

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
2020-YL-080

**TÜRKİYE'DE KAMUSAL NAKDİ YARDIMLARIN MADDİ
YOKSUNLUK ÜZERİNE ETKİSİ: BİR
MİKROEKONOMETRİ UYGULAMASI**

HAZIRLAYAN
Zeliha Semra KILINÇ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

AYDIN- 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralları gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

27 / 07 / 2020

Zeliha Semra KILINÇ

ÖZET

TÜRKİYE’DE KAMUSAL NAKDİ YARDIMLARIN MADDİ YOKSUNLUK ÜZERİNE ETKİSİ: BİR MİKROEKONOMETRİ UYGULAMASI

Zeliha Semra KILINÇ

Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

2020, XIII+ 94 sayfa

Tez çalışmasında öncelikle “TÜİK 2013-2017 Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Havuzlanmış Yatay Kesit Veriseti” kullanılarak ve yaşam standardı yaklaşımı takip edilerek, engelli bireylerin engelli olmayan bireyler, işsiz bireylerin ise çalışan bireylerle aynı yaşam standardına sahip olmaları ve onlardan daha fazla maddi yoksunluk çekmemeleri için katlanmaları gereken bireysel maliyet ölçülmüştür. Elde edilen bulgular engelli bireylerin engelli olmayan bireyler ile aynı yaşam standardına ulaşabilmeleri için fazladan aylık 2323TL’ye, işsiz bireylerin ise çalışanlarla aynı yaşam standardına ulaşabilmeleri için fazladan aylık 1310TL’ye ihtiyaç duyduklarını göstermiştir. Bu sonuç temelinde, tez çalışması ayrıca devletin engelli bireylere ödediği sakatlık, hastalık ve malüllük ödenekleri ve işsiz bireylere sağladığı işsizlik ödenekleri gibi kamusal nakdi yardımların maddi yoksunluk üzerine etkisini analiz etmiştir. Kullanılan verisetinde doğrudan maddi yoksunluğa ilişkin bir değişken olmadığından, TÜİK’in 2013 yılından itibaren “Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi’nde” sormaya başladığı maddi yoksunluk ile ilgili sorulardan bir endeks yaratılarak, bu endeks analizlerde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Maddi yoksunluk üzerinde etkinliği araştırılan kamusal yardımlardan işsizlik ödeneklerinin işsiz bireylerin maddi yoksunluğunu azaltmada etkin olduğu, ancak bu etkinin çok düşük olduğu bulunmuştur. Engellilik ödenekleri olarak yapılan kamusal yardımların ise engelli bireylerin maddi yoksunluğunu azaltmada etkin olmadığı ortaya koyulmuştur. Tüm bu bulgular ilgili kamusal yardım ve ödeneklerin sayısal anlamda iyileştirilmesi gerektiğini göstermiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLERLER: İşsizlik, Engellilik, Maddi Yoksunluk, Kamusal Nakdi Yardımlar

ABSTRACT

THE EFFECT OF PUBLIC CASH BENEFITS ON MATERIAL DEPRIVATION IN TURKEY: A MICROECONOMETRIC APPLICATION

Zeliha Semra KILINÇ

MSc Thesis in Economics and Finance

Supervisor: Assoc. Prof. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

2020, XIII +94 pages

In the thesis study, firstly, using “TURKSTAT 2013-2017 Income and Living Conditions Survey Pooled Cross-Sectional Dataset” and following the standard of living approach, the individual cost, which the disabled people and the unemployed should bear to not to suffer from material deprivation and to have the same living standards as non-disabled individuals and the employed individuals, is calculated. Findings showed that disabled individuals need an additional 2323 TL per month to reach the same standards of living as non-disabled individuals, while unemployed individuals need an additional 1310 TL per month to reach the same standards of living as employees. On the basis of these results, the thesis study also analyzed the impact of the public cash benefits, such as disability, illness and unemployment benefits, on material deprivation. Since there is no variable called “material deprivation” in the data set used, an index is created from the questions related to material deprivation that TURKSTAT initiated to give place in the "Income and Living Conditions Survey" since 2013 and this index is used as the dependent variable in the analyses. It has been found that unemployment benefits, which are among the public cash benefits is effective in reducing the material deprivation of unemployed individuals, but the estimated effect is very low. Moreover, it has been revealed that public benefits transfers as disability allowances is not effective in reducing the material deprivation of people with disabilities. Overall findings show that the amount of the related public benefits and allowances should be increased numerically.

KEYWORD: Unemployment, Disability, Material Deprivation, Public Cash Benefits

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Türkiye’de yapılan kamusal nakdi yardımların maddi yoksunluk üzerine etkisini araştırmaktadır. Spesifik olarak dezavantajlı bireylerden engelliler ve işsizlere yönelik yapılan kamusal nakdi yardımların bireylerin maddi yoksunluk düzeylerine etkisi ve engelli olmayanlar ile çalışanlara kıyasla bu dezavantajlı bireylerin aynı yaşam standardına sahip olmaları için katlanmak zorunda oldukları ekstra maliyetler hesaplanmıştır. Analizlerde bağımlı değişken olarak kullanılmak üzere “TÜİK 2013-2017 Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Havuzlanmış Yatay Kesit Veriseti” kullanılarak bir maddi yoksunluk endeksi hesaplanmış ve ilgili modeller En Küçük Kareler (EKK) ve LOGIT yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda engelli ve işsiz statüsündeki bireylerin engelli olmayan ve çalışanlara kıyasla aynı yaşma standardına sahip olmadıkları, maddi yoksunluk çektikleri ve bu maddi yoksunluğu gidermek için ekstra maliyete katlanmak zorunda oldukları ortaya koyulmuştur. Ayrıca bu dezavantajlı bireylere yapılan kamusal nakdi yardımlardan işsizlik ödeneklerinin maddi yoksunluğu azalttığı ama etkisinin çok düşük olduğu, diğer yandan engellilik ve hastalık yardımlarının bireylerin maddi yoksunluk düzeylerini düşürmediği bulunmuştur. Türkiye için incelenen konu mevcut literatürde daha önce ele alınmadığından, tez çalışması ilgili literatürde bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Tüm çalışma dönemi boyunca, özveriyle ve en önemlisi sabrı ve sevgisiyle desteğini hiç esirgemeyen, tez konusunun seçimi ve ekonometrik analizlerde vermiş olduğu katkılarından dolayı danışman hocam Doç.Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS’e ve ikinci danışmanım sayılan hocam Dr. Eleftherios GIOVANIS’e çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürem boyunca, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Hatice KILINÇ, ablam Selma KILINÇ ve kardeşim Şeyda KILINÇ iyi ki varlar.

Zeliha Semra KILINÇ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	4
1. İŞSİZLİK VE ENGELLİLİK KAVRAMLARI VE BUNLARA YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR.....	4
1.1. Kavram Olarak Engellilik ve Engellilere Yönelik Politikalar	4
1.1.1. Dünyada Engellilik Yardımları ve Politikaları	6
1.1.2. Türkiye’de Engellilik Yardımları ve Politikaları.....	8
1.2. Kavram Olarak İşsizlik ve İşsizlere Yönelik Politikalar	16
1.2.1. Dünyada İşsizlik ve İşsizlik Politikaları	19
1.2.2. Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Politikaları	28
2. BÖLÜM	35
2. LİTERATÜR TARAMASI	35
2.1. İşsizliğin ve İşsizlik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi.....	35
2.2. Engelliliğin ve Engellilik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi	40
3. BÖLÜM	50
3. YAŞAM STANDARDI YAKLAŞIMI	50
4. BÖLÜM	58
4. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR.....	58

4.1. Veriseti ve Özet İstatistikler	58
4.2. Analiz Sonuçları	64
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	78
6. KAYNAKLAR	80
ÖZGEÇMİŞ	93

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Dezavantajlı ve Dezavantajsız Bireylerin Yaşam Standardı Karşılaştırılması 52

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Türkiye’de İşsizliğin Güncel Durumu	29
Tablo 1.2. Dünya’da Güncel İşsizlik Oranları.....	29
Tablo 3.1. Yaşam Standardı Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Değişkenler.....	53
Tablo 4.1. Analizlerde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler	59
Tablo 4.2. İşsiz ve Çalışan Bireylerin Yaşam Standardına İlişkin Özet İstatistikler.....	61
Tablo 4.3. Engelli ve Engelli Olmayan Bireylerin Yaşam Standardına İlişkin Özet İstatistikler	63
Tablo 4.4. İşsizliğin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKK Yöntemi)	66
Tablo 4.5. İşsizliğin Sosyalleşme Üzerine Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler).....	68
Tablo 4.6. İşsizliğin Sosyal ve Sportif Faaliyetlere (Ücret Ödeyerek) Katılma Durumuna Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler)	70
Tablo 4.7. İşsizliğin Bireylerin Kendileri İçin Belli Bir Miktar Para Harcayabilme Özgürlükleri Üzerine Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler)	72
Tablo 4.8. İşsizlik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY).....	74
Tablo 4.9. Engelliliğin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY)	75
Tablo 4.10. Engellilik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY)	77

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİP	: Aktif İstihdam Politikası
CRPD	: Birleşmiş Milletler Engellilik Hakları Sözleşmesi
DPI	: Uluslararası Engelli İnsanlar Topluluğu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DWA	: Özürlülük Çalışma Ödeneği
EC	: Avrupa Komisyonu
EDF	: Avrupa Engelliler Forumu
EENET	: Eğitim Ağı Sağlayıcı
EKKY	: En Küçük Kareler Yöntemi
GLADNET	: Bilgi Tabanı-Küresel Uygulamalı Engellilik Araştırması
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GYKA	: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi
HBS	: Hanehalkı Bütçe Anketi
HES	: Hanehalkı Harcamaları Anketi
IDDC	: Uluslararası Engellilik ve Kalkınma Konsorsiyumu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İBBS	: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
MEGS	: Maharashtra İstihdam Garantisi
OAPC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖDES	: Özürlü Hakları Sosyal Destek Programı
PİP	: Pasif İstihdam Politikası
RI	: Uluslararası Rehabilitasyon Girişimi

- SODES : Sosyal Destek Programı
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
- UNESCAP : Birleşmiş Milletler, Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
- UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu
- VAR : Vektör Otoregresyon Modeli
- WHO : Dünya Sağlık Örgütü
- WID : Dünya Engellilik Enstitüsü

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar bireylerin hayatta var olmak için temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunların en başında gelen yiyecek, barınma, ısınma olmakla birlikte insanların teknolojiyle tanışması ihtiyaçları arttırmıştır. İlkel toplumlarda insanlar hayatta kalmak için avlanmakta ve günün geri kalan zamanında ise dinlenmekteyken, zaman geçtikçe, taşın yontulması, atın evcilleştirilmesi, tekerleğin icadı, tohumların ıslahı gibi bir dizi gelişmelerle insanların avcılığa harcadığı zaman azalmış ve gereksinimler değişmiştir. Gereksinimler sayıca ve miktar yönünden çoğaldıkça, bireylerin ihtiyaçlarına yönelik yaptığı masraflar da o doğrultuda artmıştır. Belli bir gelir düzeyine sahip olmak ihtiyaçların karşılanmasında önem kazanırken, gelir sahibi olmayan bireyler ya da gelirinden daha fazla harcama yapma durumunda olanlar akranlarına kıyasla dezavantajlı olup maddi yoksunluk çekmektedir.

Bu dezavantajlı bireylerin başında işsiz ve engelli bireyler gelmektedir. İşsiz bireyler belli bir gelir düzeyine sahip olmadıklarından ve engelli bireyler ise gelirleri olsa dahi özel ihtiyaçları için bir engeli olmayan bireylere nazaran daha fazla harcama yapma durumunda olduğundan maddi yoksunluk çekebilme, yaşam standartları düşük olabilmektedir. Tez çalışması engelli ve işsiz bireylerin çalışan ve engelli olmayan bireylerle aynı yaşam standardını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları finansal miktarı ölçmeyi ve hükümetlerin onlara verdiği kamusal yardım ve ödeneklerin yaşam standartlarını ne kadar artırdığını veya maddi yoksunluklarını ne kadar azalttığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Tarihte üretmeye başlayan toplumlar tarımsal faaliyetlerde ve değerli madenlerin bulunup işlenmesiyle uğraşmışlar ve bu faaliyetlerin sonucunda üretim fazlasını değiş-tokuş ederek ticarete başlamışlar, ilerleyen dönemlerde ise elinde değerli maden stoğu fazla olan bireyler yanında işçi çalıştıran konuma gelmiş ve “işçi” kavramı ortaya çıkmıştır. Dünyada ve Türkiye’de teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesi, özellikle sanayi devrimi sonrasında kitlesel üretime geçilmesi işsizliği beraberinde getirmiştir. İşsizlik oranlarının düşük olması ve istihdam seviyelerinin artırılması günden güne önem kazanmakta ve ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlemede önemli bir role sahiptir. Her insanın refah içinde yaşaması; bireylerin sağlıklı olmaları ve elde ettikleri gelirler ile doğru orantılıdır. Tüm ülkelerde olduğu gibi bireylerin yaşamını sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz yönde etkileyen bir durum olan işsiz kalmak günümüzde Türkiye’de de ciddi boyutlara ulaşmıştır. İşsizliğin yaratabileceği psikolojik yıkımın yanı sıra aslozan maddi yoksunluk yaratması ve bireylerin en temel

ihtiyaçlarını karşılayamamalarından dolayı yaşam standartlarının düşmesidir. Hükümetler yaşam standartlarını yükseltmek adına işsizlik sigortası veya işsizlik yardımları gibi kamusal nakdi politikalarla işsizlere destek olmaya çalışmaktadır.

Diğer dezavantajlı grup olan engelli bireyler ise, fiziksel ya da akli engellilikleri yanısıra yaşamları boyunca insanoğlunun onlara davranış ve tutumları yüzünden de engellerle karşılaşmaktadır. Bireylerin engellilere bakış açısı ve topluma dahil edilmeleri, 21. yy sonrasında farkındalığın artması ile gündeme gelmiş ve yaşadıkları zorluklar için sivil toplum kuruluşları ve hükümetler tarafından politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Engelli bireylerin yaşadığı zorluklar engelliliğin oranıyla değişmektedir. Örneğin yatağa ve bakıma muhtaç engellilerin yaşadığı zorluklar; tedavileri, tedavileri için ömür boyu kullanmaları gereken tıbbi cihaz ve ilaç masrafları iken, doğumsal yada kaza sebebiyle sonradan yaşanan uzuv eksikliği olan engelli bireylerin tekerlekli sandalye, işitme cihazı gibi araçlara ihtiyaçları vardır. Ayrıca engelli bireylerin topluma dahil edilebilmeleri için mesleki eğitim almaları, uygun koşullarda okullara ulaşım sağlayabilmeleri gerekmektedir. Tüm engelli bireyler için engelleri ne olursa olsun, ortak olan belkide çalışmadıkları ve topluma dahil edilmedikleri için maddi ihtiyaç çekmeleridir. Hükümetler engelli bireylerin fırsatlara erişimi için, kamusal nakdi yardımlarla destek sunmaktadır.

Ülkelerin gelişmesinin, vatandaşlarının refah düzeyinin ve yaşam standardının yüksek olmasına bağlı olması nedeniyle hükümetlerin bir takım önlemler olarak kamusal nakdi yardımlar ile bireylerin yoksunluklarını gidermek istemesi hem Türkiye’de hem de dünyada yaygın olan bir uygulamadır. Bu tez çalışmasında, dezavantajlı bireylerden olan işsizler ve engelliler için 1962 yılından 2018 yılına kadar tasarlanmış tüm kalkınma planları ve uygulanmış olan hükümet programları incelenmiştir. Ayrıca “TÜİK 2013-2017 Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Havuzlanmış Yatay Kesit Veriseti ” kullanılarak oluşturulan maddi yoksunluk endeksi ile bu dezavantajlı bireylerin katlandıkları ekstra maliyet hesaplanmış ve engelli bireyler ile işsiz bireylere devletin sağladığı kamusal yardımların bireylerin maddi yoksunluk düzeyi üzerine etkisi analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, engellilik ve işsizlik kavramları anlatılmış, Türkiye’de I. Kalkınma Planından X. Kalkınma Planına kadar işsiz ve engelli bireylerin daha az maddi yoksunluk çekmeleri için yapılan kamusal yardım ve politikalar incelenmiş ve dünyada da bu tür politikaların uygulamalarına değinilmiştir. Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise işsizlik ve engellilik ile ilgili Türkiye’de ve dünyada yazılmış literatür incelenerek, engellilerle

işsizlere yönelik devlet tarafından yapılan sosyal yardımların maddi yoksunluklarına etkisini ölçen çalışmalardan örnekler verilmiştir. Bu tez çalışması Türkiye’de mikro veriler kullanarak bireysel olarak dezavantajlı bireylerin (işsiz ve engelli) katlanmak zorunda oldukları ekstra maliyeti hesaplayan ve onlara verilen kamusal nakdi yardımların etkisini ölçen ilk çalışma olarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Üçüncü bölümde dezavantajlı bireylerin katlandıkları ekstra maliyeti ölçmede takip edilen yaşam standardı yaklaşımı anlatılmış, analizlerde kullanılacak olan modeller tanımlanmıştır. Dördüncü bölüm ise analiz sonuçlarını ortaya koymuştur.

1. BÖLÜM

1. İŞSİZLİK VE ENGELLİLİK KAVRAMLARI VE BUNLARA YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR

1.1. Kavram Olarak Engellilik ve Engellilere Yönelik Politikalar

Birçok kaynakta ve uluslararası örgütlerce yazılmış raporlarda farklı engellilik tanımları yapılmıştır. Yapılan tanımlamalarda engellilik kelimesinin yanı sıra “sakatlık”, “bozukluk”, “özürlülük” ifadelerine yer verilmiştir. Hangi ifadenin daha doğru olduğu noktasında birçok tartışma ortaya çıktığından, engelliliğin tanımı tam olarak netlik kazanmamıştır. Örneğin, bir sonraki bölümde ayrıntıları ile anlatıldığı gibi, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engellilik, sakatlık ve özürlülük kavramlarını farklı ifadeler olarak ele almış ve her biri için farklı tanımlamalar yapmıştır. Aslında tanımlamaların hepsinde ortak olan vurgu engelli olan bireyin normal bireyler gibi günlük gereksinimlerini yerine getirememesidir. Birleşmiş Milletler Engellilik Hakları Sözleşmesi (CRPD) ise engellilik ile ilgili tanımlamayı “*normal yaşantısında ya da toplumdaki yaşamında gerekli olan yapılacak işlerini eksikliği dolayısıyla yerine getirememe*” olarak tanımlamıştır.

Engelli kelimesi sözcük olarak bireylerde genelde hareket yeteneği kısıtlılığı gibi fiziksel anlamda bir engelliliği anımsatmaktadır. Bu engellilik doğuştan ya da doğum sırasında oluşabileceği gibi doğumdan sonra geçirilmiş bir hastalık ya da geçirilmiş bir kaza sonucunda oluşabilmektedir.

Engellilik tanımında dikkate alınması gereken hususlar bulunmaktadır. Bunlar engelliliğin şiddetine göre bireyin bakıma muhtaç olup olmaması, çalışma durumuna uygun olup olmadığı, normal bireyler gibi ev dışındaki sosyal hayatında topluma uyum sağlayıp sağlayamaması ve bunlardan en önemlisi olan erişebilir ya da ulaşılabilir olup olmamasıdır. Tüm dünyada kavram kargaşası yaşanan engellilik konusunda bir uzlaşmaya varılamamış olması engellilere yönelik uygulanacak sosyal politikalardaki belirsizliklere yol açtığı için dünyada kavramların nasıl değerlendirildiğini incelemek faydalı olacaktır (Şişman, 2012).

Bu çok karıştırılan kavramları açıklamak konuyu anlamakta önem arz etmektedir. Bizler ülke ve toplum olarak engelliliği sadece bazı nedenlerden dolayı (doğumsal, doğuştan, kaza sonucu vb.) oluşan durumlar olarak yorumlasak bile Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı araştırmalar ve yayınladığı raporlar göstermiştir ki, engelliliğin oluşumu sadece bu sebeplerle

sınırlı değildir. Örneğin yaşlanmaya bağlı oluşabilecek kronik hastalığı olan bireyler de engelli sınıfına alınmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 1981 yılında yayınladığı raporda engelliliği, özürlülük ve sakatlık durumları sonrasında gelişen; yaş, cinsiyet ve içinde bulunulan toplumun sosyal ve kültürel yapılarına bağlı olarak basit olan bir aktivitenin yerine getirilememesi durumu olarak tanımlamıştır. Eğer özürlülük sonucu oluşan engellilik fiziki ise, yaşanan sorun bireyin sadece vücudunun ilgili bölümünden ibaretmiş gibi düşünülse de, sorun vücudunun tüm bölümlerini etkileyen, hatta bireyin yaşamını ve toplumu ilgilendiren bir konudur. Dünya Sağlık Örgütü, engelliliği oryantasyonla ilgili engellilikler, fiziki bağımlılık yaratan engellilikler, hareketle ilgili engellilikler, sosyal durum ve entegrasyonla ilgili engellilikler ve ekonomik yeterliliği engelleyen engellilikler olmak üzere 5 farklı kategoride sınıflandırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü engelliliğin nedenlerinden biri olarak gösterdiği özürlülüğü ise bireyin fiziki olarak, mental olarak, ya da vücudun işlevselliğinde oluşmuş bir bozukluk yüzünden tam olmama durumu olarak tanımlamıştır. Özürlülük sınıflandırmasına ise iskelet sistemi bozuklukları, mental sistem bozuklukları, görme ile ilgili bozukluklar, dil ve görme bozuklukları, işitme bozuklukları, psikolojik bozukluklar, biçim görünümü bozuklukları, duygusal bozukluklar, iç organ bozuklukları dahil edilmiştir. Engelliliğin bir diğer nedeni olarak gösterilen sakatlık ise sağlıklı bir bireyin gerçekleştirebileceği bir aktiviteyi bir kaza sonucu ortaya çıkan eksiklik ya da sınırlılık dolayısıyla gerçekleştirememesi olarak tanımlanmıştır. Sakatlık geçici süreli ya da sürekli devam eden bir şekilde seyredebilmektedir. Sakatlık; davranış sakatlıkları, iletişim sakatlıkları, kişisel bakımla ilgili sakatlıklar, tolerans azlığı ve mekanik gereçlere bağımlılık gibi kişinin içinde bulunduğu durumla ilgili sakatlıklar, vücuttaki pozisyon bozuklukları sonucu oluşan sakatlıklar, beceri ve hüner gösterememe ile ilgili sakatlıklar, özel becerilerle ilgili sakatlıklar, hareket ile ilgili sakatlıklar ve diğer sakatlıklar olarak sınıflandırılmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun onayladığı “Engellilik Hakları Bildirisi”nde (CRPD) ise engellilik tanımı; “normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamaması” şeklinde yer almıştır (WHO, 2011; Şişman, 2012).

Türkiye’de engelli birey ise 5378 nolu Özürsüzlük Kanununun 3. maddesinde, “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer

bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmıştır (Gökmen, 2007).

1.1.1. Dünyada Engellilik Yardımları ve Politikaları

İnsanlığın varoluşu kadar eski olan engellilik tarihi çağların başlangıcından bu yana belli bireyleri etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Her toplumdan ve kültürden bireylerin engellilere bakış açısı farklı olmakla birlikte, toplumun engellilere yönelik sergilediği davranışlar engellilerin yaşamlarını sürdürmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları noktasında önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Günümüzde olduğu gibi tarihsel süreçte de bireylerin ve kültürlerin engellilere bakış açıları toplumdan topluma farklılıklar göstermiştir. Ancak çok eski dönemlere kıyasla yaşanan teknolojik gelişmeler, engellilik noktasında farkındalığın artmasını amaçlayan kamusal ya da sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen faaliyetler, toplumların engelliliğe yönelik düşünce ve bakış açılarında pozitif değişimlere neden olmuştur. Örneğin çok eski dönemlerde engelli doğan bebeklerin ebeveynlerinin Tanrı tarafından cezalandırıldığı düşünülürken, engelli bireye sahip olan ailelere yardımda bulunmak isteyen insanların da Tanrı tarafından cezalandırılacağı düşünülmüş ve hiç kimse yardım elini uzatmak istememiştir. Bu nedenle engelli kimseler yaşam yerlerinden uzaklaştırılıp tek başlarına bırakılmış ve bir nevi ölüme terk edilmiştir. Daha sonraki yıllarda engelliler toplumdan soyutlanmamış lakin aşağılanacak kadar kötü işlerde çalıştırılmıştır. Hatta bazı toplumlarda cüzzamlıların yaşadığı yerlerde yaşamaları zorlanmıştır (Çetin, 2016; Özer, 2015).

Zamanla medya organlarının, yazılan kitapların ve önder kuruluşların çalışmalarının yanı sıra teknolojik gelişme ile birlikte toplumlar bilinçlenmiştir. 21.yy’a gelindiğinde engelli bireylere tarihin derinliklerinde olduğu kadar acımasız davranılmamakta ancak engelliler kendini engelliliğinden kaynaklı değil fakat insanlığın onlara koyduğu engeller yüzünden kötü hissetmektedir. Ayrıca daha tam anlamıyla normal bir bireyin sahip olduğu haklara sahip değildir. Birçok kamu kuruluşunda, okullarda, toplu taşıma araçlarında ve alışveriş merkezleri gibi yerlerde de normal bir bireyin gerçekleştirebileceği eylemleri fiziki koşulların yetersiz olmasından dolayı gerçekleştirememekte ve yaşama perdeler arkasından bakmaya mecbur bırakılmaktadırlar.

Birçok engelli, sağlık hizmeti, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimde eşit haklara sahip değildir. İhtiyaç duydukları engelli hizmetlerini alamamakta ve günlük yaşam

faaliyetlerinin dışında tutulmaktadır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (CRPD) yürürlüğe girmesinin ardından, engellilik, bir insan hakları konusu olarak daha fazla kabul görmeye başlamış ve hükümetler engellilere yönelik politikalar geliştirmişlerdir.

Ülkelerin, engelli insanların ihtiyaçlarını ele almak için politikalar ve yanıtlar geliştirme yollarının bir derlemesi ve analizini sağlayan az sayıda belge vardır (Dünya Engellilik Raporu, 2011) ancak dünyada engelliler özelinde uygulanmış sosyal politikalar incelendiğinde özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bu konudaki gelişmelerin yaşandığı ilk bölgeler olmaları dikkat çekmektedir. Tarihsel süreçlerden günümüze kadar süregelen politikalar bazı aşamalardan geçmiştir. İlk olarak XVIII. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'yle birlikte engellilerin yaşadığı zorlukların daha çok belirdiği vurgulanmaktadır. Endüstri ile birlikte seri üretime geçilmiş işgücüne ödenen ücretler artmış ve engelliler maluliyetlerinden dolayı çalışma piyasasından uzaklaştırılmıştır. XIX. yüzyılda da yaşanan dünya savaşları büyük kayıplara yol açmış aynı zamanda milyonlarca engelli bireyin oluşması ile sonuçlanmıştır. I. Dünya Savaşına kadar engelliler için hükümetlerin amaçları bireylerin engellilik durumlarına göre özel eğitim metotlarının modernleştirilmesini ve bu eğitimlere engelli bireylerin katılımını sağlamak olmuştur. Yaşanan dünya savaşları, özellikle erkekler arasından çalışan kesimi savaşa katılmaya itmiş ve savaş dönemi boyunca işgücü piyasasında kadınlar, yaşlı nüfus ve engelli bireyler istihdam edilmiştir. Engellilerin istihdama katılmaları beraberinde, engellilerin sahip oldukları engel durumuna göre hangi tür işlerde istihdam edileceği konusunu gündeme getirmiştir. Bu durum hükümetlerin hem tıbbi hem de mesleki olarak rehabilitasyon eğitimlerine yönelmelerine sebep olmuştur. Savaşlar dolayısıyla engelli bireylerin sayısının artması ülke hükümetlerinin dikkatini çekmiş ve engelli bireylerin ortaya çıkan ihtiyaçlarının her geçen gün artması hükümetlerin sosyal politikaları geliştirmesine neden olmuştur. Hükümetler geliştirdiği sosyal politikalarla engelliliğin artan ekonomik maliyetlerini ve sosyal sorunlarını çözmek adına Birleşmiş Milletler ile birlikte çalışmışlardır. Birleşmiş Milletlerin engellilerle ilgili öncelikli hedefi onların yaşam standartlarını artırmak olup, II. Dünya Savaşı sonrasında engelli bireylerin sahip olduğu haklar önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha önemli hale getirilmiştir (Seyyar, 2008; Çağlayan, 2006; Gökmen, 2007; Küçükali, 2015). Engellilere yönelik uygulanan politikalarda genel amaç; engellilerin diğer vatandaşlar gibi eğitim, sağlık ve istihdam olanaklarından yararlandırılmaları, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve tüm sosyal haklarda eşit olmalarını sağlamaktır.

1970 yılından önceki yıllarda özürllülere olan belirgin medikal tutum, hususi eğitim ve tedavilerine ek olarak rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması yönündedir. Zaman geçtikçe bilinçlenmenin artmasıyla ve kullanılan yöntemin faydaları değerlendirildiğinde, özürleri ile orantılı olarak çalışabilecekken onlara istihdam yaratmayı ve yatağa bağımlı engelli bireylere hitap etmediği sebepleriyle, eğitim ağırlıklı sosyal tutuma çevrilmiştir (Seyyar, 2008:102).

Uluslararası düzeyde engelliler için hizmet veren bazı kurum ve kuruluşlar vardır. Bunlar; Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Enabling Network- Eğitim Ağı Sağlayıcı (EENET), Birleşmiş Milletler, Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP), Uluslararası Engelli İnsanlar Topluluğu (DPI), Uluslararası Rehabilitasyon Girişimi (RI), Bilgi Tabanı-Küresel Uygulamalı Engellilik Araştırması (GLADNET), International Disability and Development Consortium Uluslararası Engellilik ve Kalkınma Konsorsiyumu (IDDC), Dünya Engellilik Enstitüsü (WILD), Bilgi ve Uzmanlık Paylaşımı Yoluyla Bireylerin Haklarının Korunması, Avrupa Engelliler Forumu (EDF), Avrupa Engelliler Paramentosu'dur. Bu uluslararası teşkilatlar engellilerin sadece sağlık sorunlarına çözüm üretmek için değil aynı zamanda iyileştirme, eğitim, istihdam gibi sorunlarına da çözüm üretmek ve uluslararası bir ölçüt belirleyerek engellilerin diğer ülkelerde de aynı haklara sahip olabilmesi için yönlendirme de bulunmayı amaçlamaktadır (Küçükali, 2015).

1.1.2. Türkiye'de Engellilik Yardımları ve Politikaları

Türk tarihinde engellilere yönelik uygulanan sosyal politikaları incelemeye Selçuklular döneminden başlanabilir. Bu dönemde hem hastalar hem de engelliler için Bimarhane ve Darüşşifa gibi isimlerle adlandırılan çok sayıda hastane kurulmuştur. Selçuklu döneminde bilinen ilk hastane ve tıp okulu 1063-1072 yıllarında faaliyete geçmiştir. Kurulan diğer medrese ve hastanelere Kayseri'de 1206 yılında kurulan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Tıp Medresesi, Sivas'ta 1217 yılında kurulan I. İzzeddin Keykavus Darüşşifa örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemde kurulmuş medrese ve darüşşifaların engellileri müzikle ve su sesiyle tedavi etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ayrıca engellilerin daha iyi bir yaşam sürdürebilmeleri için Ahilik Teşkilatı adı verilen yardım kurumları kurulmuştur ve yine Selçuklu Döneminde akli olarak engelli olan hastalarına özel olarak hastaneler de kurulmuştur. Örneğin Konya'da I. Alaeddin Keykubat'ın yaptırdığı sağlık kurumu kişileri

maddi durumuna göre ayırt etmeden tedavi etmeyi amaçlamış akıl hastanelerine bir örnektir (Kemaloğlu, 2014; Sezer ve Atıcı 2010).

Osmanlı döneminde de engellilere büyük önem verilmiştir. Yalnızca tedavi edilmelerini sağlamak değil aynı zamanda engellilerin eğitimi ve topluma geri kazandırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Engellilerin yaşamlarını rahat olarak sürdürebilmeleri için çok sayıda vakıf kurulmuştur. Engelliler önceleri sadece sarayda padişahların hizmetlerinde çalıştırılırken, Fatih Sultan Mehmet zamanından Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar devletin diğer kurumlarında çalıştırılmışlardır. Çalıştırılan engelliler devlet sınırlarının devlet dışına aktarılmaması için önemle dilsiz engellilerden seçilmiştir. Engelli çocuklara dair ilk girişim 1889 yılında Avusturyalı Ferdinand Grati tarafından atılan adımla dilsiz çocukların eğitilebilmesi için kurulan dilsizler mektebi Hamidiye Ticaret Mektebi'dir. II. Abdülhamid tarafından 1902 yılında ise ilk işitme engelliler okulu Yıldız Sağırlar Okulu açılmıştır. Türkiye'de I. Dünya Savaşı sonrasında engelli kişilerin bakımı için Bursa öncü il olmuş ve 1918 yılında ilk takma uzuv üretebilmek için imalathane açılmıştır (Günay ve Görür, 2013).

Takip eden süreçte İzmir'de de 1921 yılında körler, 1923 yılında sağırlar okulları açılmıştır (Karademir, 2008). Yine 1928 yılında engelli çocuklara dair maddeler içeren "Cenevre Beyannamesi" Atatürk tarafından onaylanmıştır ve sözleşmede şu maddeler yer almaktadır:

-Çocuk bedenlen ve ruhen tabii bir surette neşbünüma bulmaya müsait şartlar içinde bulundurulmalıdır.

-Acıkan çocuk beslenmelidir. Hasta çocuk tedavi edilmelidir. Fikren geri kalan çocuk leyci edilmelidir. Yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmelidir. Yarı terkedilmiş çocuk himaye altına alınmalı ve yardım görmelidir.

-Çocuklar felaket zamanında en evvel yardım görmelidir.

-Çocuk hayatını kazanabilecek bir hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı siyanet edilmelidir.

-Çocuk en mutena meziyetlerinin kardeşlerinin hizmetlerine vakıf edilmesi lazım geleceği hisleriyle büyütülmelidir (Ulusoy, 2019).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1949) yılında çıkarılmış 5387 numaralı kanun “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” 19. maddesinde engelli çocuklara yönelik şu karar yer alınmıştır; *“Bu çocuklardan durumları özel bir eğitim usulünü icap ettirenler için Milli Eğitim Bakanlığı’na gerekli müesseseler kurulur. Buraya gönderilen çocuklar müessesece kabul edilmeden evvel bir müşahede devresi geçirirler”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar, 1949).

1950 yılına kadar engellilere yönelik devlet tarafından yapılan destekleme savaş sonrası yaralıların bakımı yönünde ilerleme gösterirken, engellilerin topluma kaynaştırılması adına ve ekonomik döngüde istihdama katılıp tüketen değil üreten bireyler olması hedeflenmemiştir. Ancak 1951 yılından itibaren engelliler için oluşturulan sosyal politikalarda bir takım değişikliklere gidilmiştir. 1951 yılına kadar Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen özel eğitim hizmeti, çıkarılan yasa ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından devam ettirilmiştir. Böylelikle engelli bireylerin sadece medikal olarak değil aynı zamanda eğitim ile rehabilite edilmesine olanak tanınmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010).

1960’lı yıllara gelindiğinde kalkınma planları dönemi başlamıştır. 1962 yılında Birinci Kalkınma Planı kabul edilmiş ve sosyal hizmetler yardım hedefleri arasına yaşlıların bakımı ve sakatların işe alıştırılması alınmıştır. Özellikle hem korunmaya muhtaç çocuklar hem de zihinsel engelli çocukların durumlarının çözümüne odaklanılmıştır. 1967 yılında tamamlanan Birinci Kalkınma Planı döneminin bir kısmını kapsayan Demirel Hükümeti döneminde (1965-1969) sosyal yardımlara odaklanılmış, dul, yetim, kimsesiz çocuklar, emekliler, sakatlar, yaşlılar için tedbirler alınması hedeflenmiştir (DPT, 1962: 423).

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) benzer şekilde, sosyal refah hizmetleri, muhtaç durumda olan bireylerin sosyal olarak karşılaştıkları güçlüklerle odaklanmıştır, Başta yaşlılar ve yoksullarla sosyal yardım politikaları olmak üzere, çocuk refahı, gençlerin refahı, aile bakımı, sakatlık yüzünden çalışamayanların bakımı, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon, işe alıştırma, boş zamanları değerlendirme konularında uygulanan kamu programlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Dönem itibariyle nüfusu 24.064.763 kişi olan Türkiye’de 316.943 kişinin sakat olduğu tespit edilmiştir. Sakatlar için mevcut olan 20 rehabilitasyon merkezinin olduğu ancak bunların hizmet verebilecek durumda olmaması nedeniyle onarımdan geçmesi gerektiği kalkınma planında yer almıştır. Bakıma ve korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve çalışamayacak durumda olan engellilere mali imkanlar ölçüsünde yardımların yapılması için sosyal yardım tedbirlerinin alınması bu kalkınma planında da

hedeflenmiştir. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de Demirel Hükümeti başta olup o dönemde, dar gelirli yoksul aileleri sıkıntıdan kurtarmak, muhtaç çocukların, engellilerin, yaşlıların ve aynı zamanda maddi yardıma ihtiyacı olan bireylerin sorunlarını gidermek adına sosyal ve ekonomik olarak alınan tedbirler üzerinde çalışılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda tüm bu grupların ücretsiz tedavi almaları için çalışmalar amaçlanmış, engellilerin ve hastalıkları dolayısıyla ruhen ya da fiziken kabiliyetlerini yitirmiş bireylerin gelişimlerine yönelik rehabilitasyon merkezlerinin sayısının artırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 1970-1971 dönemlerinde aynı hükümet, sağlık hizmetlerini bireylerin ayağına götürme konusunda çaba sarf etmiş ve koruyucu hekimlik hizmetlerine önem vermiştir. Maddi olarak yoksun, yaşlı, kimsesiz ve engellilere ücretsiz tedavi imkanının sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 1967: 229).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde (1973-1977) ise engellilerin rehabilitasyonu ile ilgili yapılmış çalışmalar sadece 1963 yılında programa alınan Ankara Rehabilitasyon Merkezi ile sınırlı kaldığından ve önceden hükümlü ve engellilerin çalıştırılması konusu kapsamlı olarak çalışılmadığından, bu konuya odaklanılmıştır. Bu kalkınma planının ilk yıllarında devletin başında olan Ecevit Hükümeti (1974-1974) sosyal güvenlik kurumlarının tamamının tek bir bünyede faaliyet göstermesini amaçlamış ve sosyal yardımların bir düzene sokularak, muhtaç çocuklar ve engelli vatandaşlara özel ilgi gösterilmesini hedeflemiştir. 1975-1977 arası Demirel Hükümeti tekrar başa geçmiştir ve Genel Sağlık Sigortası'nın tekrar gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Yaşlı, kimsesiz ve muhtaç çocuklar ile engellilerin sorunlarına çözüm tedbirlerinin alınması, engelli ve eski hükümlü vatandaşların istihdam ettirilmesi ile ilgili onların çalışabilecekleri vakıf olarak faaliyet gösterecek işyerleri açılması amaçlanmıştır. 1977 yılında 1 yıllığına tekrar başa geçen Ecevit Hükümeti yaşlı ve de istihdam ettirilemeyecek durumda olan engellilere devlet tarafından uygun miktarda aylık bağlanmasını hedeflemiş, özürülülerin çalışabilmeleri için iş alanlarının genişletilmesi ve iş bulmaları için devletin desteklemesi amaçlanmıştır. 1977-1978'de tekrar başa gelen Demirel Hükümeti ile yaşlılar, engelliler ve maddi güçlük çeken kişilerin, aynı zamanda dul, yetimlerin ve işsizlerin durumu için tedbirler alınarak koruma altına alınması bir devlet görevi olarak ilk defa kabul edilmiştir. 1978-1979 yıllarında faaliyet gösteren Ecevit Hükümeti döneminde ise, eski hükümlü ve engellilere yönelik istihdam alanlarının artırılması hedeflenmiş, engellilere rehabilitasyon merkezleri yaşlılara huzur evi ve kimsesiz çocuklar için yuvalar kurulması ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (DPT, 1972: 797-798-807).

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde toplumsal güvenlik sistemlerinin yaygınlaştırılması ve kimsesiz çocuklar, engelliler, zihinsel engelliler ve yaşlılar için huzur evi, kreş ve rehabilitasyon merkezlerinin kurulması ve bunların yönetiminin tek elden yürütülmesi amaçlanmıştır. III. Beş Yıllık Kalkınma Dönemi'nde planlanmış olan sakatlara, yaşlılara ve muhtaç kişilere aylık bağlanması mevzuu 1977 yılında yürürlüğe girmiş ve 780.000 kişi bu aylıktan yararlanmıştı. 1980 döneminde askeri darbe ile gelen Ulusu Hükümeti 3 yıllık dönemde daha önceki hükümet programlarında yer almış olan kimsesiz çocuklara, engellilere ve yaşlı muhtaç kimselere sosyal hizmetlerin götürülmesi konusunu ivedilikle takip etmiştir (DPT, 1979: 143-284).

1985'de yürürlüğe giren V. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise sosyal hizmetler ile bakıma muhtaç, kimsesiz çocuklar ve engellilere yönelik koruma ve bakımlarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bakıma muhtaç çocuklar için kurulmuş kreş ve yuvaların niteliklerinin zenginleştirilmesi ve çocuklar buradan ayrıldıklarında istihdama katılabilmeleri için işyerlerine hem eski hükümlü hem de engellilerin belli oranlarda çalıştırılması zorunlu kılınmıştır. Malullerin, engellilerin ve tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için sosyal hizmetler tekrar gözden geçirilmiştir. 1983 yılında başa geçen Özal Hükümeti V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonuna kadar hükümette kalmış, o dönemde diğer dönemlerle benzer şekilde bakıma muhtaç çocuklar, yaşlılar, engelliler ve çalışamayacak düzeyde malul olan bireylerin koruma altına alınması amaçlanmış ve sosyal yardımlar ile tüm bireyler gibi eğitim öğretim alanlarında da eşitlik sağlanması hedeflenmiştir (DPT, 1985: 155-156-200).

1990-1994 yılları arası uygulanan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer kalkınma planlarına benzer şekilde, korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve engellilere verilen sosyal hizmetlerde öncelik tanınması hedeflenmiş ve verilen aylıklarda düzenleme yapılması öngörülmüştür. Ayrıca kadınların çalışma hayatında aktif rol almaları ve engelli bireylere rehabilitasyon ile meslek edindirmek için projelerin tasarlanması amaçlanmıştır. 1989-1991 yıllarında başta olan Akbulut Hükümeti, engellilere yönelik hizmetlerde koordinasyonun sağlanmasını, eski hükümlülere istihdam alanı yaratılmasını ve topluma faydalı bir birey olmalarının gerçekleştirilmesini öncelikli amaç olarak belirlemiştir. 1991 yılında başta olan Yılmaz Hükümeti döneminde hem sosyal güvenlik hem de sosyal yardımlar ile kimsesiz muhtaç çocuklar, yaşlılar, gaziler ve engellilerin topluma kazandırılması, eğitim-öğretimlerinin devam ettirilmesi ve istihdamının sağlanması amaçlanmıştır. 1991 yılı Kasım ayında yapılan erken seçimle kabul edilen VII. Demirel Hükümeti döneminde planda yer alan

politikalar aynen geçerliliğini devam ettirmiş, Turgut Özal'ın 1993 yılında vefatıyla birlikte hükümet düşmüş yapılan seçimlerle aynı yıl Çiller Hükümeti kurulmuştur. Çiller Hükümeti devletin yeniden yapılanması kapsamında sağlık hizmetlerinden herkezin faydalandığı ölçüde ödeme yapması gerekirken özür, muhtaç ve kimsesizlerinde bu hizmetlerden ücretsiz yararlanarak korunması hedeflenmiştir (DPT, 1989: 306-354-355).

1996-2000 dönemi VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemidir. Bu dönemde birinci basamakta sunulan hizmetler için alt yapı güçlendirilerek ve bu kapsamda bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ruh sağlığı, okul sağlığı, zararlı alışkanlıklardan korunma, ağız ve diş sağlığı, yaşlı sağlığı, özür, muhtaç ve kimsesizlerinde sağlık bakımı, evde bakım hizmetleri, sağlık ve beslenme eğitimi hizmetlerine yönelik programlar yürürlüğe koyulmuştur. 1996 yılında hükümetin başında olan Mesut Yılmaz döneminde vatandaşların yararlandığı kadar kamu hizmeti için bedel ödemesi ve engelliler ile maddi olarak yoksun vatandaşlardan ücret alınmaması kararlaştırılmıştır. Bireyin refahının aileye, ailenin refahının ise topluma ve toplum refahının da devlete yansiyip devleti güçlendireceği politikası ile refaha önem verilmiştir. Yılmaz hükümetinden sonra başta olan Erbakan hükümeti döneminde ücretsiz servisler devam etmiş, engellilerin topluma yeniden katılımı konusunda çalışmalara odaklanılmıştır. 1997 yılında tekrar başa gelen Yılmaz hükümeti döneminde engellilerin toplumdaki diğer vatandaşlar gibi sporsal aktivitelere katılmalarına ilişkin çalışmalar yürütülmüş, engellilerin istihdam edilebilmesi adına mesleki eğitim verilmesi hedeflenmiştir. 1999 yılındaki Ecevit Hükümeti döneminde de benzer şekilde engelli vatandaşlara verilmesi için özel eğitimler planlanmış, bakıma muhtaç çocuklar, yaşlılar ve engellilerin sağlıklı bir yaşama kavuşturulabilmesi için devletin bütün imkanlarının kullanılması hedeflenmiştir. 1999 yılı itibariyle 65 yaşını doldurmuş yaşlılara, muhtaçlara ve engellilere toplamda 937.878 kişiye sosyal yardım verilmiştir. Yine 1999 yılında engelliler için mesleki rehabilitasyon ve iş gücüne katılım ile ilgili 159 sayılı ILO çalışma sözleşmesi aktif hayata geçirilmiştir. 1999-2002 yılları arası dönemde başta olan Ecevit Hükümeti döneminde sakat, yaşlı ve muhtaç kişilerin yaşama dahil olabilmeleri için girişimlerin devam etmesi hedeflenmiş, daha önceki hedeflerde yer alan engellilere dair istihdam için işyerlerine getirilen zorunlu istihdamın uygulanması adına zorunluluk takibi yapılması kararlaştırılmıştır. Kaynaştırmalı eğitime katılmayan engelli çocuklar için kurum sayısının artırılması hedeflenmiştir (DPT, 1995: 115).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 yılları arasını kapsamaktadır, ilk yılı Ecevit Hükümeti dönemini kapsarken, 2002-2003 dönemi Gül Hükümeti dönemidir. Bu

dönemde engelli bireylerin kendi kendine hayatını idame ettirebilmeleri, eğitim-öğretim seviyesinde eşit olup kendilerini yetiştirerek meslek sahibi olmaları ve toplumda üretken faaliyetler yürütmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca engelli kişiler ve engelsiz bireyler arasında ayrımcılık yapılmaması adına tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. 2003-2007 Erdoğan hükümeti döneminde de benzer amaçlar güdülmüştür (DPT, 2000: 106-110-111).

2007-2013 yılları arasında da IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Beş yıllık süreçte özellikle iş gücü arzının artırılmasında önemli rolü bulunan AİP uygulanması hedeflenmiştir. Bireylerin mesleki yeterliliklerinin ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi yoluyla işe yerleştirilebilmesi adına alanına uygun kalifiye personel yetiştirme, meslek için eğitim, yönlendirme, danışmanlık servislerinin verilmesi, iş bulma konusunda yöntemler geliştirilmesini, işini kaybetmiş bireyler ve özürlü bireylere özel istihdam yaratma, müteşebbis olma eğitimlerini içeren program uygulanmıştır. Kronik hastalığı olan engelli bireylerin yaklaşık yüzde 25'i diğer engelli bireylerin ise yaklaşık yüzde 40'a yakının okur yazar olmaması, yaşadıkları ortamların onlar için uygun olmaması, çalışılacak işyerinin ortamının uygun olmaması sebeplerinden dolayı, istihdam konusunda özürülleri, sağlıklı bireylere göre geride bırakmıştır. Nihayetinde özürlü beş bireyden sadece bir kişinin işe yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. Engelli bireylerin, engelsiz bireyler gibi sosyal haklarının olması ve toplumdan dışlanmamalarını hedefleyen 5378 sayılı Özürüllü Kanunu 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. 2007-2014 Erdoğan Hükümeti döneminde Özürüllü Kanunu'nun çıkartılmasıyla engelli vatandaşlara olması gerektiği gibi davranılması ve engelli vatandaşların refahının artmasına yönelik tüm çalışmaların hızla devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca engellilerin istihdamını arttırmak amacıyla özel sektörde çalıştırılacak engellilerin SSK primlerinin hazine tarafından ödenmesi ve işverenlerin zorunlu yasa ile istihdam ettikleri engelliler için SSK işveren prim tutarının da hazine tarafından karşılanması hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra engelli bireyi bulunan ailelerdeki engelli bireye rehabilitasyon hizmeti verilirken aynı zamanda ailedeki fert sayısına göre sosyal yardım yapılması kararlaştırılmıştır. 4 ilde pilot uygulama ile engelsiz kent projesinin faaliyete geçirilmesi ve "Özürlü Sosyal Destek Programı (ÖDES) ile özürlü bireylerin yapmış oldukları projelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 2006: 84-89).

2014-2018 döneminde X. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Toplumun dezavantajlı gruplarına (engelli, yaşlı, çocuk) ek olarak kadınların da toplum içinde aktif rol almalarını ve daha çok katılımını sağlayarak onların yaşam standardını arttırmak adına bir

çok girişimin bulunduğu bir dönemi kapsamaktadır. Ekonomik olarak düşük alanlarda bölgeyi kalkındırmak adına o bölgeye özel planlamalar yapılmış Sosyal Destek Programı (SODES) gibi kalkındırma programları uygulamaya geçirilmiştir. Engelli ve yaşlı bireylerin toplumsal alanlarda erişimlerinin kolay olması adına yerleşim alanları tekrar düzenlenmiştir. Bu sayede engelli ve yaşlı bireylerim hem sağlık hem de sosyal hizmetlere daha rahat ulaşımı sağlanmıştır. Kırsal alanlarda yaşayan birey sayılarının azalmasıyla o bölgelerde yaşayan engelli ve yaşlı bireylerin hizmetlere rahatça ulaşabilmeleri için yerel seviyede verilen kamu servisleri geliştirilerek yenilenmiştir. Özürlü bireylerin ekonomik özgürlükleri için çalışabilmelerini sağlayacak kamusal ve özel işletmelere teşvik programları uygulanmıştır. Tedavilerde termal kaynakların kullanılarak hem engelli ve yaşlı bireylerin rahatlatılması hemde Sağlık Turiziminin geliştirilmesi hedeflenmiştir. X. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 2014-2016 dönemi Davutoğlu hükümeti ile geçirilmiştir. Özel yetenekli çocuklar ve engelli çocukların hem eğitim hem de rehabilitasyonu için bütçe ayrılmış ve 1311 engelli öğretmenin ataması yapılmıştır. Yaşlı, engelli ve maddi olarak yoksun olan bireylerin sosyal hizmetlere erişimi kolaylaştırılmış ve yerel belediyelerde müsaitlik durumuna göre engelli bireylerin uygun donanımına sahip rehabilitasyon merkezlerine gönderilmesi için araçlar tahsis edilmeye başlanmıştır. Ayrıca 2016-2018 dönemini kapsayan Yıldırım Hükümeti döneminde ise engelli bireylerin illerde kamu binalarına erişiminin kolaylaştırılması için fiziki olarak koşulların geliştirilmesi hedeflenmiş, yaşlı, bakıma muhtaç çocuklar, engelliler ve maddi olarak yoksun kimselerin yaşam kalitelerini arttırmak amacıyla şimdiye kadar yapılmış sosyal hizmet ağlarının sürdürülmesi, genişletilmesi ve iyileştirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 2013: 127-128-136).

Uygulamada olan günümüz politikaları arasında da engellilere yönelik uygulanan politikalar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Engellilerin eğitimine yönelik yardımlar kapsamında yer alan "*Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması*" projesi, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin okullarına ulaşımını gerçekleştirmek sebebiyle Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile desteklenmektedir. Bu yardımlardan faydalanabilmek için, engelli bireyi bulunan hanehalkındaki 18 yaş üstü aile fertlerinden birinin İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvurusu gerekmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda durumları uygun olan ailelere yıllık ödeme yapılmaktadır. Ayrıca engellilerin sağlık statülerini iyileştirmek için yapılan sağlık yardımları başlığı altında "Engelli İhtiyaç Yardımı" projesi yürütülmektedir. Bu yardım türü yoksul ve bakıma muhtaç engelli bireylerin topluma uyumunu sağlamayı amaçlamakta ve ihtiyaç duydukları tüm araç-

gereçlerin desteklenmesini kapsamaktadır. Ödenecek miktarın tutarı mütevellî heyeti tarafından ihtiyaç durumuna göre belirlenmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Özel amaçlı yardımlar arasında olan “Aşevleri”, işsizliğin aynı zamanda yoksulluğun saptanmış olduğu bölgelerde yaşlı, engelli, kimsesiz ve muhtaç bireylere günlük olarak sıcak yemek desteği sağlamaktadır. Engelli bireylere ayrıca “Engelli Aylığı” adında maaş ödenmektedir. Engelli bireylerden engellilik oranının yüzde kırk ve üstü olduğunu engelli raporu ile kanıtlayan, sosyal güvencesi olmayan ve engelli birey ile aynı hanede yaşayan bireylerin kişi başı gelirlerinin net asgari ücretin üçte birinden az olması koşuluyla bu maaş bağlanır. %40 - %69 engellilik oranı için aylık 537,09TL, engellilik oranı %70 ve üzerinde olan engelli vatandaşlara aylık 805,62TL olarak ödeme yapılmaktadır. Üçüncü yardım türü “Engelli Yakını Aylığı” 18 yaşından küçük olan yine sosyal güvencesi olmayan ve ailede kişi başına düşen gelirin net asgari ücretin üçte birinden az olan engelli bireyleri desteklemekte, engellilik oranı %40 ve üzeri engelli sağlık raporu olması koşuluyla engelli yakınına aylık 537,09TL ödeme yapılmaktadır. Son olarak “Slikozis Hastalarına Yapılan Yardımlar” slikozis hastalığı sebebiyle mesleğinde kazanma gücünü kaybeden bireylere yapılan ödemeleri kapsamakta ve sunulan sağlık raporuna istinaden %15 - %34 iş kaybı olan bireye 1.160,50TL, %35 - %54 iş kaybı olan bireye 1.326,30TL ve %55 ve üzeri iş kaybı yaşayan bireye 1.477,87TL aylık ödeme yapılmaktadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

1.2. Kavram Olarak İşsizlik ve İşsizlere Yönelik Politikalar

Tarih boyunca tüm toplumlarda ülkelerin gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, ekonomik ve sosyal boyutları farklı olsa da en önemli sorunlardan biri olan işsizlik günümüzde de artarak önemini korumaktadır. İşsizlik ilk olarak sanayi devrimi ile birlikte bütün ülkelerde baş göstermiş, tarımsal alanda faaliyet gösteren ülkemiz de gelişmiş ülkeler gibi büyük ölçüde etkilenmiştir. İşsizlik sorununu iktisadi olarak değerlendirdiğimizde genel anlamda işgücü talebinin işgücü arzını karşılayamaması olarak değerlendirmek mümkündür. İşsiz olmak yalnızca maddi bir sorun olarak değerlendirilmenin ilerisinde hem toplumu hem de bireyi etkileyen bir kavramdır. Emek üretim faktörleri arasında farklı özellikler taşımaktadır. Emek; insanın üretim gücünü anlatmaktadır. Toplumda bireylerin işsizliğini ayrı ayrı düşündüğümüzde yansıma ve sonuçlarının da kişisel boyutlu olacağı aklı gelmektedir. Ancak işsizliğin toplumsal sorunları da beraberinde getirdiği bir gerçektir.

İşsizlik, ilgili literatür incelendiğinde genellikle; “fiziki olarak çalışmaya engel sağlık problemi olmayan, çalışmayı arzulayan, cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul edip, iş arayan ve istihdam edilemeyen bireyleri” kapsamaktadır (Yanbaşı, 2014). Genel tanımlamaya göre en önemli konu ILO’nun da üzerinde durduğu bireyin çalışma isteği ve çalışmaya engel sağlık probleminin olmamasıdır. Bu durumlar haricinde çalışmaya engel sağlık sorunu olması ya da bireyin kendi arzusu ile çalışmaması durumunda birey işsiz olarak adlandırılmamaktadır.

İşsizlik kavramını kapsamlı olarak açıklayabilmek için öncelikle işgücü kavramına değinmek gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’na (TÜİK) göre *işgücü* hem istihdam edilenler hem de işsizlerin toplam sayısıdır. TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)’na göre, hane fertleri kurumsal olmayan¹ nüfustur. Bu hane fertlerinden 15 yaşın üstünde çalışmaya engeli bulunmayan bireyler işgücünü oluşturmaktadır. *İşgücüne katılma oranı*; işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır. *İşsizlik oranı* ise, işsizlerin işgücü içindeki yüzdesidir. İşsiz bireyler; işsiz olduklarını ve son dört hafta içinde iş bulmak için aktif olarak adım attıklarını bildirenlerdir. İşsizlik uzun süre devam ettiğinde bazı bireyler cesaretini kaybeder, iş aramayı bırakırsa artık işsiz sayılmazlar. *İşsiz*, çalışmak için fiziki olarak yeterli ve çalışmaya istekli ancak cari ücret ve de uygun çalışma koşullarında iş arayıp da bulamayanlardır (Apaydın, 2018).

Küresel olarak ilgili literatür incelendiğinde işsizliğin sebeplerine göre altı farklı işsizlik türü tanımlanmaktadır. İşsizlik türleri friksiyonel işsizlik, yapısal işsizlik, eksik talep işsizliği, mevsimsel işsizlik, teknolojik işsizlik ve diğer işsizlik türleri olarak ayrılmaktadır.

Friksiyonel İşsizlik; bireyin herhangi bir sebeple işinden ayrılıp yeni bir iş araması olarak tanımlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse; bireyin üniversiteden mezun olup iş aramaya başlaması ve uygun bir iş bulamamasıdır. *Yapısal İşsizlik*; talep edilen işgücü ile iş arayan bireyin yeteneklerin uyuşmaması sorunundan kaynaklanan işsizliktir. Bireyin yeteneklerinden işveren habersiz ya da işçinin işverenin talep ettiği işin tanımın içeriğinden habersiz olması diye de özetlemek mümkündür. *Eksik Talep İşsizliği*; ekonomik küçülme ya da daralma ile bağıntılı olan işsizlik türüdür. Ülke ekonomileri dönemden döneme izlediği politikalar ya da farklı sebeplerden dolayı daralmaya gidebilirler, işte bu dönemlerde talep azalması yaşanmaktadır. Bu yetersiz talep dolayısıyla cari ücret düzeyinde çalışma isteğinde bulunan işsizlere istihdam sağlanamamaktadır. Bu durum eksik talep işsizliği diye

---

¹ Üniversite yurtları, misafirhaneler, orduevleri, kışla, huzurevi ve hapisane gibi kurumlarda yaşayan bireyler kurumsal nüfusu oluşturur, işgücü ve işsizlik hesaplarına dahil edilmezler.

tanımlanmaktadır (Bulut, 2011). *Mevsimsel işsizlik*; dönemsel olarak değerlendirilmektedir. Yaz dönemlerinde turizm sektöründe çalışan işçilerin turizm sezonu bittiğinde işsiz kalmaları, tarımda mevsimine göre ürün üretilmesinden kaynaklı istihdam talebinin ürünün mevsiminde arttığı, mevsimi bittiğinde ise azalması durumudur. *Teknolojik İşsizlik*; sanayileşme ile başlayan sürecin devamı olarak düşünüldüğünde teknolojinin ilerlemesi ve buna bağlı olarak insan gücü yerine makinaların kullanılması sonucunda oluşan işsizliktir. Diğer işsizlik türlerinden farklı olan tarafı kısa vadede işsizlik yaratmış olsa da uzun vadede istihdam yaratacak bir tür olarak değerlendirilmelidir (Bozdağlıoğlu, 2008).

İşsizliğin nedenleri incelendiğinde, iş arayıp bulamayan bireylerin ve işinden kendi isteği ile ayrılan bireylerin işsiz kalma sebepleri farklılık göstermektedir. Geçmişten bugüne tarihsel süreçte işsizliğin ortaya çıkışıyla ilgili farklı sebepler olduğu gibi ülkelerin gelişmişlik seviyeleri de işsizliğin varoluşunu ülkeden ülkeye değiştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliğinin sebep olduğu işsizlik söz konusu iken; gelişmiş ülkelerde ya talebin yetersizliği ya da üretimin fazlalığından kaynaklanan ve ekonomik dalgalanmalarla ortaya çıkan konjonktürel işsizlik söz konusudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında olan bu farklılıklar ülkelerin nüfus oranlarındaki farklılık, nüfusun artış oranları, nüfusun sektör olarak dağılımı, işgücü ve emek piyasalarının durumu, toplumsal yapılarının farklılığı ve ekonomik gelişmeleridir (Sema, 2012).

İşsizlik Türkiye boyutunda incelendiğinde diğer gelişmekte olan toplumlarda görüldüğü gibi bir yol çizmektedir. Tarihte geçmiş yıllara gittiğimizde tarımdaki istihdamın payının büyük olduğu bilinmektedir. Ancak buharlı makinanın icadıyla sanayileşmeye geçişi hızlandıran bu olgu, tarımda makineleşme, fabrikaların kurulması ve hizmet sektöründeki gelişmeler tarım sektöründeki daralmadan kaynaklı işsizliğin sanayi ve hizmet sektörüne doğru yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan aynı problem aşamalı olarak değerlendirilip sektörler arası geçişlerde tarım sektöründen, sanayi sektörüne ve daha sonra hizmet sektörüne geçilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Bu politika ülkemizde de uygulanmış diğer gelişmekte olan ülkeler gibi başarılı olunamamış ve neticede kalifiye olmayan istihdamın yaratılması ve işsizliğin artmasıyla sonuçlanmıştır (Güney, 2009:6).

Örneğin tarım sektöründe çalışanların sanayi sektörüne geçmeden doğrudan hizmetler sektörüne geçiş yapmaları hizmetler sektörünün istediği vasıflara sahip olmayan niteliksiz işgücüne maruz kalıp daralmasıyla sonuçlanmaktadır (Apaydın, 2018). İşsizliğin önemli

nedenlerinden bir diğeri de ekonomilerde yeterli oranda yatırım yapılmamasıdır. İşverenler artan üretimlerine istinaden yeni tesis kurarak ya da yatırım yaparak değil de genelde mevcut olan tesisin kapasitesini artırma yoluna gitmektedirler (Zengin, 2000).

İşsizlik bireyin kişisel sorunu olmasının yanı sıra toplumun da sorunudur. Bireyin kadın ya da erkek fark etmeden işsizliğin bireylerde ve toplumda yarattığı sonuçlar büyüktür. Kişi işsiz kaldığında ilk sorun olarak ortaya çıkan maddi ve ekonomik darboğazdır. Maddi olarak yoksun kalan birey/bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanamaması bireyleri refahtan bir adım daha uzağa taşımaktadır. Her gün alışılmış bir düzene tabi olan birey işe gidememenin verdiği psikolojik sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Hane fertleri de işsiz kalan bireyin yaşadığı gelir yetersizliği ve ruh sağlığında yaşadığı problemler dolayısıyla negatif etkilenmektedir (Avşaroğlu, 2007).

1.2.1. Dünyada İşsizlik ve İşsizlik Politikaları

Endüstri toplumu olan gelişmiş ülkeler bilgi odaklı bir topluma evrilirken, buna paralel olarak gelişmekte olan ülkelerin de endüstrileşme çabaları devam etmiştir. Dönüşüm süreci ülkelerin işgücünde de bir takım değişikliklere yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde el emeğinin yerini sanayi alırken, gelişmiş ülkeler de bilgiyi ekonomilerinin merkez odağına almıştır. Yaşanmış olan bu yapısal değişim ve dönüşüm gelecek yıllardaki emek piyasasının beklentilerini değiştirmiş ve bu dönüşüme ayak uyduramayan toplumlarda işsizlik baş göstermiştir. Özellikle 21. yüzyılda olan bu dönüşüm küreselleşme olarak değerlendirilmiş ve rekabetçi piyasaların oluşmasında rol almıştır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında yaşanan rekabet maliyetlerin düşürülmesini hedeflerken, sermaye üretimini ucuz işgücünün olduğu bölgelere ve ülkelere yöneltmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımı da çekilmek istendiğinden ücretler üzerinde negatif baskılar oluşmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ücretlerinin artması noktasındaki herhangi bir toplumsal baskı sonucu sermaye oradan kaçarak kendine ucuz işgücü bulacak limanlara sığınmıştır. Düşük ücret düzeyleri işsizliği artırmıştır. Ayrıca rekabetçi ülke olarak başarılı olmak, talebe uygun olarak üretilecek malın hem kalitesinin uygun olması hem de fiyatının uygun olmasını gerektirdiğinden, kaliteli mal üretmek için de iş gücünün vasıflı olmasını zorunlu kılmıştır. Vasıfsız iş gücü ve kaliteli olmayan ürünleri üreten endüstri ülkeleri rekabette geri kalmış ve niteliksiz işgücü istihdam dışı kalmıştır (Uyanık, 2008; Özsağır, 2000).

Tarihte işsizliğin en derin yaşandığı dönemlerden birisi I. Dünya Savaşının ardından gerçekleşen 1929 yılı Büyük Buhranı'dır. Savaş sebebiyle gelişmiş ülkelerde üretim azalırken deniz aşırı olan ülkelerde üretim artmış ve arz fazlası meydana gelmiştir. Aşırı arz oluşması ülkeler arasında rekabeti arttırmış ve rekabette başarılı olamayan birçok ülkede üretimden vazgeçilmiş ve işsizlik artmıştır. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde sanayileşme ve otomobil üretimindeki gelişmeler demiryollarının yerini almaya başlamış ve otomobil üretiminden kazançlar hisse senetlerine olumlu yansımıştır. Öte yandan değerini yitiren demiryolu firmalarının hisse senetleri spekülasyonun başlamasına, bir anda hisse senetlerinin hızla elden çıkarılmasına sebep olmuş, borsadaki bu ani değişimle piyasalar çökmüş ve bunun sonucunda birçok şirket kapanmasıyla milyonlarca kişi işini kaybetmiştir. Sanayi ülkelerinden olan ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya başta olmak üzere tüm ülkeler krizi derinden hissetmiş sadece gelişmiş ülkelerde değil gelişmekte olan ülkelerde de işsizlik baş göstermiştir. ABD hükümeti bu dönemde yaşanan krizden toparlanabilmek adına içinde otomotiv sektörünün de bulunduğu endüstri alanındaki çoğu firmanın hisselerinden satın alarak şirketlere ortak olmuş ve dönemin başkanı Roosevelt çöken ekonomisini yeniden yapılandırabilmek adına, ücretleri arttırarak, işini kaybetmiş bireylere tazminat verilmesini sağlamıştır. Ayrıca hazineden ilave harcamalar yaparak hem üretimi hem de ihracatı arttırmak adına fiyat ve sübvansiyon desteklemelerinde bulunmuştur (Nihat ve Duman, 2012; Buluş ve Kabaklarlı, 2010).

İşsizlik sorununun süregelen bir duruma gelmesine sebep olan bir diğer olumsuzluk 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi sonucudur. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği'nin (OAPEC), 1973 te Arap Ülkeleri ve İsrail arasında yaşanan savaşta Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'i desteklemesi sonucunda aldığı kararlar petrol ambargosu uygulamasıdır. Petrol fiyatlarında yaşanan muazzam artış tüm batılı ülkelerin ekonomilerini alt üst etmiştir. Kriz dönemiyle birlikte üreticilerin petrolü makul ölçüde fiyatla üretemedikleri için, fiyatlara yansıyan artışlar, müşterilerini olumsuz etkilemiştir (Öztürk ve Saygın, 2017). Batılı ülkelerde yaşanan petrol fiyatlarındaki artış aynı oranda işsizlik oranlarını da artırmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Birliği üye ülkelerinde her ne kadar işsizlik oranı ciddi boyutlarda olmasa da yaşanan petrol şoku ile birlikte 1980'lerde gelen ekonomik durgunluk birliğe bağlı olan birçok ülkede işsizliğin uzun dönemli olmasına ve katlanarak artmasına yol açmıştır. Özellikle gençler, kadınlar, mülteciler, yaşlılar ve kalifiye olmayan beden işçileri için işsizlik oranı daha çok yükselmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu ekonomik krizin sebep olduğu bu işsizliğe kısa dönemde çare olarak sosyal fonu devreye sokmuş, uzun

dönemde işsizliğin çözümü için ise işçilerin mesleki olarak yeniden eğitilmesini sağlamak olmuştur. 1977 yılında Berlin’de ilk defa işsiz bireylerin mesleğe yönelik tekrar eğitimini sağlayacak bir eğitim merkezi açılmıştır. Eğitim merkezi genç işsizleri ve aynı zamanda kadınların istihdamını arttırmayı hedeflemiştir (Kurtulmuş, 1998).

Özellikle 1980’lerden sonra mesleki eğitim programları gibi pek çok işgücü piyasası politikası artan işsizliğe çözüm bulmak adına geliştirilmişlerdir. İşgücü piyasası, ekonominin genel durumunu belirleyen birçok faktörden etkilenmektedir. Bu yüzden hükümet genel ekonomi politikalarıyla işsizlik seviyelerini azaltmaya çalışabilir. Daha uzun vadeli bir temelde hükümet, imalat ve tarım gibi farklı sanayi dallarının genişlemesini veya daralmasını kolaylaştırmak için sanayi politikaları yoluyla işsizlikle mücadele edebilir. Bölgesel politikalar, bazı yapısal işsizliğe karşı koymak için önemlidir. Bununla birlikte, hükümet doğrudan işgücü piyasasının işleyişine de müdahale edebilir (Esping-Andersen and Korpi, 1986).

Doğrudan işgücü piyasasına müdahale ettiği politikalar *aktif* ve *pasif* istihdam politikaları olarak adlandırılır. Gelişmiş ülkeler, pasif istihdam politikalarından (PİP) olan işsizlik ödenekleri gibi doğrudan gelir desteği politikalarının yanı sıra mesleki eğitim programları gibi bireylerin kabiliyetlerini geliştirerek istihdam fırsatı yakaladıkları aktif istihdam politikaları (AİP) uygulamakta bu iki tür politikayı genel sosyal güvenlik sisteminin iki önemli aracı olarak görmektedir (ILO, 2012). Yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde ise işgücü ve sosyal güvenlik politikaları başlangıçta krizlerin sonucunda ortaya çıkan problemleri gidermek için uygulansa da (Barrientos, 2010) Latin Amerika’da yoksulluğun arttığı ve üretimde durgunluğun yaşandığı “ölu yıllar” olarak adlandırılan 1980’ler, Asya ülkelerinde krizin baş gösterdiği 1990’lar ekonominin canlanması ve istihdamın artması için işgücü piyasası koşullarını ve kurumlarını transforme edecek politikaların uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda iki tür gelişme yaşanmıştır. Birincisi, önemli kamusal yardım programlarından olan şartlı nakit transferlerinin artması, ikincisi asgari gelir güvenliğini sağlayacak kamu istihdam programlarının uygulanmasıdır (Barrientos and Hulme, 2009). Bunlar kısa dönemli gelir sıkıntılarına çözüm bulabilecek pasif istihdam politikaları olmakla birlikte bireyleri yoksulluk darboğazından daimi bir şekilde kurtarmak adına yeteneklerini, kapasitelerini ve kabiliyetlerini geliştirici, beşeri sermayeyi artırmaya yönelik aktif istihdam politikaları da bu ülkelerde uygulanan öncü politikalarındandır.

Dünyada bu politikaların uygulanma durumuna bakıldığında, hem AİP'lerin hem de PİP'lerin ortalamada sırasıyla GSYİH'nin %8'i ve %1.4'ü olmak üzere, en yüksek harcama paylarının Kuzey, Batı ve Güney Avrupa ülkelerinde olduğu bilinmektedir. Diğer bölgeler bunun yerine daha sınırlı ve çeşitlendirilmiş harcama modelleri sunmaktadır. Özellikle, AİP'nin GSYİH'da harcama payı Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Amerika, Doğu Avrupa ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da GSYİH'nin yaklaşık %24'ü iken Sahra altı Afrika'da biraz daha düşüktür Asya ve Pasifik GSYİH'nin yaklaşık %19'una tekabül etmektedir. Harcama payında takip eden ülke, Kuzey Amerika'da GSYİH'nin yaklaşık %6'sıdır, ardından Asya ve Pasifik Ülkeleri GSYİH'nin %5'lik pay ile takip etmektedir ve bölgedeki gelişmiş gelişmiş ekonomiler büyük rol oynamaktadır. PİP'lerinde harcamaları payında daha sonra Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Avrupa ve Orta Asya ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da GSYİH'nin %35 ila %25 arasında oranında takip etmekte ve daha düşük olmakla birlikte Sahra altı ülkelerde neredeyse yoktur. PİP'lerinde harcama genellikle AİP'lerinde yapılan harcamalardan çok daha yüksektir. Bu genellikle PİP'nin daha yüksek kapsama alanı ve maliyetinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, aktif ve pasif harcamalar arasındaki denge bölgeler arasında önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Özellikle, PİP'lerine yapılan harcamalar Kuzey Amerika, Asya ve Pasifik'teki işgücü piyasası politikalarına yapılan toplam harcamaların %70'inden fazlasına denk gelmektedir. Bu pay Kuzey, Batı ve Güney Avrupa ülkelerinin yanı sıra Doğu Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde %60'a düşmektedir. Son olarak, Sahra-altı ülkelerde AİP'na yapılan harcamalar, PİP'lerine yapılan harcamalardan önemli ölçüde daha yüksektir. Belirli ülke örneklerine bakıldığında, bazı Asya ülkeleri (Papua Yeni Gine, Filipinler, Moğolistan, Çin, Vietnam, Kore), İskandinav ülkeleri (İsveç ve Norveç) ve bazı Latin Amerika ülkeleri (Arjantin, Kolombiya, Meksika) hepsinde GSYİH'larının AİP'na yaptıkları harcamaların PİP'nda harcadıklarından daha fazla harcama yapmaktadır (Pignatti and Van Belle, 2018).

OECD dataları incelendiğinde, PİP ve AİP kapsayan kamu harcamaları içinde işsizlik ödeneklerinin GSYH içindeki payları, gelişmiş ülkelere olan Japonya'da GSYH'nin %17 sine karşılık gelmekteyken, Litvanya'da GSYH'nin %23 ne ve Yeni Zelanda'da GSYH'nin %27 sine karşılık gelmektedir (OECD, 2017)

Örneğin İskandinav ülkelerinden Finlandiya'da, işgücü piyasası politikaları 1960'larda yavaş yavaş aktif işgücü politikalarına dönüştürülmeye başlandı ve devlet 1961'de istihdam

hizmetleri için sorumluluk üstlendi. Önemli bir adım, 1972 yılında İş Kanununun kabulüdür. Norveç’de de endüstriyel kalkınma için ulusal bir program, devlet planlaması ve yatırım kredisi üzerinde devlet kontrolünü gerektiren bir program oluşturuldu. Yatırım kredisi üzerindeki devlet kontrolleri endüstriyel kalkınmayı yönlendirmek için güçlü araçlara dönüştürüldü. Sanayiye ucuz kredi ve ücretlilere neredeyse tam istihdam sağlanabildi. Sanayi, konut, tarım ve balıkçılık endüstrisinde devlet, kendi yatırım bankaları aracılığıyla yatırım sermayesinin tahsisi için önemli bir rol üstlendi. 1978-79 yıllarında, kamu kredilerinin toplam krediler içindeki payı Norveç’te% 52 iken İsveç’te% 25 ve Danimarka’da% 1’dir. Danimarka’da sanayi politikaları nispeten etkin bir şekilde uygulanamamıştır. Ancak İsveç ve Finlandiya, Norveç gibi 1960’ların sonlarından bu yana sanayi politikalarını yoğunlaştırmıştır. Başta Norveç ve İsveç olmak üzere ayrıca istihdam sübvansiyonları geliştirilmiştir. İsveç’te, ücret sübvansiyonu, endüstriyel olmayan alanlarda çalışanların eğitimi için verilirken, Norveç genel olarak istihdama sübvansiyon vermektedir. Finlandiya da benzer programlara sahiptir. İsveç, Finlandiya ve Danimarka, işgücü piyasasına en genç girenlerin işe alınmasını teşvik etmek için ücret sübvansiyon programları geliştirmiştir. Tüm İskandinav ülkeleri ayrıca, gençlerin özel işletmelerde mesleki eğitimi için değişen uzunlukta programlar geliştirmiştir. Aktif işgücü piyasası politikalarına ek olarak, devlet pasif istihdam politikalarında da rol oynamış, kamu da özel iş projeleri, konut inşaatı gibi alanlarda bireylerin istihdamına gidilerek geçici istihdam sağlanmıştır. Ancak Norveç’te gençlik programları özel çalışma projeleriyle sınırlıdır. Ayrıca diğer ülkelerde, gençlik programlarının çoğu geçici istihdam yaratılmasına yöneliktir. Tüm İskandinav ülkelerinde, bireyleri hedef alan istihdam programı maliyetlerinin yaklaşık üçte biri gençlik programlarına aittir. İşsizlik maaşı da en önemli pasif istihdam politikalarındandır. Maliyet açısından, bu program Danimarka işgücü piyasası politikaları arasında baskın olan programdır (Esping-Andersen and Korpi, 1986:55-63). İskandinav ülkeleri dünyada işsizlik oranlarının en düşük olduğu ülkeler arasındadır. Benzer şekilde diğer Avrupa ülkeleri arasında Almanya ve Polonya gibi izlediği stratejilerle işsizliği azaltmada başarılı olmuş ülkeler vardır.

Özellikle Avrupa Birliği üye ülkelerinin genel olarak izledikleri politikalar; işsiz bireylerin yeniden istihdama katılmalarını sağlamak ve uzun süreli işsizliğin mesleki kabiliyetlerini kaybetmelerini önlemek adına mesleki eğitimler vermektir. Pazar hakimiyeti olan kurum ve kuruluşlar tarafından iş seçimi ve ileriye dönük iş planlamaları yapabilmeleri amacıyla danışmanlık hizmeti de verilmektedir. Ayrıca özel sektördeki firmaların vergi indirimi yoluyla istihdamlarını artırmalarını teşvik etmek, yerel stratejiler yoluyla istihdam

yaratma programlarının uygulanması ve işsizlerin kendi işlerini kurmalarını sağlamak amacıyla finansal destekte bulunulması gibi politikalar da geliştirilmiştir (Duruel, 2011). Örneğin Almanya’da aktif ve pasif istihdam politikalarını içeren reformlar Hertz Reformları olarak adlandırılır. Reformlar 2003-2005 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. İstihdamı arttırmak, işsizlerin haklarını korumak ve istihdamda teşvik yaratmak reformların amacı olmuştur. Bu reformlar ile işsizlerin haklarındaki kanunda başta sona olumlu değişimler olmuştur. Ekonomik kriz döneminde aktif istihdam politikaları uygulanması tercih edilmiştir. Uygulanan aktif istihdam politikaları ile hükümet ulaşım ve altyapı sektörlerine yaptığı harcamaları arttırırken korunmaya ihtiyacı olan sektörlerle dirsek temasında bulunmuş ve kamu ve özel şirketlerin vergilerinde de indirim uygulamıştır (Jacobi and Kluge, 2006).

Başka bir AB ülkesi olan Polonya da AB’nin oluşturduğu sosyal fon’dan ciddi oranda yararlanarak, stratejiler geliştirip uygulamışlardır. Beşeri Sermaye olarak adlandırdıkları bu sistemle işsizlere iş bulma amacı güdüp, özellikle toplumdaki dışlanmış işsizlere, işsizlerin mesleklerinde kendini geliştirip iş bulabilmeleri için mesleki eğitim programları uygulamışlardır (EC, 2014).

Avrupa’dan farklı olarak Asya ülkeleri içerisinde Güney Kore, işsizlikle mücadelede başarılı olan ülkeler arasındadır. Güney Kore’de işçilerin ekonomik olarak daha verimli olmaları adına 1980 yılına kadar sıkıyönetim uygulamalarında bulunmuş olmasına rağmen, 1980 sonrasında devlet çalışma koşullarına ve işgücü politikalarına büyük önem verilmiş ve ciddi değişimler yaşanmıştır. Yönetim işgücünde özellikle sanayii alanında bağlantılarının üzerinde durmuştur. Sırasıyla 1993 yılında iş yasalarını, 1995 yılında sosyal sigorta ve sosyal güvenlik yasalarını uygulamaya geçirerek, işgücüne ödenen ücretleri arttırarak işgücünü pozitif olarak etkilemiştir (Lee and Jeon, 2009).

Diğer Asya ve Pasifik ülkelerinde uygulanan aktif istihdam politikaları işsizlerin yeteneklerini geliştirme (sanayileşmiş ülkelerde kamu harcamalarındaki en büyük payı oluşturmuştur), doğrudan iş yaratma (pazar dışı faaliyetler ve bayındırlık işlerinde istihdam ettirme gibi), iş yaratma ve girişimciliği geliştirme (küçük ölçekli işletmeler için girişimcilere elverişli ortamlar sağlamak için politikalar oluşturma) ve gençlere istihdam yaratmak için önlemler olarak sınıflandırılmış ancak gençlere yönelik önlemlere daha az önem verilmiştir(ILO, 2004).

Asya ülkelerinden olan Hindistan, Güney Kore, Çin, Singapur, Malezya ve Sri Lanka ülkelerinin pasif istihdam politikalarına bakıldığında ise, kıdem tazminatını altı ülkeden beşinin farklı koşullar ve sınırlamalarla uyguladığı, işsizlik sigortası sistemini ise sadece Çin ve Güney Kore'nin uyguladığı görülmektedir. Güney Kore, işsizlik sigortası kapsamında 1995 yılında iş eğitimi, istihdam bakım ve sübvansiyonlarını içeren üç bölümlü bir program başlatmıştır. Başlangıçta sadece 30 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelere yönelik uygulanan program, daha sonra 70 ve üzeri işçi çalıştıran işletmeleri içermiştir. 2006 yılında tüm iş gücünün yaklaşık % 30'u işsizlik sigortası sistemine dahil olmuştur. İşsizlik sigortası yardımı, katkı süresine ve yaşa bağlı olarak 3 ay ile 2 yıl arasında bir süre kadar sağlanmaktadır. Örneğin 30 yaşının altındaki bireyler, 30-50 yaş aralığında olan bireylerden daha az yardım almaktayken, 50 yaş ve üstündeki bireyler en fazla yardım alan birey grubunu oluşturmaktadır. Alınan yardımlar bir önceki ücretin % 50'sine denk gelirken asgari ücretin % 90'nına karşılık gelmekte ve günlük ortalama 44 Dolara eş değerdir. Güney Kore hükümeti ayrıca işçilerin derinlemesine danışmanlık ve mesleki eğitim konusunda tavsiyeler aldığı İş Güvenliği Merkezleri açmıştır. Hükümet aynı zamanda "WorkNet" adında halka açık iş ilanlarının bulunduğu bir web sitesi kurmuştur. İşsizlere iş bulmalarını sağlayan işverenlere ise "Yerleşim Dışı Hizmet Sübvansiyonu" sağlayarak teşvikte bulunmaktadır. Çin'de 1986 yılından bu yana devlet teşebbüsü olarak çalışanların bir kısmına işsizlik sigortası uygulanmıştır. Daha sonra 1993 ve 1999 yıllarında yaşanan özelleştirme ve sosyalist piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte sistem hız kazanmış ve kapsamı genişletilmiştir. 1999 yılında tüm kentlerde çalışanlar için işsizlik sigortası zorunlu hale getirilmiştir. Yardımlar, katkı süresine bağlı olarak 12 ila 24 ay arasında süre boyunca ödenmiştir. Yapılan ödemeler bireylerin bir önceki ücretine bağlı değildir ve ancak asgari geçim oranının üstündedir. Ayrıca Çin'de 4038 adet il istihdam merkezi ve 13972 adet köy ve kasaba istihdam merkezleri bulunmaktadır. Ek olarak sosyal istihdam hizmetleri olarak adlandırılan ve sivil toplum grupları tarafından işletilen 8148 adet merkez bulunmaktadır. Bu merkezler işsizlere hem temel yaşam ödeneklerini sağlamakta hem de iş bulma konusunda hizmet vermektedir. 1998-2003 yılları arasında merkezlere toplam 24 milyon işçi kaydedilmiş bunların 19 milyonu istihdam ettirilmiştir. Hindistan, 2005 yılında ayda 234 Dolar kazanan kayıtlı sektör çalışanlarına tıbbi, hastalık, analık, engellilik gibi koruma programları uygulamaktayken, bunlara bir de zarara uğramak durumunda yani herhangi bir iş kazası sonucu sakatlık ya da işten atılma durumunda işsizlik sigortasına benzer bir program uygulamaya koymuştur. Programda alınan yardım bir önceki ücretin % 50'sine karşılık gelen miktardadır. İşçilere ve işverene yardımcı olan 938 adet ağı ile ulusal bir istihdam servisine sahiptir. 1959 yılında

yürürlüğe giren Borsa Yasası ile kamu sektöründe 25 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin boş pozisyonlarını en yakın borsaya bildirmeleri zorunlu tutulmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda bu sistem işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır. 1966 yılında alınmış olan bir mahkeme kararı ile ise işe alımlarda borsa işçi ve işveren arasından tamamen çıkarılmıştır. Sri Lanka ülkesi işsizlik sigortası uygulamayan bir Asya ülkesidir. Hükümet işsizlik sigortası yardımının işçiyi çalışmaktan caydırdığını ve ahlaki bir tehlike yarattığını düşünmektedir. Ancak 1980'den bu yana “Çalışanların Güven Fonu” adında işsizlik sigortasına benzer bir amaca hizmet eden bir program uygulanmaktadır. Bu işsizlik fonu işverenin her çalışanı için ödediği maaşın % 3'ü kadarını işvereni ödemesini gerektirirken, çalışanlardan bu katkı alınmamaktadır. İşverenler uygulanan bu programın uygun bir işsizlik sigortası programına dönüştürülmesini önermişlerdir. Sri Lanka'da ayrıca 1990 yılının ortalarında hükümet bir istihdam servisi kurma girişiminde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine 2004 yılında hükümet Ceylon adı verilen ticaret odası ile birlikte “JobsNet” adı verilen bir kurum kurmuştur. Kurum kamu ve özel ortaklığına dayandığı için bağışçılar tarafından desteklenmiştir. Kurum 2003 yılından 2007 yılına kadar yaklaşık 26.000 kişiyi istihdam ettirmiştir. 2007 yılının ortalarında bağışçılardan sağlanan fonlar kesilse de, var olan yapı yeni bir kurum kimliğinde % 40 hükümet temsilcileri, % 30 özel işletme temsilcileri ve % 30 sendika temsilcilerinden oluşacak şekilde çalışmaya devam etmiştir. Malezya ve Singapur ülkelerinde de işsizlik sigortası uygulaması söz konusu değildir. Malezya'da son 15 yılda işsizlik oranı hiçbir dönemde % 3,7'nin üzerine çıkmamıştır ve dolayısıyla işsizlik sigortasına ihtiyaç da duyulmamıştır. Ülke genelinde 38 adet Çalışma Bakanlığı ofisleri aracılığıyla hizmete devam etmektedir. Bu hizmet iş arama ve danışmanlık görevlerini üstlenmektedir. 2004 yılında bir web sitesi oluşturarak iş arayan ve işverenleri buluşturmak hedeflenmiştir. Sistemde yaklaşık 100.000 iş arayan kaydı bulunmaktadır. Malezya ile aynı şekilde Singapur'da son işsizlik oranı yıllardır çok düşüktür hatta 2006 yılında işsizlik oranı %2,7 ye gerilemiştir. Singapur hükümeti düşük gelirli hanehalkları için sübvansiyon ve çeşitli eğitim programları sunmaktadır. Singapur hükümetinin uyguladığı AİP'ler incelendiğinde İş Gücü Geliştirme Ajansı olan 21 adet merkezi ile beceri eğitimi fırsatları konusunda işe yerleştirme ve danışmanlık hizmeti sunduğu görülmektedir. İnternet tabanlı bir ağ sistemi ile işverenlerden boş pozisyonlarını ilan etmeleri istenmekte ve iş arayanlar direk bu pozisyonlara başvurabilmektedir (ILO, 2008).

Afrika ülkelerinde uygulanan istihdam politikalarına bakıldığında, örneğin Mısır'da mevcut siyasi ve ekonomik ortamda bu politikaların hükümetin ekonomik ve sosyal kalkınma

gündeminde pek olmadığı görülmektedir. İstihdam yaratmaya yönelik çalışmaların ana hedefi makroekonomik büyümeyi arttırmaya odaklanmıştır. Genç işsizlere yönelik istihdam yaratma üzerinde durulsa da son on yıldır çalışmalar yetersiz ve kısıtlı kalmıştır. Uluslararası destekler sağlansa da genellikle politika yapıcı ve uygulayıcıların aktif istihdam politikaları yaratmada yetersiz kaldıkları görülmektedir (ILO, 2017).

Bir diğer Afrika ülkesi olan Nambia'da işini kaybeden ya da işsiz bireyler için aktif ve pasif istihdam politikaları uygulamaktadır. Nambia'da aktif istihdam politikaları mümkün olduğunca hızlı bir şekilde bireyleri istihdam ettirmeyi ve işgücü piyasasıyla işçiyi eşleştirmeyi hedeflerken, pasif istihdam politikaları işsiz bireylerin gelirlerini iyileştirmeyi hedeflemektedir. İşsizler için uzun süredir aktif istihdam politikaları uygulayan Nambia hükümeti 1999 yılı Ekim ayında çok sektörlü ve işgücü tabanlı çalışmalar politikasını benimsemiştir. Bunun için bayındırlık işleri yoluyla işsizleri istihdam ettirme çalışmaları yapılmış ve dezavantajlı gruplara, kadınlara ve engellilere öncelik tanınmıştır (ILO, 2017).

Tunus'ta uygulanan AİP'ler sınırlı ve kapsamı geniş değildir. Dünya Bankası'nın 2003 verilerine göre 2002 yılında, aktif tedbirler kapsamında işsizlerin beceri seviyelerini geliştirmek ve iş arayanlara yardımcı olmak için bir takım girişimlerde bulunulmuş, GSYİH'nin %1,5'i bu girişimlere harcanmıştır. AİP uygulamasında devam eden istihdam programları dört gruba ayrılmaktadır. İşe yerleştirme programları, üniversite mezunlarına istihdam programları, dezavantajlı gruplara programlar ve mikro düzeydeki işletmelere mesleki eğitim programlarıdır. Hedeflenen gruplar arasında ilki üniversite mezunları olup, onların istihdam programı ile işe almalarını kolaylaştırmak, kendi işlerini kurmaları için eğitim vermek ve iş gücü piyasasına entegre olmalarını sağlamak amaçlanmıştır. İkinci grup olan meslek yüksekokulu mezunlarına mikro işletme veya serbest meslek edinme üzerine eğitimler verilmiştir. Ancak hem siyasi hem de sosyal nedenlerden dolayı vasıfsız işçileri hedefleyen programlar daha azdır ve hükümet özellikle üniversite ve yüksekokul mezunlarına ayrıcalık tanımaktadır.

Diğer bir Afrika ülkesi olan Lübnan'ın farklı işçi kategorilerini iş gücü piyasasına entegre etmek için herhangi bir AİP bulunmamaktadır. Kamusal kadrosunun yetersizliğinden dolayı gençler için hızlandırılmış bir mesleki eğitim programı da uygulanmamaktadır. Verilen kurslar zannatkarlar ve ticaretle uğraşanlar için kısa makine işleme bilgileri sağlamakta ancak bu bireylerin temel bilgi yada yeteneklerini geliştirmekten daha öteye gidememektedir. Diğer uygulanan müdahalelerin yaygın bir türü ise mikro finansman

aktiviteleridir. AB tarafından desteklenen Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Yardım Fonu programı ile yerel toplumun gelişimi, istihdamın artırılması ve yoksulluğun azaltması hedeflenerek mikro finansman destekleri hayata geçirilmiştir. 1999 yılında toplam 19 mikro finansman programı vasıtasıyla, yaklaşık 11 milyon ABD doları 11000 yaralanıcıya ulaştırmıştır. İstihdam politikalarına dini yardım dernekleri hariç, sivil toplum kuruluşları hükümetten daha fazla harcama yapmaktadır. 1999 yılında yaklaşık 28,5 milyon ABD Dolarını mesleki eğitim projelerine, engelliler için rehabilitasyon programlarına, mahkumlara ve bağımlılara harcamışlar ve bu faaliyetleri bağışçılardan sağlanan yardımlar ile finanse etmişlerdir (Bardak vd., 2006:55).

1.2.2. Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Politikaları

Tüm ülkelerde olduğu gibi bireylerin yaşamını sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz yönde etkileyen bir durum olan işsiz kalmak günümüzde Türkiye’de de ciddi boyutlara ulaşmıştır. İşsizlik aynı zamanda bir ülkenin ekonomik durumunu da yansıtmaktadır ve cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar işsizlik oranları katlanarak artmaktadır. İşsizliğin makro ve mikro birçok nedeni vardır ve tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ancak ülkenin kuruluşundan itibaren Türkiye’de işsizliği ve işsizliğin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak adına hükümetler birçok politika uygulamışlardır.

18. ve 19. yüzyıllar arasında yaşanan sanayi devrimiyle birlikte seri ve ucuz üretim yapılan ülkelere kıyasla bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti bu gelişmeye ayak uyduramamış ve el işçiliği yapan tüm zanaatkarlar ya işsiz kalıp işyerlerini kapatmış ya da küçük çaplı işyerlerinde işçi statüsünde çalışmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti diğer ülkelere sadece hammadde tedarikçisi bir ülke konumuna düşmüştür. Batı Avrupa ülkeleri gelişime hızla ayak uydurmuş kazançlarını yeni teknolojik gelişmelere yatırmış ve ekonomileri güçlenmiştir. 1900’lü yıllarda Osmanlı Devleti’nin yaşadığı savaşlar sonrasında toprak kayıpları da tarım işçilerinin kazançlarını yok etmiştir. Savaşların yenilgisiyle birlikte Osmanlı’nın ödemek zorunda olduğu ağır savaş tazminatları pek çok borcu beraberinde getirmiş ve ülke bir takım iktisadi politikalar ile durumunu görece toparlayabilmiştir. Teknolojiye ayak uyduramama nüfusun hızla artması yeni işsizlerin oluşmasında rol almıştır. Günümüzde de işsizlik ülkemizde büyük bir problem olup, her geçen yıl işsiz sayısı giderek artmaktadır.

Tablo 1.1’de 2006 yılından 2019 yılına kadar TÜİK tarafından yayınlanan işsizlik verileri her yıl işsizlik oranları ve işsiz sayılarının büyüdüğünü göstermektedir. 2008 yılından 2009 yılına geçişteki %3,4 olan sıçramanın 2008 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizin sebep olduğu düşünülmektedir. 2018 yılından 2019 yılına geçişteki dikkat çeken %3,1 oranındaki artış ise yine 2018 ekonomik kriz ile yaşanan işsizlik olduğu görülmektedir. 2020 yılı Ocak ayına ait Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ise 15-64 yaş arası işsizlik oranının %14.1, toplam işsiz sayısının ise 4 milyon 362 bin olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.1. Türkiye’de İşsizliğin Güncel Durumu

Dönem	İşsizlik Oranı	İşsiz Sayısı
Temmuz 2019	13,9	4.596.000
Temmuz 2018	10,8	3.531.000
Temmuz 2017	10,7	3.443.000
Temmuz 2016	10,7	3.324.000
Temmuz 2015	9,8	2.970.000
Temmuz 2014	9,8	2.867.000
Temmuz 2013	9,3	2.686.000
Temmuz 2012	8,4	2.323.000
Temmuz 2011	9,1	2.509.000
Temmuz 2010	10,6	2.782.000
Temmuz 2009	12,8	3.267.000
Temmuz 2008	9,4	2.353.000
Temmuz 2007	8,8	2.296.000
Temmuz 2006	8,8	2.251.000

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2019.

Tablo 1.2 de dünyada diğer ülkelerin işsizlik oranlarına bakıldığında ise Kuzey Amerika’nın %4,10 işsizlik oranı ile dünya ortalamasının altında seyrettiği, Türkiye’den sonra en yüksek işsizlik oranına sahip olan ikinci bölge grubunun ise Arap Ülkeleri olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 1.2. Dünya’da Güncel İşsizlik Oranları

Ülkeler	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019
Arap Ülkeleri	13,4	12,7	11,2	9,1	10,2	9,9	9,9
Orta Avrupa ve Baltık Ülkeleri	10,8	12,4	12,0	9,8	7,8	4,3	4,0
Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri	3,0	3,5	4,4	4,2	4,0	3,8	3,8
Avrupa ve Orta Asya	9,9	9,8	8,7	8,9	8,5	6,9	6,8
Avro Bölgesi	11,4	9,4	8,9	10,0	10,8	8,2	7,7
Avrupa Birliği	10,7	9,2	8,9	9,5	9,3	6,8	6,4
Yüksek Gelir Grubu Ülkeleri	7,4	6,5	6,6	8,2	6,6	5,1	4,9
Latin Amerika ve Karayipler	7,7	9,1	7,9	7,0	6,6	8,0	8,0
Düşük Gelir Grubu Ülkeleri	3,8	4,2	4,0	4,1	3,7	3,5	3,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	12,3	12,0	11,0	9,5	9,9	9,8	9,7
Orta Gelir Grubu Ülkeleri	4,7	5,3	5,4	4,9	5,0	5,0	5,0
Kuzey Amerika	6,0	4,2	5,2	9,4	5,4	4,1	4,1
Oecd Ülkeleri	7,5	6,3	6,6	8,3	6,7	5,3	5,2
Türkiye	7,6	6,4	10,6	10,6	10,2	10,8	11,8
Orta Gelir Üstü Ülkeler	5,4	5,9	6,2	5,9	5,8	6,0	6,0
Dünya Geneli	5,2	5,4	5,6	5,4	5,2	4,9	4,9

Kaynak: OECD Stat Veri Tabanı. Erişim Tarihi: 31 Mart 2020

İşsizlik ve yarattığı sorunları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için istihdam politikaları uygulanmaktadır. Türkiye’de uygulanan istihdam politikaları pasif istihdam politikaları ve aktif istihdam politikaları olmak üzere iki farklı politika türüdür. Pasif İstihdam politikaları, daha çok maddi yardımlar üzerine odaklanmaktadır ve kişilerin işsiz kaldığı durumlarda, giderlerini karşılamaya yönelik yardımları içermektedir. Bunlar sırasıyla, kıdem ve ihbar tazminatı ödemesi, erken emeklilik ve işsizlik sigortasıdır. Kıdem tazminatı kişilerin belirli süre aynı işyerinde sigortalı olarak çalışması sonucu gerekli yasal sürelerini doldurduktan sonra işten ayrılmaları durumunda hak edilen toplu ödemeyi ifade etmekteyken, ihbar tazminatı ise belirsiz süreli iş sözleşmelerinde geçerli olmak üzere işverenin herhangi bir sebeple işçinin işine son vermesi durumunda yasalarda belirtildiği şekilde, işçiye işin sonlanacağı tarihi bilgi vermemesine dayalı bildirim süresine kadar geçen zaman diliminde işçiye ödenmek zorunda olunan tutarıdır. Erken emeklilik ülkemizde yasalar ile sınırlandırılmış, ilgili koşulları sağlayanların emekliliği hak ettiği durumdur. İşsizlik sigortası ve işsizlik yardımı ise işsizliğin kişilere getirdiği maddi yükün hafifletilmesi ve iş bulabilmesi için verilen yasal süre içerisinde sigortalı çalıştığı gün sayısına göre hesaplanan ve ülkelerce farklı ödeme süreleri olan maddi yardımı ifade etmektedir.

Aktif istihdam politikaları ise nakit desteği yerine işsiz bireylerin istihdama tekrar katılmalarını sağlamak amacıyla iş arayanlara yetkinlik ve kabiliyet kazandırma amacı güden politikalarıdır. Bunlar ücret ve istihdam sübvansiyonları, kendi işini kurmak isteyenlere destek, direkt olarak kamuda istihdam, mesleki eğitim programları ve İŞ-KUR aracılığıyla danışmanlık hizmetleri olabilmektedir.

1960’lı yıllardan itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planlarında işsizlikle mücadele kapsamında yer alan politikalar da mevcuttur. 1963-1967 yılları arası uygulanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı tarımda giderek artan gizli işsizlik üzerine yoğunlaşmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfusun hızla artması ve sanayileşmenin de etkisiyle tarım hariç diğer sektörlerin yarattığı olanakların genişlemesi tarımda giderek artan gizli işsizliği doğurmuştur. Aynı zamanda şehirleşmeye bağlı olarak kırsaldan şehirlere göç edilmesi tarım istihdamında tedbirleri gerektirirken şehirlerde yaşanan sanayi alanındaki istihdamda dengesizlikleri düzenlemeyi gerektirmiştir.

Kalkınma planında; işsizliğin çözüme kavuşturulması, çalışan kesimin ilgili mesleklerindeki uzmanlıklarının geliştirilmesi, işçilerin eğitildikleri alanlara yöneltilerek

doğru sosyal adımlar atılması, istihdam edilen bireylerin ise meslek gruplarına göre dağılımındaki orantısızlığı dengeleyecek şekilde ölçülü dağılım hedeflenmiştir. Tarım sektöründeki işgücü fazlalığının şehirlere göç etmesi durumunda tarım dışı konularda istihdam oluşturabilecek her çalışma ve istihdam yaratacak her sektörün öncelikli olarak ele alınacağı kararlaştırılmıştır (DPT, 1962:454).

1968-1972 yılları arası uygulanan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, şehirlere göç ile birlikte yaşanan açık işsizliğin kırsaldaki iş olanaklarının kısıtlı olduğunu gösterdiği belirtilmiştir. Tarım sektöründeki istihdamın en büyük sorununun belli mevsimlerde yoğun olarak işgücüne ihtiyacın olduğu ve bu dönemlerde işgücü arzının yetersiz kaldığı ama yılın diğer dönemlerinde ise işsizliğin baş göstermesi olduğu söylenmiştir. Uygulanacak politikalar ve tedbirlerle istihdam dengesizliği ve işsizliğin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Alınan hedefleri şöyle sıralamak mümkündür;

- İstihdamı arttırıp işsizliği azaltmaya yönelik, istihdam oluşturacak sektörlerle ağırlık verilecek, maliyeti arttırmayacak şekilde iş gücü talebi yaratacak sermaye tasarruf eden projelere yer verilecektir.
- Kırsaldaki gizli işsizliği çözmek adına tarım sektöründe kullanılan teknoloji ve ürün değişimlerine gidilecek ve mevsim yoğun dönemler haricinde işsizliğin önüne geçebilmek için vatandaşlar el sanatlarına yönlendirilecektir.
- Tarım ve tarım hariç diğer sektörlerde verilecek teşviklerle istihdam oluşturulması sağlanacaktır.
- İşsizliğin yoğun görüldüğü bölgeler öncelikli olarak değerlendirilecektir (DPT, 1967)

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1973-1977 arası dönemde uygulanmış ve son 20 yıldır işsizlik sorununa çözüm bulunamadığı ifade edilmiştir. Hem kırsal hem de kentlerde önüne geçilemeyen işsizlik oranlarının sonucunda 1 milyon 600 bin işsiz olduğunu ve bu sayının kırsal ve şehirde artarak devam ettiği bildirilmiştir. Kalkınma planının hedefleri; emek-yoğun teknolojilere yönelmek ve ya işsizlik sigortası sistemini oluşturmak olmuştur. Böylelikle kısa ve uzun vadede istihdamı arttırmak hedeflenmiştir ancak kesin çözüm olarak sanayileşmenin hızlı bir gelişmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1972).

1979 ile 1983 yılları aralığını kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde daha önce ilk üç kalkınma planında gözlemlenen istihdam sorunlarının halen devam etmekte

olduğu ve uygulanmak istenen politikaların gerçekleştirilemediği ifade edilmiştir. Üçüncü kalkınma planındaki hedeflerin üzerinde tekrar durulmuştur. Bu bağlamda, işsizliğin önlenmesinde emek-yoğun kalkınma projelerine öncelik verilmesi gerektiği, sanayileşmenin yalnızca şehirlerde değil aynı zamanda köylerde tarım ve hayvancılıkla hayatını idame ettiren hane halklarının istihdama katılımlarını sağlayabilmek adına kırsalda da gelişmesi gerektiği, yurt dışına verilen mühendislik hizmetleriyle birlikte istihdam yaratılması için yönlendirmelerde bulunulması gerektiği, teknolojiye geçiş sürecimizde ihtiyaç oluşacak mesleki alanlarda işgücü sağlamak ve istihdam yaratmak adına mesleki eğitimlerin ön plana çıkartılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (DPT, 1979).

V. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında ise son yıllara bakarak nüfus artış hızının yavaşladığı görülse de 1989 yılında rakamın 54 milyon civarı olacağı söylenmiştir. Nüfusun hızla artmasının genç işsizlik sorununu beraberinde getireceği, hızla nüfus artışının getirebileceği problemleri önleme adına istihdam politikasının geliştirilmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir. Kalkınma planında istihdam ile birlikte yol alınması adına teknolojik gelişmeler için teşvik programlarının uygulanması, genç nüfus için mesleki eğitimler, üretim yapılırken iç ve dış pazar etmenleri göz önünde bulundurularak hareket edilmesi, işçi ve işverenler için karşılıklı hakların korunması için önlemler alınmasının önemi vurgulanmıştır. Son olarak kıdem tazminatı hakları ön planda tutulmuş ve yurt dışında iş olanaklarının değerlendirilmesini sürdürmek hedeflenmiştir (DPT, 1985).

1990 ve 1994 yılları arasındaki VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyümeye odaklanılarak istihdam yaratılması ve işsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Kalkınma döneminin başında %8,0 oranında olan işsizliğin, dönemin sonunda %8,7 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. İş hayatında aktif olarak istihdam edilirken işinden olan bireyler için ayrıca işsizlik sigortası için çalışmalara başlanmasına kısmi zamanlı iş olanaklarının yaratılmasına karar verilmiştir (DPT,1989).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında %8.7 olarak hedeflenen işsizlik oranı maalesef gerçekleşmemiş ve 1994 yılında işsizlik oranı %10,5'e yükselmiştir. O dönemde köylerden şehirlere göçün çok fazla sayıda olmasından dolayı işsizlik ve yanı sıra gecekondulaşma ve çarpık şehirleşme sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Göçün sebep olduğu işsizlik, yerleşim yeri, yaşam yeri, çevrenin altyapısı, ulaşım, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi önemli konuları gündeme taşımıştır. İş ve İşçi Bulma Kurumu için yeni planlamalar yapılarak TBMM'ye İŞ-KUR Kanun teklifi sunulmuştur. Ayrıca işsiz kalan bireylere gelir güvencesi sağlamak için

İşsizlik Sigortası Kanunu çıkarılması hedeflenmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde işsizlik problemini ortadan kaldırmak üzere tarımsal faaliyetlerle ilgili tarımsal gelişme projeleri hazırlanması amaçlanmıştır. 1999 yılında İŞ-KUR kurulmuş ve işsiz kalan vatandaşlara, işsiz oldukları süre boyunca gelir kayıplarının belli kısmını gidermek üzere işsizlik sigortası uygulaması başlatılmıştır (DPT, 1995).

2001 ve 2005 yılları aralığını kapsayan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ekonomik büyümenin istihdam üzerinde yaratacağı olumlu etkiyle işsizliğin azaltılmasına odaklanılmıştır. Genç nüfus başta olmak üzere kadınlar ve engelli bireylerin istihdama dahil edilmesine yönelik önlemler alınması hedeflenmiştir. Aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulanması yolunda çalışmalar yürütülmüştür. 4447 sayılı yasa ile yabancı işçilerin işini kaybetmeleri durumunda işsizlik ödeneği, hasta olmaları durumunda hastalık primlerinin ödenmesine ve işsizlerse iş bulmaları konusunda mesleki eğitim programları düzenlenmesine karar verilmiştir (DPT, 2000).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de önceki kalkınma planlarında tespit edilen sorunların hala devam ettiğinden bahsedilmiştir. Spesifik olarak büyüme ile istihdamın artırılması ve işsizliğin önüne geçilmesinin hayata geçirilemediği vurgulanmıştır. Yapılan tespitlerin sonucunda bu kalkınma dönemine özel yeni hedefler ve politikalar gündeme taşınmıştır. İşgücü pazarının daha esnek ve daha stabil olmayan bir yapıya kavuşturulması, işgücünde ücret ağırlıklı bir politika yürütülmesi, engelliler, kadınlar ve genç işsizler için imkanların eşit olması hususuna önem verilmesi, mesleki eğitimin öneminin artırılması, işsizlere verilen eğitim programları için tahsis edilen finansmanın artırılması, iş bulma konusunda faaliyetlerin daha kapsamlı yürütülerek daha çok kişiye ulaşılmasının sağlanması ve son olarak istihdam yaratacak küçük projelere finansman desteği sağlanması konuları vurgulanmıştır (İşığışok, 2011).

2014-2018 yıllarını kapsayan son kalkınma planında ise geçmiş yılların kalkınma planlarında bahsi geçen istihdamın artırılması ve işsizliğin önlenmesi konusu ele alınmıştır. Özellikle işsizliğin yüzde 5'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca küreselleşme ile gelen yapısal dönüşümde Türkiye'nin ülkeler arasındaki statüsünü yükseltmek ve vatandaşların refahını arttırmak hedeflenmiştir. Ülkemizde, yaşanan krizlerden sonra ekonomimizin hızlı bir şekilde yapılandığı ve buna istinaden işsizlik ve işgücü alanlarında olumlu gelişmeler yaşandığı kaydedilmiştir. Öncelikle kadınlar ve gençler için olmak üzere istihdam olanaklarının yaratılmaya devam edileceği, kayıt dışı işgücü ile başa çıkmak için çabaların

devam edeceği ve buradan kazanılanların iş gücünün maliyetini azaltmada kullanılacağı belirtilmiştir. Aktif işgücü politikalarının da yaygın bir şekilde uygulanmaya devam edileceği, istihdam ettirilecek bireylerin eğitim seviyesinin artırılması çabalarının süreceği, çalışan işgücünün çalışma koşullarının iyileştirilerek nitelikli işgücü yetiştirilmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır (DPT, 2013).

2. BÖLÜM

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. İşsizliğin ve İşsizlik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi

İşsizliğin bireylerde maddi veya maddi olmayan kayıplar yarattığı literatürde sıklıkla ortaya koyulmuş bir bulgudur. Bu alanda yapılan ampirik çalışmalar işsizliğin yarattığı maddi kayıplardan ziyade fiziksel ve psikolojik sağlık kayıpları gibi doğrudan ekonomik olmayan etkileri (Catalano vd., 2011; Strully 2009; Burgard vd., 2007; Gallo vd. 2006; Gallo vd., 2004; Ferrie vd., 1998; Dooley vd., 1996; Turner, 1995) üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ekonomik olmayan etkiler arasında en çok incelenen konular genel sağlık durumu, depresyon, kaygı, güvensizlik, utanç, intihar eğilimi ve kalp krizi gibi sağlık problemleriyle gelen ölüm ve felçlerdir. Örneğin işini kaybedenlerin, çalışanlara kıyasla %15-%30 daha fazla depresyon ve kaygı belirtileri gösterdikleri (Catalano vd., 2011; Paul ve Moser 2009; Burgard vd., 2007), iş yerleri kapandığında işsiz kalan bireylerde ruhsal sağlık problemlerinin belirdiği (Broman vd., 1990) literatürde elde edilen bulgulara örnektir. Her gün işyerinde mesai arkadaşları ile geçirilen zamanın artık olmamasının, statü kaybı ile birlikte sosyal paylaşım ve iletişimin azalmasının bireylerde sosyal fobi ve özgüven zayıflığına yol açarak sağlık sorunlarını tetiklediği de bulunmuştur (Helliwell and Putnam, 2004; Bjorklund, 1985).

İşsizliğin ekonomik veya maddi etkilerini inceleyen çalışmalar ise (Brand, 2015; Couch vd., 2011; Cha and Morgan 2010; Couch and Placzek 2010; Kletzer, 1998; Couch 1998; Jacobson vd., 1993; Topel, 1990; Ruhm, 1991; Podgursky and Swaim, 1987) işsizlikle gelen ekonomik kayıpların işsiz kalan süre arttıkça daha da çoğaldığını, özellikle daha önce çalışılan firmanın sanayi kolu ya da endüstri değiştirmesinin işsizlerin yeniden iş bulmasını zorlaştırdığını ortaya koymuşlardır. Yeni endüstrilerde yürütülen işlerin gerektirdiği yetenekleri sergileyemeyen bireylerin başka bir sektörde yeni bir iş bulmaları dahi, bulunan işlerin düşük ücretli olmasından bireylerin maddi yoksunluğunun ve ekonomik kayıplarının hayat boyu devam ettiği belirtilmiştir (Brand, 2015).

Topel (1990), Ruhm (1991) ve Jacobson vd. (1993) bu bireylerin ilk işlerini kaybetmeleri ile birlikte %15-40 arası gelir kaybı yaşadıklarını, bu kayıpların beşeri sermaye birikimleri, işgücü piyasası deneyimleri az olan ve kalifiye olmayan bireyler açısından daha da arttığını göstermişlerdir. Bentolila and Ichino (2008) işsizliğin gıda harcamaları gibi temel

gereksinimlere yönelik tüketimi azaltarak bireylerin yaşam standardında düşüş yaşattığını belirtmiş, Browning ve Crossley (2000) ise işsizlerin işsizlik döneminde dayanıklı mal tüketimi harcamalarını azalttığını ortaya koymuştur. Gagan ve Gagan (1990), işçi sınıfı için yaşam standardının en belirleyici faktörlerinden birinin istihdam olduğunu söylerken, Bradbury (1993) gibi hanehalklarının iyi bir yaşam standardına sahip olması için hanede işsiz bireylerin olmaması, birden fazla eve ekmek getiren bireyin olması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Sager ve Baskerville (1997) belli bir yaşam standardının veya maddi yoksunluk sınırının altında yaşamamanın işsizlikle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Ancak tüm bu literatür incelendiğinde, işsizlerin maddi yoksunluğu telafi etmek ve çalışanlarla aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için ihtiyaç duyduğu parasal miktar veya katlandığı ekstra maliyet Türkiye için ampirik analizlerle ortaya koyulmamış olup, uluslararası yazında detaylı mikro veriler ile analizi oldukça az sayıdadır. Örneğin Carroll (2007) Avustralya’da işsiz kalan erkeklerin çalışanlarla karşılaştırıldığında yaşamdan aynı derecede memnun olabilmeleri için katlandıkları ekstra maliyeti yıllık 42000 Dolar olarak ölçmüştür.

Türkiye’de işsizliğe ilişkin yapılan çalışmalar, işsizlik faktörünün yoksulluğun en önemli belirleyicisi olduğuna (Şenses, 2013; Buğra, 2005) ve psikolojik problemleri beraberinde getirdiğine vurgu yapmıştır (Yüksel, 2005; Kamu-Sen, 2004; Çizel vd., 2011). Topbaş (2007), 1975-2005 yılları arası verileri kullanarak Türkiye’de işsizliğin intihar oranlarını artırdığını VAR analizi ile ortaya koymuştur. Özetle, mevcut ulusal çalışmalar Türkiye özelinde işsizliğin yaşam standardını koruyabilmek adına yarattığı ekstra maliyeti detaylı mikro verilerle ölçmemiştir. İşsizlik her ne kadar hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olsa da, toplumsal bir probleme dönüşmesinin nedeni ilk olarak bireyler üzerinde yarattığı maddi ve manevi kayıplardır. Ayrıca toplumda yaşayan her bir bireyin sosyo-ekonomik özellikler ve hanehalkı karakteristikleri açısından birbirinden çok farklı olması, işsizliğin her bir birey üzerinde etkisinin farklı olmasına neden olmaktadır. Bireyler yaşları, gelirleri, medeni halleri ve eğitim düzeyleri gibi sosyal ve ekonomik özellikler bakımından farklılaştığından ve bu nedenle işsizlikten farklı şiddetlerde etkilenebileceklerinden bu faktörlerin analizlerde kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda mikro veriler kullanılarak yapılan analizler önem taşımaktadır.

Tez çalışmasında Türkiye’de işsizlik ödeneklerinin etkisi de sorgulanmış olup, ulusal literatürde detaylı mikro veriler ile maddi yoksunluk üzerine etkisi araştırılmamıştır. Ulusal

literatürde Ozdamar vd. (2019) yapısal eşitlik modeli ile işsizlik ödeneklerinin sağlık ve yaşam standardı ile eşanlı ilişkisini ortaya koymuştur. Ancak bu çalışmadan farklı olarak kullanılan yaşam standardı veya maddi yoksunluk endeksi hem hanehalkı düzeyinde ölçülmüş hem de içerdiği değişkenler çamaşır makinası, televizyon, araba, banyo/tuvalet gibi maddi varlıkların sahipliğinden oluşmuştur. İşsizlik ödeneklerine veya sigortasına ilişkin yazılmış diğer ulusal eserler ise sadece ödeneğin tasviri, koşulları, uygulaması üzerine hazırlanmış olup (Kutal, 2003) bu çalışmada ele alındığı şekli ile bireysel düzeyde bir yaşam standardı ya da maddi yoksunluk endeksi oluşturularak, işsizliğin getirdiği maliyet ve işsizlik ödeneklerinin etkisi ampirik olarak incelenmemiştir. Bu tez çalışması bu bağlamda ilgili literatüre katkı sunacaktır.

Uluslararası literatürde işsizlik ödeneklerinin etkisinin analiz edildiği çalışmalar gelişmiş (sanayileşmiş) ülke örnekleri ile gelişmekte olan ülke örnekleri olarak ele alınmıştır.

Gelişmiş ülkeler (sanayi ülkeleri) üzerine yapılan bazı araştırmalar, işsizlik ödeneklerinin bireylerin tüketim ve refah düzeylerini iyileştirdiği sorunsuz fayda sağladığını göstermiştir. Hamermesh ve Slesnick (1995), işsizlik ödeneği alan hane halklarının yoksulluk düzeyinin, özdeş hane halklarının yoksulluk düzeyinden ortalama %3-8 daha düşük olduğunu bulmuştur. Gruber (1997a), işsizlik yardımının yokluğunda ortalama tüketim harcamalarının %22 oranında düşeceğini tespit etmiştir. Acs ve Dahl (2010), ABD’de 2010 yılı “Mevcut Nüfus Araştırması (Current Population Survey)” verilerini kullanarak 2009 yılında işsizlik sigortası yardımından faydalananların yoksulluk oranınının yaklaşık yüzde 1 oranında azaldığını, %14,3 olan yoksulluk oranının, işsizlik yardımı alınmasaydı %15,4 olabileceğini belirtmişlerdir. Acs ve Dahl (2010) ile aynı anketi kullanarak Vroman (2010) işsizlik yardımlarının alınmadığı durumda yoksulluk oranının %15,3 yerine %16,6 olabileceğini, aslında işsizlik ödeneklerinin yoksulluk üzerindeki etkisinin az olduğunu ama kısa dönem değil de işsizlik ödeneğinin uzun periyotlarda alınması halinde yoksulluk azaltıcı etkisinin daha çok olacağı ortaya koyulmuştur. ABD’de Gelir ve Program Katılım Anketi (2018) verilerini kullanarak Hsu, Matsa ve Melzer (2018) büyük durgunluk döneminde işsizlik sigortasının doğrudan yoksulluk üzerine değil ama ev kredilerini ödeyebilme durumu üzerine etkisini analiz etmiş ve ABD’de yüksek miktarlarda ödenen işsizlik sigortasının hacizleri önlediğini ve kredileri daha ödenebilir kıldığını bulmuşlardır. Ancak uzun dönemli yüksek miktarlarda ödenen işsizlik sigortasının bireyler açısından iş aramadan vazgeçme, sigorta ile yetinme ve çalışmama gibi sorunları beraberinde getirdiği için riskler taşıdığını, hükümetler

tarafından tercih edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Scruggs ve Allan (2006), yüksek gelirli OECD ülkelerini kullanarak yaptığı panel veri analizinde işsizlik, hastalık ve emekli aylıkları dahil üç sosyal sigorta programının yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. İşsizlik yardımına ilişkin sonuçlar, işsizlik yardımlarındaki cömertliğin yoksulluktaki (göreceli veya mutlak) azalmalar ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir. Subbarao vd. (1997) benzer şekilde, OECD ülkelerinde sosyal sigorta yardımlarının hane yoksulluğunu yüzde 7-9.3 oranında azalttığını göstermiştir. Smeeding (2005) çalışması da gelişmiş ülkelerden İsveç, Belçika ve Almanya'da işsizlik sigortası ve işçi tazminatları dahil sosyal sigortaların yoksulluğu %70'in üzerinde azalttığı, bu tür ödeneklerin daha büyük pozitif etkileri Finlandiya ve Birleşik Krallık'ta gösterdiğini bulmuştur. Smith ve Zhang (2011), Doğu Avrupa ülkelerinde mutlak yoksulluğun, işsizlik sigortası yardımları ile azaltıldığı, işsizlik ödeneği alan işsiz hanehalkı sayısı arttıkça yoksulluğun büyük ölçüde azaldığı ortaya koyulmuştur. Hammer (1999), İskandinav ülkelerinde karşılaştırmalı olarak işsizlik yardımı ile işsiz gençlerin (18-24 yaş) yaşadığı ekonomik zorluk arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlar, Finlandiya'da işsiz olup işsizlik yardımı alan gençlerin yüzdesinin az olması sebebiyle, ekonomik zorluk yaşayanların yüzdesinin çok olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Danimarka'da işsizlik sigortasına sahip genç nüfusun fazla olmasının ekonomik zorluk yaşayan gençlerin genel nüfus içerisindeki oranının az olduğunu bulmuşlardır. O'Campo vd. (2015), 2000-2013 yılları arasında dünyanın pek çok yerinde uygulanan işsizlik sigortasının etkilerinin analiz edildiği çalışmaları ele alarak işsizler arasında yoksulluk ve psikolojik problemlerin ortaya çıkışının işsizlik sigortasının uygulandığı süre ve ödeme miktarlarına göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuşlardır. İşsizlik sigortası kapsamında verilen ödenek kazanç kaybını tam olarak telafi etmek için tasarlanmamış olsa da, işsizlik sigortası programlarının işsizliğin zararlı sonuçlarını hafifletebilir olduğunu bulmuşlardır. Vodopivec (2009) geçiş ekonomileri için yaptığı analizlerde işsizlik yardımının yoksulluk üzerindeki etkilerinin Macaristan ve Polonya'da daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Macaristan'da toplam nüfusun %5,2'si işsizlik parasıyla yoksulluktan kurtulmuşken Polonya'da %3,5'i kurtulmuştur. Yoksulluğun Slovak Cumhuriyeti'nde %31'e, Slovenya'da %16'ya düştüğü bulunmuştur. Yoksulluk oranlarındaki düşüş hanelerin büyük bir kısmının işsizlik ödeneği almasına ve yardımların cömertliğine bağlanmıştır. Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya hariç her ülkede, yardımların yarısından fazlası yoksullara ulaşmıştır.

Gelişmiş ülkeler üzerine yapılan diğer çalışmalar ise işsizlik ödeneklerinin yoksunluğu azaltmada etkin olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin Browning ve Crossley

(2001) Kanada’da işsizlik sigortasının etkilerini incelemişlerdir. Öncelikle bireylerin işsiz kaldığı durumda ücret düzeylerinde yaşanan %10'luk bir azalmanın hanehalkı tüketiminde %0,8'lik bir azalma ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, eşin çalışmadığı aileler ve mal varlığı az olan aileler için tüketim azalmasının daha çok olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, Kanada’da işçilerinin dahil edildiği bir anketi kullanarak, işsizlik sigortası yardımıyla yapılacak değişimlerin hanehalklarının toplam harcamaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada sadece orta vadede işsiz olanlar (4 ay – 9 ay) dikkate alınmıştır ve sonuç olarak işsizlik yardımıyla yapılacak bir değişikliğin işsiz hanehalklarının tüketim harcamaları üzerinde bir değişiklik yaratmayacağı ortaya konulmuştur. Pissarides (1998), işsizlik ödeneklerinin belli bir seviyeye kadar artırılmadığı müddetçe uzun vadede maddi yoksunluk kayıplarını giderici etkisinin olmayacağını vurgulamıştır. Vodopivec vd. (2005), Doğu Avrupa ülkelerinden Letonya, Bulgaristan ve Estonya’da işsizlik ödeneği alan yoksul ailelerin bu ödenekten yararlanan genel nüfus içinde payı az olmasından kaynaklı ödeneklerin yoksulluğu azaltmada çok az etkisinin olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde MacDonald vd. (2008), işsizlik ödeneklerinin maddi zorluğu azalttığı ama tamamen gidermediğini ortaya koymuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ödeneği gibi gelir destek programlarının tüketim düzeltici etkileri de incelenmiştir. MacIssac ve Rama (2000) Peru'daki işsizliğin ardından kişi başına tüketimin %10-20 azaldığını bildirmiş, ancak, kıdem tazminatı alanların işsizliğin bu etkisinden daha az etkilendiklerini ve kıdem tazminatı alan işsizlerin kişi başına tüketiminin, onların akranı ama çalışan işçilerinkinden daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuç, kıdem tazminatının aşırı cömert olduğunu göstermektedir. Kugler (2002), Kolombiya’da işsiz hane reisleri tarafından alınan işsizlik yardımlarının hanedeki bireylerin tüketimini artırdığını ortaya koymuşlardır. Subbarao vd. (1997), Hindistan’da uygulanan “Maharashtra İstihdam Garantisi Programı (MEGS)” ile iş bulunana kadar ilave gelir desteği verilmektedir. Katılımcıların, katılımcı olmayanlara kıyasla daha yüksek yıllık gelire sahip olduğunu ve programdan elde edilen ücretlerin toplam gelire önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermiştir. Aynı programın etkilerini inceleyen Datt ve Ravallion (1994), yoksulluğun MEGS’in uygulanmasının ardından %5'ten %3,2'ye düştüğünü ortaya koymuştur. Honduras’da sosyal güvenlik fonlarının etkisini analiz eden, Rawlings vd., (2005), en yoksul %10’unluk kesimin %19 oranında fonlardan bir pay aldığını, en yoksul %25’lik kesimin ise yardım payının %32 olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun sosyal güvenlik fonlarının gelirin yeniden dağılımında ve yoksulluğun hafifletilmesinde rol oynayacağı anlamına geldiğini

ifade etmişlerdir. Arjantin'in Trabajar programını ele aldıkları çalışmalarında Ravallion vd. (2001), program sayesinde işsizlerin işten ayrıldıktan sonraki ilk altı ayda brüt ücretlerin %75'ini almaya devam ettiklerini ve sonraki altı ayda da sadece brüt ücretlerinin yarısından biraz daha az gelir kaybı yaşadıklarını bildirmiştir. Ayrıca, kıdem tazminatı ile ilgili yapılan olumlu düzenlemelerin ve yoksul yanlısı iş mevzuatının yoksulluğun uzun vadeli etkilerini hafifletme de işe yaradığını ortaya koymuşlardır.

Gelişmekte olan ülke örneklerine bakıldığında işsizlik ödeneklerinin maddi yoksunluk üzerinde azaltıcı etkilerinin olduğu görülmektedir. Tez çalışması Türkiye'de işsizlik ödeneklerinin maddi yoksunluk üzerine etkisini inceleyerek literatüre katkı sunmuştur.

2.2. Engelliliğin ve Engellilik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi

Engellilik statüsünün yani bir bireyin engelli olmasının yoksul olması ile ilişkilendirildiği çok çalışma (Yeo ve Moore, 2003; Hoogeveen, 2005; Elwan, 1999; Erb ve Harriss-White, 2001; Yeo, 2001). mevcut olmakla birlikte, bunların azı bu ilişkiyi geliştirmekte olan ülkeler için ampirik olarak incelemektedir. Bu durum çok az ülkenin sorunu araştırarak veriselerine sahip olması ile alakalıdır.

Standart refah ekonomisi yoksulluğun gelir eksikliği olarak ölçülmesiyle başlamıştır. Bir kişinin gelirinin önceden belirlenmiş bir yoksulluk sınırının altına düşmesi durumunda kişi "yoksul" olarak kabul edilmiştir. Ancak sağlık gibi nedenlerle katlanması gereken ekstra maliyetler olduğundan, aynı gelire sahip engelli ve engelli olmayan bir bireyin tüketim düzeylerinin ya da gelir anlamında yoksunluk düzeyinin aynı olmayacağı açıktır. İlave olarak Amartya Sen'in *kapasite* yaklaşımına göre (Sen, 1984, 1985, 1993, 1999), yoksunluk sadece maddi malların ya da gelirin bir fonksiyonu değildir, daha ziyade çeşitli işlevleri yerine getirme kabiliyeti ya da kapasitesinin bir sonucudur. Bu işlevler, kabul edilebilir bir yaşam kalitesi ile yaşamak için temelde ihtiyaç olan varlıklara ulaşılabilmesidir. İyi korunabilmek, iyi beslenmek, serbestçe hareket edebilmek veya bir aile kurabilmek ve sürdürmek gibi eylemler bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Serbestçe hareket edebilme işlevini yerine getirmek, kişinin bacaklarını hareket ettirme yeteneğine, hareket edilen arazinin türüne ve toplu taşımanın varlığına bağlı olacaktır. Amartya Sen'in modelinde önemli olan, bir kişinin bir arabaya ya da bisiklete sahip olup olmadığı değil, gitmeleri gereken yere gidebilecek durumda olup olmadıklarıdır. Sen'e göre eğer çevresel faktörler, insan işleyişi için çok iyi

tasarlanmışsa, işlevsel kısıtlamaları olan insanlar topluma tam olarak katılabilecekleri için engellilik ve yoksulluk kavramları ortaya çıkmayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde engelliliğe ilişkin verilerin mevcudiyetindeki sınırlamaların olması, engellilik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılabilecek analizlerin kapsamı üzerinde kısıtlamalar getirmektedir (Braithwaite ve Mont, 2009). Ancak mevcut literatür yine de engellilik ve yoksulluk arasındaki ilişki hakkında fikir vermektedir. Örneğin Lwanga Ntale vd., (2002) çalışmasında, Sri Lanka'da nüfusun %8'inin engelli olduğunu ve engelli bireylerin genelde gelir ve tüketim anlamında ailelerine bağımlı olduğunu ifade etmiş, en azından bir engelli bireyi bulunan hanehalklarının engelli bireyi bulunmayan hanehalklarının tüketimine oranla ortalamada %60'dan daha az tükettiklerini ve yoksulluk oranlarının %20' den daha fazla olduğunu vurgulamışlardır. Aliber (2001) çalışmasında Güney Afrika'daki bireylerin ve/veya hanehalklarının kronik yoksulluğunu ölçmüş ve açlık açısından engelli bireyi bulunan hanehalklarının engelli bireyi olmayan hanehalklarına göre %4,6 oranında daha yüksek kronik yoksulluğa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Elwan (1999) yaptığı derleme çalışmasında engellilerin sosyal hizmetlere erişim dahil olmak üzere, istihdam, eğitim ve gelire erişim noktasında yaşadıkları yoksullukları araştıran ve engelliliğin yoksullukla ilişkisini analiz eden çalışmaları incelemiştir. İncelenen pek çok çalışmada engelliliğin yoksulluğu artırdığı bulunurken, aynı zamanda yoksulluğun gıda, temel hijyen ve koruyucu sağlık hizmetlerine kolayca erişilememesinden dolayı engelli bireylerin durumunu kötüleştirdiği ve daha çok özürülü olma riskini tetiklediği ortaya koyulmuştur. Uganda'da 1991 yılında yapılan nüfus sayımı ile yapılan anket sonuçlarının değerlendirildiği başka bir çalışmada, tüketim yoksulluğu ve engellilik ilişkisi tahminlenmiş, engelli bireyin yaşadığı hanehalklarının engelli bireyin olmadığı hanehalklarına göre %38 oranında daha fazla tüketim yoksulluğu yaşadığı bulunmuştur (Hoogeveen, 2005). Ayrıca Braithwaite ve Mont, (2009) yoksulluk ve engellilik arasındaki ilişkiyi Ukrayna, Ermenistan ve Kosova için analiz etmiş, sonuç olarak engelli üyeleri olan hanelerin daha yüksek oranlarda yoksulluk ve aşırı yoksulluk çektiklerini hesaplamışlardır. Bu 3 ülkeye kıyasla Kırgız Cumhuriyeti'nde, engellilerin yaşadığı hanehalklarında yoksulluk oranlarının biraz daha yüksek olduğu ama aşırı yoksulluk oranlarının gerçekten çok daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Engelli bireyin yaşadığı hanehalklarıyla, engelli bireyin olmadığı hanehalklarının yoksulluk düzeylerini karşılaştırmak, engelli bir bireyin yaşadığı hanehalklarının diğerleri ile aynı refah ya da yoksulluk düzeyine sahip olabilmesi katlanması gereken ekstra maliyetler

teoride iki yaklaşım ile ölçülmektedir. İlki *eşdeğerlik ölçeği* (equivalence scale) olarak adlandırılan bir yaklaşım olup teorik olarak tam anlamıyla doğrulanmamıştır (Deaton ve Paxton, 1998). Bu nedenle ikinci yaklaşım olan *“yaşam standardı yaklaşımı”* (standard of living approach) daha çok kullanılmaktadır. İlk olarak Zaidi ve Burchardt, (2003, 2005) tarafından ortaya koyulan yaklaşımın temeli sağlık ve engelliliğe özgü ihtiyaçlar nedeniyle aynı miktar gelire sahip engelli bireylerle, engelli olmayanların yaşam standardı aynı düzeyde olmayabilir. Aynı miktar gelire sahip olsalar bile engelli bireyler ya da onların yaşadığı hanhalkları sağlık ve diğer ihtiyaçları (tekerlekli sandalye, ulaşım için araçlar, özel tıbbi malzemeler) için gerekli mal ve hizmetlere para harcadığından, diğer tüketim ihtiyaçlarından kısıabilir ve daha düşük bir yaşam standardına sahip olabilirler. Normalde yaşam standardının tüm haneler için gelire birlikte artması beklenir, ancak engellilik nedeniyle ihtiyaçları çok olan hanhalklarının aynı yaşam standardını yakalaması mümkün değildir. Yaşam Standardı yaklaşımı ile engelliliğin ekstra maliyetini geliştirmekte olan ülkeler için ölçen çalışmalar gerçekten az sayıdadır. Tez çalışması Türkiye’de engelliliğin bireyler üzerindeki ekstra maliyetini ölçen ilk çalışmalardan olacaktır. Daha önce Türkiye için “Yapısal Eşitlik Modeli” kullanılarak Özdamar ve Giovanis (2016), engelli bireylerin, engelli olmayan bireyler ile aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için yaşadıkları hanhalkına sağlık ve transfer harcamaları açısından yükledikleri ekstra maliyeti analiz etmişlerdir. Bu tez çalışması ise TÜİK’in 2013 yılından itibaren “Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi’nde” sormaya başladığı maddi yoksunluk ile ilgili sorulardan bir endeks yaratarak, engelli bireylerin engelli olmayan bireyler derecesinde maddi yoksunluk çekmemeleri için katlanmaları gereken bireysel maliyeti ölçmüş, aynı zamanda devletin sakatlık, hastalık gibi engelli bireylere sağladığı ödeneklerin bireylerin yaşam standardı üzerine etkisi analiz edilmiştir. Geliştirmekte olan diğer ülkelere ilişkin yapılan çalışmalardan Braithwaite ve Mont (2009) Zaidi ve Burchardt (2003, 2005)’ın yaşam standardı yaklaşımını temel alarak Bosna Hersek ve Vietnam’da engelliliğin yarattığı ekstra maliyeti ölçmüşlerdir. Sonuç olarak engellilerin yaşam standardını engelsiz bireyler ile aynı kılma adına hanhalklarının engelliler için yaptıkları harcamanın toplam hanhalkı harcaması içerisindeki payının Vietnam için %9, Bosna ve Hersek için %14 bulmuşlardır. Benzer şekilde Minh vd., (2015) Vietnam’da engelli yaşamının ekstra maliyetinin, yıllık hane halkı gelirinin yaklaşık % 8.8-9.5’ini oluşturduğunu veya yaklaşık 200-218 ABD Doları değerinde olduğunu ifade etmiştir. Hem Braithwaite ve Mont (2009), hem de Özdamar ve Giovanis (2016) çalışmasında yaşam standardı endeksi bireylerin sahip olduğu, televizyon, bulaşık makinesi, çamaşır makinesi gibi materyallerin sahipliği ile ölçülmüşken tez çalışmasında arkadaş ve akrabalarla yeme/içme aktivitelerinde zaman

geçirmek için para harcayabilme, bireyin kendisi için harcayabileceği bir miktar parayı kenara ayırabilmesi, sanat ve sporsal aktivitelere harcayacak paranın olması gibi durumlara dayalı bir maddi yoksunluk endeksi ölçülmüştür. Bu bağlamda tez çalışması gelişmekte olan ülkeler için yapılmış ilgili yazına katkı sunmaktadır.

Gelişmiş ülke çalışmalarından Moore vd, (1997) Kanada'da engellilik ve hastalığın ekonomik maliyetini ortaya koymuştur. Çalışmada 1993 yılında Kanada'da toplam hastalık, sakatlık ve erken ölüm maliyetinin tahmini olarak 156.9 milyar dolar olarak ölçüldüğü, bu rakamın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'nın %22'sine tekabül ettiği veya kişi başına 5.450 \$'a karşılık geldiği belirtilmiştir. Hastalık, sakatlık ve erken ölümlerin yarattığı doğrudan maliyetlerin 71,7 milyar dolar olduğu ve hastane bakım kalemine en büyük doğrudan maliyet bileşeni olarak 26.1 milyar dolar harcandığı araştırma ve geliştirmeye ise en az 752 milyon dolar harcandığı hesaplanmıştır. Dolaylı maliyetlerin ise toplamda 85.1 milyar dolar olduğu ve bu miktarın neredeyse yarısına (%45) denk gelen 38.3 milyar dolarlık kısmın uzun süreli sakatlıktan kaynaklanan verimlilik kaybı yüzünden oluştuğu ifade edilmiştir. 1996-97 yıllarında İngiliz Aile Kaynakları Araştırması ve 1999-2000 İngiliz Hanehalkı Panel Araştırması verileri kullanarak, Zaidi ve Burchardt (2005) sigortası olmayan engelli kişilerin bireysel olarak katlandıkları ekstra maliyeti haftalık 173 pound olarak, her ikisi de engelli çiftler için haftalık 412 pound olarak hesaplamıştır. Sigortası olan engelli bireylerin haftalık ekstra maliyeti 124 pound iken, her ikisi de engelli çiftler için bu rakam 281 pound olarak bulunmuştur. Cullinan vd. (2008), 1995-2001 yılları arasında İrlanda'da yapılan yedi anketten elde edilen 17.621 kişilik bir örneklem kullanarak engelliliğin ekstra maliyetini hesaplamıştır. Ağır engeli olan grup için tahmini sakatlık maliyetinin, haftalık harcanabilir gelirin % 44'ü olduğu bulunurken, çok az engelli olanlar için bu maliyetin harcanabilir gelirin % 9'una eş olduğu bulunmuştur. Hanehalkı reisinin 65 yaşın üzerinde olduğu sigortası olmayan hanehalkları için engelliliğin getirdiği ilave maliyetin haftalık harcanabilir gelirin %38'i olduğu ama bu oranının sigortası olan aynı tip hanehalklarında % 25'e düştüğü görülmüştür. Indecon (2004) da İrlanda için yaptığı çalışmada 1999/2000 Hanehalkı Bütçe Anketi'nden (HBS) 7644 hanehalkının yer aldığı bir örneklem kullanarak, engelli bir üye içeren bir hanehalkının, engelli bir üyesi olmayan karşılaştırılabilir bir hanehalkı ile aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için 143 euro daha fazla gelire ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Saunders (2006), 1998/99 yıllarında Avustralya Hanehalkı Harcamaları Anketi'ni (HES) kullanarak engellilik maliyetini hesaplamak üzere Zaidi ve Burchardt'ın (2005) çalışmasına benzer bir çalışma yapmıştır. Engelliliğin maliyeti hanehalkı düzeyinde

ölçülmüştür. Çok değişkenli analizlere dayanarak Saunders (2006), en az bir engelli aile bireyi olan hanehalklarının engellilik yüzünden katlandığı ekstra maliyetin harcanabilir gelirin yaklaşık % 37'si olduğunu hesaplamıştır. Diğer bir ifade ile engelli üyesi olan bir hanehalkı, benzer özellikler gösteren ama engelli üyesi olmayan karşılaştırılabilir bir hanehalkından % 37 daha fazla gelire ihtiyaç duyacaktır. Saunders (2006) ayrıca engellilikten kaynaklanan faaliyet kısıtlamalarının ciddiyetine göre sınıflandırılan ekstra maliyeti de hesaplamıştır. Ek analizler, özür lülüğün ekstra maliyetinin özür lülüğün şiddeti ile arttığını göstermiştir. En ağır kategori için, ek maliyetin hanehalkı gelirinin % 40'ı ile % 49'u arasında değiştiğini göstermiştir. She ve Livermore (2007) ise ABD'de engelliler yüzünden katlanılan ekstra maliyeti ölçmek adına önce 1996-1999 yıllarına ait Gelir ve Program Katılımı panel anket verilerini kullanarak 26.433 kişi için bir maddi zorluk endeksi oluşturmuştur. Maddi zorluk endeksi kira, ipotek, kamu hizmet faturalarının ödemelerini yapamama, gerekli tıbbi bakım hizmetleri ve gıdayı alamama gibi değişkenlerden oluşmuştur. Yazarlar, engeli yüzünden çalışma kısıtlılığı olan bireylerin, benzer gelirleri olan hanelerde yaşayan ama çalışma kısıtlaması olmayan insanlardan daha fazla maddi zorluk yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Bu hesaplamalarda, 65 yaşın altında en az 12 ay süreli sakatlığı olan bir bireyin katlandığı ekstra maliyet 16,500 dolar ile 28,800 dolar arasında tahmin edilmiştir.

Bazı çalışmalar ise engelliliğin dolaylı maliyetlerini araştırmış, engelli çocukların varlığının ebeveyn istihdamı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymuşlardır (Kuhlthau and Perrin, 2001; Heck ve Makuc, 2000; Lukemeyer vd., 2000). Kaliforniya'daki dört ilçeden elde edilen bir örneklem kullanılarak Lukemeyer vd. (2000), hafif engelli veya kronik hastalığı olan bir çocuğa sahip annelerin sadece % 29'unun, daha ciddi engeli olan çocuklara bakan annelerin sadece % 19'unun, sağlıklı çocukların annelerinin ise % 39'unun istihdam edildiğini bulmuşlardır. İstihdam olasılığındaki azalmayı ve ağır engelli çocukların anneleri için çalışılan saatleri hesaba katan yazarlar, engellilik yüzünden annelerin aylık gelirlerinde ortalama yaklaşık 80 dolar kayıp yaşadıklarını hesaplamışlardır. Kuhlthau ve Perrin (2001) ise sağlıklı çocukların babalarına kıyasla engel sahibi çocukları olan babaların daha düşük olasılıkla istihdam edildiklerini ortaya koymuşlardır.

Tez çalışması daha önce belirtildiği gibi bu çalışmalara ilave olarak engelliliğin ekstra maliyetini Türkiye için ölçmüş olup ayrıca hastalık ve engellilik ödeneklerinin maddi yoksunluk üzerine etkilerini tahmin etmiştir. Analiz sonuçlarının 4. Bölümde ayrıntılı olarak

verildiği tez çalışmasının bu kısmında ayrıca engellilik ödenek ve politikalarının maddi yoksunluk üzerine etkilerinin incelendiği literatüre yer verilecektir.

Engelli bireylere yönelik devletlerin uyguladığı politikalar genellikle nakit transferi programlarını, sağlık sigortası uygulamalarını, toplum temelli rehabilitasyon programlarını, mesleki eğitim ve öğretim programlarını kapsamaktadır. Bazı hükümetler doğrudan ve sadece engelli bireylerin göstergelerini iyileştirmeyi hedefleyen politikalar uygularken, bazı hükümetler ise sadece engellilere özgü değil ama genel anlamda tüm dezavantajlı grupları hedefleyen sosyal koruma programları içerisinde engellilere de yer vermektedir (Mitra, 2005). Sadece engellilere özgü politikalar gelişmiş ülkelerde yaygın olarak uygulanmalarına rağmen, gelişmekte olan ülkeler yüksek maliyetler ve idari kapasitenin yetersiz olması nedenleriyle, tüm dezavantajlı grupları kapsayan ana akım programları uygulamayı tercih etmektedirler. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı ana akım programların engellileri kapsama derecelerinde de oldukça farklılıklar bulunmaktadır (Gooding ve Marriot, 2009).

Engellilik politikalarının bireyleri üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar gelişmiş ülke örnekleri ile sınırlı olmakla birlikte, bu politikaların özellikle bireylerin işgücüne katılım oranları ve yoksulluk düzeyleri üzerine etkileri incelenmiştir (Mitra, 2010). İlgili politikaların bireylerin istihdamını artırmada ne kadar etkili olduğunu araştırmak önemlidir çünkü istihdam yaratılarak dolaylı olarak yoksulluğun azaltılması da hükümetler tarafından hedeflenmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalar nakdi olarak verilen yardımın engelli bireyi çalışma hayatından uzak tutarak işgücüne katılımını engellediği ve yoksulluğun daha çok önünü açtığı yönündedir. ABD için yapılan bazı çalışmalar, engellilik yardımlarındaki artışın, özellikle yaşlı erkeklerin işgücüne katılımdaki düşüşten sorumlu olduğu sonucuna varmıştır (Parsons, 1980; Autor ve Duggan, 2003). Engellilere yönelik uygulanan politikaların istihdam ve işgücüne katılma noktasında caydırıcı olduğunu sadece ABD için yapılan çalışmalara bakarak söylemek ve böyle bir genelleme yapmak yanlış olsa da (Barr vd., 2010)) diğer gelişmiş ülke örnekleri de bu durumu destekler sonuçlar vermektedir. Örneğin, Kanada özelinde yazılmış, engellilere yönelik sosyal yardımların etkisini araştıran altı makaleden dördü 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında daha yüksek miktarlarda verilen sosyal yardımların erkek istihdamını düşürdüğünü ortaya koymuştur (Gruber, 2000; Harkness, 1993; Maki, 1993; Campolieti, 2001). Diğer iki çalışma ise, sosyal yardım miktarlarındaki artışın önemli bir etkisi olmadığını bulmuştur (Campolieti, 2001; Campolieti 2004).

Birleşik Krallık'ta da uygulanan bazı programların engellilerin istihdamı üzerine etkisi araştırılmıştır. Örneğin “Engellilere Yönelik Çalışma Yardımı” (The Disability Working Allowance Özürlülük Çalışma Ödeneği (DWA)) programı Birleşik Krallık'ta 1991 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu program engellilerin işe başlamaları ya da ayrıldılarsa işe geri dönemleri durumunda engelli olmayan çalışanlara kıyasla ilave yardım aldıkları bir programdır. 1995 yılında programdan sağlanan ayrıcalıklar ücretsiz sağlık hizmetlerine erişim, haftada 30 saatten fazla çalışanlara ekstra ikramiye verilmesi gibi uygulamalarla genişletilmiştir. Bu programın etkisini inceleyen iki çalışma Rowlingson ve Berthoud (1996) ve Arthur ve Zarb (1997) çalışmalarıdır. İlk çalışma (Rowlingson ve Berthoud, 1996), programın insanların istihdama katılmalarına etkisini 1993 yılı yatay kesit veri seti kullanılarak kontrollü bir değerlendirme ile analiz etmiştir. Sonuç olarak programın engelli insanların işe girmesine yardımcı olmada etkili olmadığı bulunmuştur. Program kapsamında yardım alan 3500 kişiden sadece 200 tanesinin istihdama katıldığı görülmüştür. Yardımın etkin olmamasının arkasında yatan nedenlerden en önemlisinin insanların kendilerinde çalışma gücü bulamamaları ve yeterli olduklarına inanmamaları olup diğer nedenler işverenlerin tutumları, düşük statüde yapılan çekici olmayan işler ve alınan düşük ücretler olarak belirtilmiştir. Arthur ve Zarb (1997) çalışması da 1995 yılında ayrıcalıkları genişletilen programın etkisini ölçmüştür. 1993'teki Rowlingson ve Berthoud'un çalışmasına benzer şekilde programın pozitif bir etkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır (Bambra vd., 2005). İşe Seyahat Programı (The Travel to Work Scheme), Birleşik Krallık'ın engellilere yönelik uyguladığı bir diğer programdır. İşgücü piyasasında çalışan ve faaliyet gösteren engellilerin karşılaştığı fiziksel engellerin kaldırılması nedeniyle oluşan maliyetleri karşılamak adına sunulan bir mali yardım programıdır. Program ile birlikte işyerlerine gidiş geliş ulaşım maliyetlerine, örneğin taksi ücretlerine katkı sağlanmıştır. Thornton ve Corden (2002) yaptıkları çalışma ile programdan yararlananların programın gerekli olduğuna inandıklarını, programdan büyük fayda sağladıklarını ortaya koymuşlardır. Yaptıkları ankete katılanların yaklaşık dörtte biri “işe seyahat programı” olmadan işlerini kaybetme ihtimalinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Hesselius ve Persson (2007) ile Karlstrom vd. (2008) İsveç'teki engellilik politikalarının etkisini panel veri yöntemleri ile araştırmışlar ancak politikaların anlamlı bir etkisini bulamamışlardır.

Görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalar daha çok politikaların istihdam üzerine etkisini analiz etmiştir, yoksulluk üzerine etkisini analiz eden çalışmalar bu ülkelerde yoksulluk oranları çok yüksek olmadığından yoktur ancak gelişmekte olan ülkelerdeki

engelliler için sosyal koruma programlarının etkinliği kapsamlı bir şekilde analiz edilmemiştir. Bu nedenle mevcut programlar kapsamında verilen yardım ve desteklerin engellilere başarılı bir şekilde ulaşıp ulaşmadığı, ulaşırsa yoksulluğu azaltma ile sosyal ve ekonomik anlamda kalkınma hedeflerine katkıda bulunup bulunmadıkları açık değildir. Bu bağlamda sosyal koruma programları ile engelli yoksulluğu ve yoksullukla ilgili diğer göstergeler arasındaki ilişki hakkında çok az çalışma belli bulgular ortaya koymuştur (Palmer, 2013).

Gelişmekte olan ülkelerde, bu sorun kısmen engellilik verilerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Engellilere yönelik nakit transferlerinin ve desteklerinin, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltıp azaltmadığını anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Loeb vd. (2008) Güney Afrika'nın doğu-batı bölgelerinde yaşayan engelli olan bireylerin engelli olmayan akranlarıyla temel yoksunluk bakımından karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Analizde yaşam koşulları anketinden yararlanılmış ve sosyo-ekonomik göstergeler hesaba dahil edilmiştir. Güney Afrika hükümetinin engelli bireylere "engelli hibesi" adı altında parasal destek sağlamasının bu bireylerin yaşam standartlarının engelli olmayan akranlarıyla eşitlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu yardımlar her ne kadar parasal anlamda engellilerin yaşadıkları darboğazı hafifletme noktasında işe yaradıysa da, bu etkinini geçici olacağı, analiz yapılan bölgede engellilerin çoğunun önce eğitim ve istihdama erişiminin sağlanarak durumlarının uzun dönemli kalıcı çözümlerle iyileştirilmesi gerektiği de yazarlar tarafından belirtilmiştir. Engelli değil ama hastalık nedeniyle çalışamaz durumda olan Güney Afrika'daki HIV/AIDS hastalarına yönelik uygulanan politikaların yoksulluğu azaltma etkisini ölçen Booyesen ve Van der Berg (2005) ise çalışmalarında, panel veriler ile probit yöntemini uygulamışlardır. Analiz sonucunda verilen desteklerin yoksulluğu azaltmada önemli bir rol oynadığını, gelir dağılımını iyileştirdiğini ve bu hibelerin kapsamının genişletilmesinin HIV/AIDS'in negatif ekonomik etkilerinin azaltılmasında önemli katkı sunduğunu ortaya koymuşlardır. Güney Afrika'da yapılan bir başka araştırma ise, engellilik yardımlarının öncelikle daha kaliteli gıda alımını sağlayarak hanehalkı refahını artırdığını göstermiştir. Yardımları alanların dörtte üçünden fazlası, paranın harcandığı ilk şeyin temel gıda maddeleri olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde, Namibya'da, engellilik hibelerinin % 90'ının özellikle gıda olmak üzere temel ihtiyaçlar için harcandığı belirtilmiştir (Gooding ve Marriot, 2009). Bir başka gelişmekte olan ülke örneği Vietnam için yapılan çalışma ile Le vd. (2008) hükümetin engelli bireyleri olan hanehalklarına ve diğer dezavantajlı gruplara yaptığı para, yiyecek ve giyecek yardımlarının yoksulluğu azaltmada başarısız olduğunu

bildirdirmiştir. Loeb vd. (2008) çalışması gibi parasal destekten ziyade engellilerin eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişiminin sağlanması, eğitilmiş ve sağlıklı oldukları sürece işgücü piyasasına katılarak kendi ayakları üzerinde durabilecekleri ve yoksulluk çekmeyecekleri vurgulanmıştır.

Ancak ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında, devlet tarafından yapılan engellilik yardım ve transferlerinin hizmetlere erişimi iyileştirmedeki etkisi ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Örneğin Brezilya hükümeti tarafından yapılan sosyal transferlerin engelli bireylerin ihtiyaçlarına özel olarak daha kaliteli tıbbi hizmetler almasında yararlı olduğu, ancak Hindistan'da ödenen engelli aylığının, ağır engelli bireylerin 1 haftalık ilacını dahi karşılamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Güney Afrika'da, hibe alan engelli çocukların % 37'sinin hala okula gitmedikleri, fiziksel engellerine hibe ile çare bulunmadığından sakatlıklarının eğitim almalarına engel olduğu ortaya koyulmuştur. Diğer bir ifade ile sadece nakit transferlerinin engelliler için fırsat eşitliğini sağlamayacağı belirtilmiştir (Gooding ve Marriot, 2009).

Türkiye'de engellilik/sakatlık ve hastalık ödeneklerinin maddi yoksunluk üzerine etkisi analiz edilerek bu tez çalışması ile dünyada diğer gelişmekte olan ülkeler için yapılan ampirik çalışmalara katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Türkiye'de ilgili politika ve yardımların engelli bireylerin ya da engelli bireyi bulunan hanhalklarının yaşadığı maddi sorunlar ve yoksulluklarına etkisini detaylı mikro veriler kullanarak ileri istatistiksel ya da ekonometrik tekniklerle ele almış bir çalışma bulunmamaktadır. Örneğin Eliöz vd. (2017) çalışması herhangi bir ampirik ölçüm yapmadan literatürdeki mevcut görüşleri değerlendirerek engellilerin temel ihtiyaçlarını gidermeleri ve yaşam kalitelerini artırmalarının aile geliri ve yapılan sosyal yardımlara bağlı kaldığını, politika yapıcıların engelliler için uyguladıkları politikaların sadece vasıfsız işlerde istihdam ettirmeye yaradığını ya da istihdam edilemeyenlere sosyal yardım sağlanarak hayat boyu sosyal yardımlara muhtaç bırakıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca engellilerin eğitimlerinin yetersiz kaldığını, girişimci olabilmeleri önünde engeller bulunduğunu ve girişimci olabilmeleri için devletin vergi muafiyeti gibi desteklerde bulunarak onların yaşam standardını arttıracak yolun açılmasına yardımcı olabileceği vurgulanmıştır. Besiri (2009), engellilerin yoksulluğu ve eğitim ilişkisi üzerine yaptığı çalışmasında engellilere yapılan sosyal yardımların yeterli olmadığını ve eğitim hizmetlerine erişebilmeleri için imkanlar sağlanması gerektiğini ortaya koymuştur. Gelir yetersizliğinin yoksulluğa sebep olduğunu

ancak engelli bireylerin fiziki yetersizlikleri dolayısıyla eğitim alamamalarının ve çalışamamalarının gelir yoksulluğunu hep körükleyeceğini, uzun dönemde yardımlardan ziyade özellikle özel eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği vurgulamıştır. Özmen ve Çetinkaya (2012) ise Türkiye geneli için değil ama sadece Manisa ilinde zihinsel engelliler rehabilitasyon merkezine kayıtlı 106 aileden birer birey ile anket çalışması uygulamışlar ve engelli çocukları bulunan ailelerin sorunlarını saptamaya çalışmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda engelli çocuğu bulunan ailelerin % 64,2 sinin elde ettikleri gelirleri ile masraflarının karşılayamadıkları ortaya koyularak, maddi yoksunluk ve engellik arasında kısır döngü sayılabilecek güçlü bir ilişkinin olduğunu vurgulamışlardır. Ancak bu çalışma da detaylı ampirik analizlere değil tanımlayıcı istatistiklere dayanan bir çalışma olmuş, engellilere yönelik politikaların etkinliği ekonometrik olarak test edilmemiştir.

Kesgin (2014), Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan sosyal politikaları araştırdığı çalışmasında işsizliğin engelli bireyler için yaşadıkları sorunları arttırdığını, diğer yandan engelli bireylerin istihdam ettirilmesinin tek başına sorunlarının çözülmesinde yetersiz kaldığını, istihdam edilemeyen veya vasıfsız işlerde istihdam edilen engellilere yönelik yoksulluğu önleyici etkin sosyal politikalar geliştirilmesi gerektiğini ancak yetkili mercilerin hala daha engelleri ve engellileri tartıştığını ifade etmiştir. Adaman ve Keyder (2006) Türkiye’nin büyük kentlerindeki gecekondu mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanmayı araştırdıkları bir anket çalışmasında, engelli ve bakıma muhtaç bireylerin yaşadığı 706 hanedeki kişilerin son iki yıl içinde yararlandıkları hizmetleri sormuşlar ve yanıtlarda % 11 oranında özürülük maaşı alındığı, % 38 oranında hiçbir olanaktan yararlanılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca engelli bireylerin ihtiyaçları olan hizmetlere erişmelerinde ek maliyetleri yoksulluk nedeniyle karşılayamadıkları, yoksulluğun engellilerin zorluklarla başa çıkabilmesini zorlaştırdığını ortaya koymuşlardır.

Ele alınan tez çalışmasında daha önce analiz edilmemiş hastalık ve engellilik yardımlarının maddi yoksunluğa etkisi ölçülerek ve engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için katlanması gereken ekstra maliyetler tahmin edilerek literatüre katkı sunulmuştur.

3. BÖLÜM

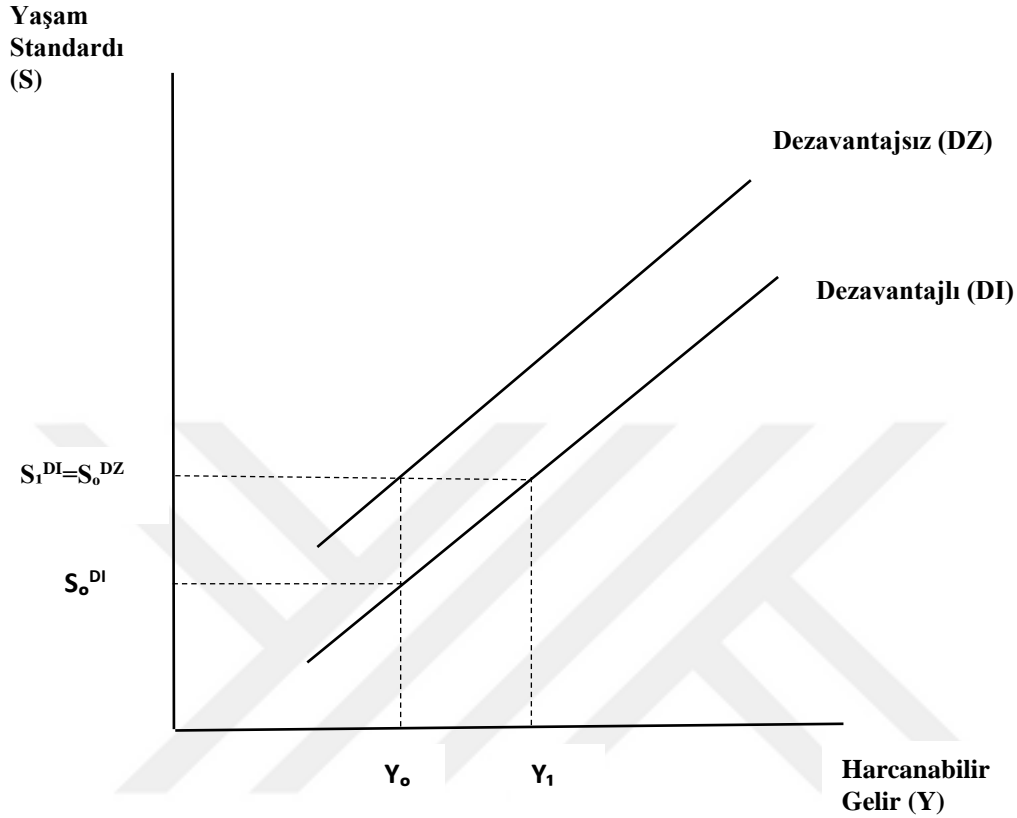
3. YAŞAM STANDARDI YAKLAŞIMI

İlgili literatürde yaşam standardı yaklaşımını uygulayan çalışmaların (Indecon, 2004; Tibble, 2005 ve Zaidi ve Burchardt, 2005; Cullinan vd., 2011; Morciano vd., 2015) genellikle engelli ve engelli olmayan bireylerin aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için ihtiyaç duyduğu finansal destek ya da katlandığı ekstra maliyeti araştırdıkları görülmektedir. Ancak Amartya Sen (1985)'in kapasite teorisinde bahsedildiği gibi bireylerin kendi kapasitelerini kullanma veya o kapasiteyi oluşturan yeterlilikleri elde etme noktasındaki dezavantajlıkları göz önünde bulundurulduğunda sadece engelliler değil, işsizler, yoksullar ve hatta dünyanın pek çok yerinde hâlâ kadınlar maalesef dezavantajlı gruplar arasında gösterilmektedir.

Tez çalışmasında Türkiye’de dezavantajlı gruplardan olan “*işsizlerin*” emsalleri olan “*çalışanlarla*” ve “*engellilerin*” emsalleri olan “*engelli olmayanlarla*” aynı yaşam standardını sürdürebilmeleri için ya da yaşadıkları maddi yoksunluktan kurtulabilmeleri için ihtiyaç duydukları parasal miktar ya da katlandıkları ekstra maliyet hesaplanırken yaşam standardı yaklaşımı kullanılacaktır.

Şekil (3), Zaidi ve Burchardt (2005)'in çalışmasından alınarak **dezavantajlı** (işsiz veya engelli) bireyler ile **dezavantajsız** (çalışan veya engelli olmayan) bireyler için uyarlanmıştır. Y_0 veri gelir düzeyinde dezavantajlı bir bireyin sahip olduğu yaşam standardı düzeyi S_0^{DI} ile gösterilmiştir. Aynı gelir düzeyinde dezavantajsız bir bireyin yaşam standardı ise daha yüksek bir seviyede olan S_0^{DZ} ile ifade edilmiştir. Dezavantajlı bireyin, dezavantajsız birey ile aynı yaşam standardına sahip olmasının tek yolu $Y_1 - Y_0$ arası kadar ekstra gelire sahip olması ya da $Y_1 - Y_0$ kadar maliyete katlanmasıdır. Bu gelir aynı zamanda maddi yoksunluğun telafisi için gerekli olan gelir düzeyidir. Şekilde görüldüğü gibi Y_1 dezavantajlı bireyin, dezavantajsız olmayan bireyle aynı yaşam standardına ($S_1^{DI}=S_0^{DZ}$) sahip olduğu gelir düzeyidir. Zaidi ve Burchardt (2005) engelli ve engelli olmayan bireylerin yaşam standardını karşılaştırarak engellilerin ihtiyacı olan gelir düzeyini şekilsel olarak ifade etmiş olup, tez çalışmasında dezavantajlı bireylerin maddi yoksunluktan kurtulması, dezavantajsız bireyler gibi maddi yoksunluk çekmemeleri için ihtiyaç duyulan para miktarı hesaplanmıştır. Bu bağlamda tez çalışmasında, dezavantajlı bireylerin dezavantajsızlarla “aynı yaşam standardına sahip olması” ifadesi “onlar gibi maddi yoksunluk çekmemeleri” anlamında

kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile iyi yaşam standardı sürmenin zıttı maddi yoksunluk çekmek olarak tanımlanmıştır.

Kaynak: Zaidi ve Burchardt (2005)'in çalışmasından uyarlanmıştır.

Şekil 3.1. Dezavantajlı ve Dezavantajsız Bireylerin Yaşam Standardı Karşılaştırılması

Şekil (3.1)'de X ekseninde yer alan harcanabilir gelir dışında elbette yaşam standardını etkileyen yaş, medeni hal, cinsiyet, eğitim gibi farklı bireysel karakteristikler vardır. İki boyutlu grafik çizilerek bu faktörlerin etkisi grafik üzerinde kontrol edilemediğinden ekonometrik analiz ile dezavantajlı (işsiz veya engelli) bireylerin katlanması gereken ekstra maliyet hesaplanacaktır. Analizlerde TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (2013-2017) havuzlanmış yatay kesit veriseti kullanılmış olup, verisetinin yapısı ve analizlere konu olan değişkenlere ait özet istatistikler bir sonraki bölümde anlatılmıştır.

2013-2017 yılları arası TÜİK Hanehalkı Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nde gelir, sosyal dışlanma ve diğer yaşam koşullarına ilişkin göstergeleri hesaplamak adına bireylerin demografik özellikleri, gelir, gayrimenkul sahipliği gibi ekonomik durumu gösteren göstergelerle, bireylerin sağlık durumu, eğitim durumu, istihdam durumu, yaşanan konut ve

evre ile ilgili sorulara yer verilmiştir. 2013 yılında ilk kez maddi yoksunluk başlığı altında maddi yoksunluğa ilişkin sorular ankette yer almıştır. *Yaşam standardı* ya da *maddi yoksunluk* doğrudan anket sorusu olarak yer almadığından, diğer bir ifade ile veri setinde gözlenemeyen gizil (latent) değişken olduğundan, gizil değişkeni yaratmak için ankette maddi yoksunluk başlığı altında yer alan sorular kullanılarak bir endeks oluşturulmuştur. Bu sorular Tablo (3.1)'de belirtilmiştir. Hanehalkı temelli bir endeks yerine birey bazlı bir endeks oluşturulduğundan, bu çalışma metodolojik anlamda da ilgili literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Aynı sorular anketin panel versiyonunda olmadığı için çalışmamızda her yıla ait yatay kesit veri setlerinin birleştirildiği havuzlanmış bir yatay kesit veri seti kullanılmıştır.

Tablo 3.1. Yaşam Standardı Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Değişkenler

Yaşam Standardı Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Değişkenlere İlişkin Anket Soruları	Seçenekler	Düzenleme
Eskimiş giysilerinizin yerine yenisini alır mısınız?	1-Evet 2-Hayır (maddi yetersizlik nedeniyle) 3-Hayır (Diğer sebepler- maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.
Biri her türlü hava koşuluna uygun olmak üzere düzgün iki çift ayakkabınız var mı?	1-Evet 2-Hayır 3-Hayır (Diğer sebepler- maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.
Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla/akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?	1-Evet 2-Hayır 3-Hayır (Diğer sebepler- maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.
Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine düzenli olarak katılır mısınız?	1-Evet 2-Hayır 3-Hayır (Diğer sebepler-maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.
Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?	1-Evet 2-Hayır 3-Hayır (Diğer sebepler- maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.
Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?	1-Evet 2-Hayır 3-Hayır (Diğer sebepler- maddi yetersizlik dışında)	1-Evet 2-Hayır (0 değerini aldı) NOT: 3 değerini alan cevaplar analizlerde kullanılan veri setine dahil edilmemiştir.

Veri birleştirme (data merging) ve tüm analizler STATA 15 ekonometrik programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tablo (3.1)'de sorulan soruların cevabı ilgili ankette 1,2,3 şeklinde kodlanmış olup, 1; Evet, 2; Hayır (maddi yetersizlik nedeniyle), 3; Hayır (diğer nedenlerle) şeklindedir. İşsizliğin ve engelliliğin yaşam standardında yarattığı maliyetler maddi yetersizliklerden kaynaklandığından, sorulara diğer nedenler yüzünden hayır denilen gözlemler analizlerde kullanılan verisetine dahil edilmemiştir. Tez çalışmasının 4. bölümünde ayrıntıları ile anlatılan ekonometrik bulguları elde etmede (1), (2), (3) ve (4) ile numaralandırılan modeller kullanılmıştır.

$$S_{i,j,t} = \alpha + \beta Y_{i,j,t} + \delta E_{i,j,t} + b' X_{i,j,t} + \theta_t + \psi_j + u_{i,j,t} \quad (1)$$

(1) nolu model, işsizliğin yaşam standardına etkisini ölçmek ve işsizlerin çalışanlarla aynı yaşam standardına ulaşabilmesi ya da yaşadıkları maddi yoksunluktan kurtulabilmeleri için katlanmaları gereken ekstra maliyeti hesaplamak için kullanılmıştır. $S_{i,j,t}$, j bölgesinde, t yılında yaşayan i. bireyin yaşam standardı endeksini göstermektedir. Veriseti 2013-2017 yılları arasını kapsadığından t zaman indisini yani her bir yılı ifade etmektedir. Veriseti TÜİK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-1 (İBBS-1) düzeyinde tahmin yapmaya elverişli olup bireylerin 12 bölgeden² hangisinde yaşadığı bilinmektedir. j yaşanılan bölge indisini temsil etmektedir. i ise birey indisidir. Yaşam Standardı endeksi Tablo (3.1)'de yer alan 6 soru kullanılarak faktör analizi yardımıyla hesaplanmıştır. Endeksin bağımlı değişken olduğu (1) nolu model EKKY ile tahmin edilmiştir.

(1) nolu modelde yaşam standardı endeksinin yerine, Tablo (3)'de koyu harflerle ifade edilen diğer üç soru da sırasıyla bağımlı değişken olarak modele alınıp logit³ analizi ile üç ayrı analiz daha yapılmıştır. Bu analizlerde kullanılan bağımlı değişkenler sırasıyla “*ayda en az bir kere arkadaşlar/akrabalarla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelinbilmesi*”, “*spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine düzenli olarak katılabilmesi*” ve “*kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı*

² İBBS Düzey-1 bölgeleri şu şekildedir; **TR1-İstanbul** (İstanbul), **TR2-Batı Marmara** (Balıkesir, Çanakkale, Edirne,Kırklareli, Tekirdağ), **TR3-Ege** (Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak), **TR4-Doğu Marmara** (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu,Yalova), **TR5-Batı Anadolu** (Ankara, Konya, Karaman), **TR6-Akdeniz** (Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin, Kahramanmaraş, Osmaniye), **TR7-Orta Anadolu** (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat), **TR8-Batı Karadeniz** (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), **TR9-Doğu Karadeniz** (Trabzon,Ordu, Giresun, Rize).

³ Logit yöntemi kullanılarak yapılan analizlerde, işsiz bireylerin çalışanlara kıyasla ilgili soruya olumlu (evet) cevap vermesinin, olumsuz cevap verme (hayır) olasılığından ne kadar az ya da fazla olduğu tahmin edildiğinden, veri setinde hayır cevabının karşılığı olan 2 değeri, 0 değerini alacak şekilde düzenlenmiştir.

bireylerin kendi arzularına göre haralayabilmesidir". Çalışmada bu sorular tarafından temsil edilen değişkenler sırasıyla sosyalleşme, spor ve sanatsal aktivitelere katılma ve maddi anlamda kendine yetebilme olarak adlandırılmıştır. Yaşam standardı endeksinin bağımlı değişken olduğu analiz ile birlikte bu 3 değişkeni bağımlı değişken olarak kullanan diğer analizler işsizliğin yaşam standardı üzerine etkisini ölçmüş olup, aynı zamanda işsiz bireylerin çalışanlarla aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için gerekli olan ilave maddi miktarı tahmin etmiştir. İşsiz bireylerin çalışanlarla aynı yaşam standardına sahip olması için katlanması gereken ekstra maliyet ya da maddi yoksunluktan kurtulması için elde etmesi gereken miktar Cullinan vd. (2011) çalışmasından hareketle $\left(\frac{dY}{dE}\right) * \bar{Y}_{i,j,t} = -\frac{\delta}{\beta} * \bar{Y}_{i,j,t}$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

$Y_{i,j,t}$, (1) nolu modelde bireylerin logaritmik formda harcanabilir gelirini, formüldeki $\bar{Y}_{i,j,t}$ ise veri setindeki bireylerin ortalama gelirini ifade etmektedir. $E_{i,j,t}$ bireyin istihdam statüsünü (çalışıp çalışmadığını) gösteren bir kukla değişkeni olup, 1 değerini işsiz bireyler için alırken, 0 değerini çalışanlar için almaktadır. İlgili formül ile işsizlerin katlandığı ekstra maliyeti doğru hesaplamak ve işsizliğin yaşam standardına etkisini ölçmek için yaşam standardını etkileyecek diğer faktörler de (1) nolu modelde kontrol edilmiştir. $X_{i,j,t}$ yaşam standardını etkileyen diğer sosyo-ekonomik faktörler vektörüdür. Bunlar yaş, medeni hal, cinsiyet, eğitim değişkenleridir ve modele kontrol değişkeni olarak alınmıştır. Yaş değişkeni kuadratik formda ayrıca modele eklenmiştir. θ_t ile gösterilen zaman sabit etkileri ve ψ_j ile ifade edilen bölge sabit etkileri de modelde kontrol edilmiştir. $u_{i,j,t}$ hata terimidir.

(2) nolu model ile ise işsizlik yardımlarının bireylerin yaşam standardı ya da maddi yoksunluğu üzerine etkisi analiz edilmiştir. (1) nolu modelde olduğu gibi bağımlı değişken yaşam standardı endeksidir. $\dot{I}\ddot{O}_{i,j,t}$ ile gösterilen değişken, j bölgesinde t zamanında yaşayan i bireyinin aldığı işsizlik ödenekleridir. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinde işsizlik ödeneklerine ilişkin soru hem işsizlik yardımlarını hem de kıdem tazminatı gibi ödenekleri kapsamaktadır. $\dot{I}\ddot{O}DY_{i,j,t}$ değişkeni ise işsizlik ödenekleri dışında kalan bireysel gelir miktarını temsil etmektedir.

$$S_{i,j,t} = \alpha + \beta \dot{I}\ddot{O}DY_{i,j,t} + \delta \dot{I}\ddot{O}_{i,j,t} + b'X_{i,j,t} + \theta_t + \psi_j + u_{i,j,t} \quad (2)$$

(1) nolu modelde olduğu gibi $X_{i,j,t}$ yaş, yaşın karesi, medeni hal, cinsiyet, eğitim gibi kontrol değişkenleri olup, θ_t zaman sabit etkilerini, ψ_j bölge sabit etkilerini ve $u_{i,j,t}$ özdeş ve bağımsız hata terimini temsil etmektedir.

Engellilik halinin yaşam standardına etkisi ise (3) nolu model ile tahmin edilmiştir.

$$S_{i,j,t} = \alpha + \beta Y_{i,j,t} + \delta D_{i,j,t} + b' X_{i,j,t} + \theta_t + \psi_j + u_{i,j,t} \quad (3)$$

(3) nolu modelde de yaratılan yaşam standardı endeksi bağımlı değişken olarak kullanmıştır ve endeks nicel bir değişken olduğundan analiz En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile gerçekleştirilmiştir. $D_{i,j,t}$ bireyin engellilik halini (engelli olup olmadığını) gösteren kukla değişkenidir. Bu değişken engelli bireyler için 1, fiziksel veya ruhsal bir engeli olmayanlar için 0 değerini almaktadır. İşsizlerin katlandığı ekstra maliyeti hesaplamakta kullanılan formülün benzeri burada kullanılmış olup daha açık gösterim ile aşağıdaki gibidir.

$$\left(\frac{dY}{dD}\right) * \bar{Y}_{i,j,t} = -\frac{\delta}{\beta} * \bar{Y}_{i,j,t}$$

Formülde $Y_{i,j,t}$ bireylerin logaritmik formda harcanabilir gelirini, formüldeki $\bar{Y}_{i,j,t}$ ise veri setindeki bireylerin ortalama gelirini ifade etmektedir. İşsizliğin yarattığı ekstra maliyetin hesaplanmasında kullanılan modeldeki kontrol değişkenlerden farklı olarak (3) nolu modeldeki $X_{i,j,t}$ matrisi ayrıca bireylerin faaliyet durumlarını içermektedir. Bireylerin çalışan, işsiz, öğrenci, emekli, yaşlı/çalışamaz halde, ev hanımı olmaları ayrıca kontrol edilmiştir. $X_{i,j,t}$ matrisi ayrıca diğer modellerde olduğu gibi yaş, yaşın karesi, medeni hal, cinsiyet ile eğitim değişkenlerini kapsamaktadır. θ_t , ψ_j ve $u_{i,j,t}$ diğer modellerde olduğu gibi sırasıyla gözlenemeyen zamana ve bölgeye ilişkin faktörler ile hata terimini simgelemektedir. Nihai olarak (4) nolu model ile engellilik ödeneklerinin bireylerin yaşam standardı ya da maddi yoksunluğu üzerine etkisi analiz edilmiştir. İşsizlik ödeneklerinin etkisinin analiz edildiği (2) nolu modelde olduğu gibi bağımlı değişken Tablo (3.1)'de gösterilen sorulardan faktör analizi yolu ile elde edilen yaşam standardı endeksidir. $E\ddot{O}_{i,j,t}$ ile gösterilen değişken, j bölgesinde t zamanında yaşayan i bireyinin aldığı engellilik ödenekleridir. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinde doğrudan yalnız engellilere yapılan ödeneklere ilişkin bir soru yoktur. Bireylerin aldıkları sakatlık yani engellilik ile gazilik/malüllük ödenekleri aynı değişken

içerisinde yer almaktadır. Ayrıca iş kazası sonucu engelli olup çalışamayacak durumda olanları da analize dahil etmek için ankette rapor parası olarak adlandırılan hastalıktan dolayı yapılan sosyal yardımlar da engellilik ödeneklerinin içerisine dahil edilmiştir. Yani (4) nolu modelde $EÖ_{i,j,t}$ ile gösterilen değişken ankette yer alan “*ferdin gelir referans dönemi içinde ücretli hastalık izninden dolayı elde etmiş olduğu sosyal yardım niteliğindeki gelirin (Rapor parası) değeri (TL)*” sorusunu temsil eden değişken ile “*ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği sakatlık, gazilik, malülen emeklilik gelirlerinin değeri (TL)*” sorusunu temsil eden değişkenin birleşimden oluşturulan yeni bir değişkendir. $EÖDY_{i,j,t}$ değişkeni ise bu ödenekler dışında kalan bireysel gelir miktarını göstermektedir. $X_{i,j,t}$ matrisi (3) nolu modelde olduğu gibi bireylerin faaliyet durumlarını ve yaş, yaşın karesi, medeni hal, cinsiyet ile eğitim gibi sosyo-ekonomik faktörleri kapsamaktadır. θ_t , ψ_j ve $u_{i,j,t}$ diğer modellerde olduğu gibi sırasıyla gözlenemeyen zamana ve bölgeye ilişkin spesifik faktörler ile hata terimini göstermektedir.

$$S_{i,j,t} = \alpha + \beta EÖDY_{i,j,t} + \delta EÖ_{i,j,t} + b' X_{i,j,t} + \theta_t + \psi_j + u_{i,j,t} \quad (4)$$

4. BÖLÜM

4. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

4.1. Veri Seti ve Özet İstatistikler

Çalışmadaki analizler ile bireylere yapılan işsizlik yardımlarının ve engelli yardımlarının bireylerin yaşam standardı üzerine etkisi ölçülmüş olup, ayrıca işsizlerin çalışan bireylere kıyasla ve engellilerin bir engeli olmayan bireylere kıyasla aynı yaşam standardına sahip olabilmesi için ne kadar ekstra maliyete katlanması gerektiği yani ihtiyacı olan parasal miktar ölçülmüştür. Analizlerde bireylerin yaşı, gelirleri, cinsiyeti, medeni durumu, istihdam durumu, engellilik durumları ve çalışma statüleri kontrol edilmiştir. Analizlerdeki bağımlı değişkenin durumuna göre kontrol edilen değişkenler farklılaşmaktadır. Bu değişkenlere ilişkin özet istatistikler Tablo (4.1)'de sunulmuştur. Engellilik ve işsizliğe ilişkin yapılan analizlerde kullanılan değişkenler farklılaşabildiğinden, Panel A işsizliğin ekstra maliyeti ve işsizlik ödeneklerinin etkisini analiz etmede kullanılan değişkenlerin özet istatistiklerini sunarken, Panel B engelliliğin ekstra maliyeti ve engellilere yapılan ödeneklerin etkisini analiz etmede kullanılan değişkenlerin özet istatistiklerini göstermektedir.

Panel A'da, işsizlik yardımlarının etkisinin ölçülmesi ve işsizliğin ekstra maliyetinin hesaplanması için kullanılan örneklemdaki değişkenlere ilişkin özet istatistikler gösterilmiştir. Örneklemdaki 138,663 birey 15-65 yaş aralığında dağılmaktadır. Bu kişilerin, 3,284 tanesi işsizlik yardımı almaktadır. Ortalamada 3811.821TL ödenek alındığı ve minimum alınan ödeneğin 6.47TL iken maksimum ödenek miktarının 147497TL olduğu görülmektedir. Bu miktarlar yıllık olmakla birlikte, TÜİK "Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nde" işsizlik ödeneklerine ilişkin sorulan soruya kıdem tazminatı da dahil edildiği için minimum ve maksimum değerler arasında büyük fark bulunmaktadır. Örneklem %30 oranında kadın, %70 oranında erkek bireylerden oluşurken, bireylerin %8'i işsizdir. Örnekleimde eğitim düzeyi 7 ayrı kategori ile temsil edilmiş olup, kategoriler okur-yazar olmama ile fakülte, yüksek lisans veya doktora diploması sahibi olma arasında 1'den 7'ye kadar değer almaktadır. Dağılımlarına bakıldığında, ilkokul mezunu bireylerin örneklemin %32.8'ini, fakülte, yüksek lisans veya doktora mezunlarının ise %16.7'sini oluşturduğu görülmektedir.

Panel B’de, engellilik yardımlarının etkisinin ölçülmesi ve engelli bireyin katlanması gereken ekstra maliyetlerin hesaplanması için kullanılan örneklemedeki değişkenlere ilişkin özet istatistiklerde yaşları 15-114 aralığında 288,046 engelli ve engelli olmayan bireyler hesaplamalara dahil edilmiştir.

Tablo 4.1. Analizlerde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler

PANEL A: İşsizlik Analizi	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
Yaşam Standardı Endeksi	48,082	0.1191	0.8868	-1.76	0.765
Yaş	138,663	37.37	11.82	15	65
Gelir	138,663	40893.71	37083.65	18.75933	1050720
İşsizlik Yardım Miktarı	3,284	3811.821	7369.727	6.47	147497
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	138,663	0.30052	0.45848	0	1
İşsiz (Referans Kategori=Çalışan)	138,663	0.08648	0.28107	0	1
Evli (Referans Kategori=Bekar)	138,663	0.23250	0.42243	0	1
Eşi Ölmüş	138,663	0.00998	0.09944	0	1
Boşanmış	138,663	0.03020	0.17114	0	1
Eğitim (Referans Kategori=Okuryazar Olmayan)					
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	137,296	0.04828	0.21436	0	1
İlkokul Mezunu	137,296	0.32826	0.46958	0	1
Ortaokul Mezunu	137,296	0.20655	0.40483	0	1
Genel Lise Mezunu	137,296	0.10090	0.30120	0	1
Meslek Lisesi Mezunu	137,296	0.11619	0.32045	0	1
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	137,296	0.1679	0.37377	0	1
PANEL B: Engellilik Analizi	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
Yaşam Standardı Endeksi	84,759	-0.001467	0.94847	-1.766	0.7658
Yaş	288,046	41.60112	17.70063	15	114
Gelir	288,046	36696.96	33461.71	18.75933	1050720
Engellilik Yardım Miktarı	288,046	73.2336	736.3664	0	50400
Engelli (Referans Kategori=Engelli Olmayan)	288,046	0.25316	0.43482	0	1
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	288,046	0.51755	0.49969	0	1
İşsiz (Referans Kategori=Çalışan)	288,046	0.04170	0.19991	0	1
Öğrenci	288,046	0.08579	0.28005	0	1
Emekli	288,046	0.09671	0.29556	0	1
Çalışamaz halde/Yaşlı	288,046	0.05160	0.22123	0	1
Ev Hanımı	288,046	0.27248	0.44524	0	1
Evli (Referans Kategori=Bekar)	288,046	0.23099	0.42147	0	1
Eşi Ölmüş	288,046	0.06585	0.24802	0	1
Boşanmış	288,046	0.02620	0.15973	0	1
Eğitim (Referans Kategori=Okuryazar Olmayan)					
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	280,637	0.07683	0.26632	0	1
İlkokul Mezunu	280,637	0.33097	0.47056	0	1
Ortaokul Mezunu	280,637	0.22307	0.41631	0	1
Genel Lise Mezunu	280,637	0.08751	0.28258	0	1
Meslek Lisesi Mezunu	280,637	0.08408	0.27751	0	1
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	280,637	0.10317	0.30419	0	1

Yıllık olarak ortalama 73.2336 TL ödenek alınırken, maksimum ödenek alan birey 50400 TL almıştır. Ancak burada maksimum ve ortalama yüksek olan bu rakamların sebebi, TÜİK “Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi’nde” engellilik ödeneklerinin içine malullük, iş kazası sonucu engelli olup çalışmayacak durumda olanların ve aynı zamanda hastalık ödeneklerinin dahil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneklemin %51’i kadınlardan, %49’u erkeklerden oluşmaktadır. Bu bireylerin %25’i engellidir. Örneklemdaki bireylerin %33’ü ilköğretim, %22’si ortaokul, %8’i lise ve %10’u fakülte ve üstü diploma sahibinden oluşmaktadır.

Tablo 4.2 ve Tablo 4.3 ise sırasıyla işsizlerin ve engellilerin yaşam standardına ilişkin sorulara verdiklerine cevaplara ait istatistikleri göstermektedir.

Tablo 4.2. İşsiz ve Çalışan Bireylerin Yaşam Standardına İlişkin Özet İstatistikler

Panel A: İşsiz Bireyler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Eskimiş giysilerinizin yerine yeni giysiler alabilir misiniz? (İkinci el olmayan)	11,744	0.7234	0.4473	0	1
Biri günlük kullanıma uygun olmak üzere; düzgün iki çift ayakkabınız var mı?	11,789	0.7561	0.4293	0	1
Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla veya akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?	10,886	0.7333	0.4422	0	1
Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılır mısınız?	6,395	0.4375	0.4961	0	1
Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?	11,180	0.7405	0.4383	0	1
Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?	9,312	0.6733	0.4690	0	1
Panel B: Çalışan Bireyler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Eskimiş giysilerinizin yerine yeni giysiler alabilir misiniz? (İkinci el olmayan)	124,006	0.8531	0.3539	0	1
Biri günlük kullanıma uygun olmak üzere; düzgün iki çift ayakkabınız var mı?	124,269	0.8596	0.3473	0	1
Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla/akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?	110,473	0.8409	0.3657	0	1
Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılır mısınız?	49,450	0.5880	0.4921	0	1
Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?	117,309	0.8784	0.3268	0	1
Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?	86,820	0.7909	0.4066	0	1

İlk olarak Tablo 4.2'ye bakılacak olursa, işsiz bireylerin, çalışanlara kıyasla yaşam standardına ilişkin sorulara daha az yüzdeler ile evet dedikleri görülmektedir. “*Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla ya da akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?*” sorusuna, işsiz bireylerin %73.4'ü evet cevabını verirken, çalışan bireylerin %84'ü evet demiştir. “*Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine düzenli olarak katılır mısınız?*” sorusuna, işsiz bireylerin %43.9'u, çalışanların ise %58.9'u evet demiştir. “*Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?*” sorusunu ise işsiz bireylerin %74.1'i evet olarak cevaplarırken çalışan bireylerin daha büyük yüzdeyle %87.8'i evet cevabını vermiştir. Benzer şekilde internet kullanımı ve temel gereksinimlerden olan giyinme noktasında da işsizlerin daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Tabii ki burada belirtilen özet istatistikler yaşadıkları hanehalkının toplam geliri ve diğer sosyo-ekonomik faktörler kontrol edilmeden elde edilmiştir. Bu değişkenlerin kontrol edildiği durumda işsizlerin çalışanlara kıyasla ne kadar maddi yoksunluk çektiği (yaşam standartlarının ne kadar az olduğu) ya da ne kadar az olasılıkla bu sorulara evet cevabını verdikleri ekonometrik analizlerle ortaya koyulacaktır.

Engelli bireyler ile bir engeli olmayan bireylerin yaşam standardına ilişkin soruların anket sorularına verdikleri yanıtlara ait özet istatistikler ise Tablo 4.3'de gösterilmiştir.

Engelli bireyler ile engelli olmayan bireylerin yaşam standardına ilişkin soruların anket sorularına verilen yanıtlar da beklenildiği gibidir. Bireylere soruların “*Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine düzenli olarak katılır mısınız?*” sorusuna engelli bireylerin %24'ü evet derken engelli olmayan bireylerin %57'si evet yanıtını vermiştir. Hatırlatmak gerekirse örnekleme sadece maddi yetersizliklerden dolayı “hayır” denilen gözlemler alınmıştır, fiziksel yetersizlikler gibidiğer nedenlerle hayır denilen gözlemler daha önce de anlatıldığı gibi sonuçlarda yanlılığa neden olabileceğinden örneklemden dışlanmıştır. “*Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?*” sorusuna engelli bireylerin %58'i evet derken, engelli olmayan bireylerin ise %77'si evet demiştir. Maddi yoksunluğu ölçme amaçlı bu anket sorularından, yine bireyin hiç kimseye danışmak zorunda olmadan kendine haftalık bir miktar para ayırabilmesi gibi diğer anket sorularına yanıtlarda neredeyse benzer yüzdesel oranlardadır. Engelli olmayan bireylerin %85'i kimseye danışmadan bir miktar parayı kendine ayırabilirken, engellilerin sadece %75'i bu özgürlüğe sahiptir.

Tablo 4.3. Engelli ve Engelli Olmayan Bireylerin Yaşam Standardına İlişkin Özet İstatistikler

Panel A: Engelli Bireyler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Eskimiş giysilerinizin yerine yeni giysiler alabilir misiniz? (İkinci el olmayan)	67,871	0.71183	0.45291	0	1
Biri günlük kullanıma uygun olmak üzere; düzgün iki çift ayakkabınız var mı?	68,585	0.73330	0.44223	0	1
Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla/akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?	54,438	0.71795	0.44999	0	1
Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılır mısınız?	17,079	0.24193	0.42826	0	1
Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?	59,249	0.75425	0.43053	0	1
Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?	28,659	0.58578	0.49259	0	1
Panel B: Engelli Olmayan Bireyler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Eskimiş giysilerinizin yerine yeni giysiler alabilir misiniz? (İkinci el olmayan)	209,675	0.85569	0.35140	0	1
Biri günlük kullanıma uygun olmak üzere; düzgün iki çift ayakkabınız var mı?	210,702	0.86808	0.33840	0	1
Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla/akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?	184,665	0.83460	0.37153	0	1
Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılır mısınız?	84,529	0.57923	0.49368	0	1
Kimseye danışmak zorunda kalmadan her hafta küçük bir miktar parayı kendi arzuunuza göre harcar mısınız?	194,217	0.85134	0.35574	0	1
Evde kişisel amaçlı kullanımınız için internet erişiminiz var mı?	141,182	0.77616	0.41681	0	1

4.2. Analiz Sonuçları

Tablo (4.4) EKKY ile tahmin edilen (1) nolu modelin sonuçlarını göstermektedir. İşsizlerin çalışanlara göre yaşam standardının düşük olduğu, diğer bir ifade ile maddi anlamda daha yoksun oldukları bulunmuştur. İlk model kullanılarak yapılan bu tahminlere göre, maddi yoksunluğun telafisi için işsizlerin katlanması gereken ekstra maliyet aylık 1310 TL olarak hesaplanmıştır.

Kontrol değişkenlerine bakıldığında yaş ile birlikte yaşam standardının düştüğü yani maddi yoksunluğun arttığı görülmektedir. İlerleyen yaşlarda emeklilik, boş zamanın çalışmaya tercih edilmesi gibi nedenlerle bireylerin gelirleri ve beraberinde yaşam standardı düşebilmektedir. Gelir değişkeninin pozitif katsayılı olması, parasal refahın yaşam standardını arttırdığını ortaya koymaktadır.

Cinsiyet değişkenine bakıldığında ise Türkiye’de kadınların erkeklere nazaran yaşam standardının daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğer gelirin buna etken faktör olduğu düşünülürse tam tersi bir sonucun elde edilmesi beklenirdi ki dünyada gelişmiş ülkelerde dahi kadınlar ve erkekler açısından ciddi gelir eşitsizliği olduğu, kadınların erkeklere nazaran daha düşük düzeylerde gelir elde ettiği bilinen bir gerçektir. Birleşmiş Milletler tarafından her yıl hazırlanan İnsani Gelişmişlik Raporu’nun bir parçası olarak “Cinsiyet Eşitliği Endeksi” hesaplanmaktadır. Kadının işgücü piyasasındaki rolü, siyasetteki temsili, eğitime katılımı gibi faktörlerden oluşan endekste, dünya sıralamasında ilk sıralarda olan Norveç ve İsveç gibi ülkelerde dahi, işgücüne katılım da tam bir eşitlik olmamasın yanı sıra ücret eşitsizliği de söz konusudur. Kullandığımız veri setinde de kadınlar ve erkeklerin ortalama gelir düzeyi incelendiğinde, kadınların erkeklerden daha az miktarda gelire sahip olduğu görülmektedir. 162 ülkenin sıralandığı ve Türkiye’nin tarihte ilk kez çok yüksek insani gelişmişlik sergileyen ülkeler arasına girdiği 2019 insani gelişmişlik raporunda dahi, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımı ile ücretler noktasında ciddi cinsiyet eşitsizliği söz konusudur⁴. Bu bağlamda kadınların erkeklerden daha iyi yaşam standardına sahip olduğu yönündeki bulgumuz şaşırtıcı olabilirdi. Ancak gelir yapılan analizlerde kontrol ettiğimiz değişkenlerin başında gelmektedir ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları anketinde yaşam standardı endeksini

---

⁴ 2019 yılı raporuna göre Türkiye’de erkekler %72,6 ile kadınlardan iki kattan daha fazla işgücü piyasasına katılmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı %33,5’tir. TÜİK’in 2018 yılı “Kazanç Yapısı Araştırması” ise kadın ve erkek ücret farkının erkek lehine %7.7 olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda analiz bulguları yaşananla tutarlıdır.

oluşturmada kullandığımız maddi yoksunluğa ilişkin sorulara bakıldığında, çok büyük miktarlarda harcama yapmadan kadınların bu bahsi geçen sorulara evet diyebileceği aşıkardır.

Örneğin ankette maddi yoksunluğa ilişkin sorulardan biri olan “Ayda en az bir kere arkadaşlarınızla/akrabalarınızla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelir misiniz?” sorusunda diğer sorularda olduğu gibi belli bir harcama limiti belirtilmediğinden, çok czi miktarlarla da evde buluşmalar için bu soruya evet denilmiş olması muhtemeldir. Türkiye’de arkadaşlarla buluşma ve boş zaman aktivitelerini geçirme anlamında kadınların erkeklere kıyasla daha sosyal oldukları düşünüldüğünde (gün aktiviteleri, ev gezmeleri gibi) sonuçlar akla uygundur. Ayrıca regresyonda çalışan ve çalışmayan ayrımı yapılmadığından, örnekleme hem işsizleri hem de çalışanları kapsadığından, Türkiye’de içi olmayan kadınların özellikle eşlerinden elde ettiği gelire, içi olmayan erkeklere göre bu aktivitelere katılmaları da daha çok olasıdır⁵.

---

⁵ Bunu görmek adına- burada sonuçlar sunulmasa dahi- işsiz olma ve cinsiyet değişkenlerinin etkileşimi regresyona eklendiğinde işsiz kadınların işsiz erkeklerden daha yüksek olasılıkla yaşam standardı endeksini oluşturan aktivitelere katıldıkları görülmüştür.

Tablo 4.4. İşsizliğin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKK Yöntemi)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Yaşam Standardı Endeksi
Yaş	-0.00583** (0.00235)
Yaş Kare	-0.00001 (0.00003)
Log-Gelir	0.22094*** (0.00473)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.13473*** (0.00667)
İşsiz (Referans Kategori= Çalışan)	-0.15586*** (0.01404)
Eğitim (Referans Kategori= Okur Yazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.26627*** (0.03503)
İlkokul Mezunu	0.49240*** (0.02981)
Ortaokul Mezunu	0.86509*** (0.03062)
Genel Lise Mezunu	1.09059*** (0.03082)
Meslek Lisesi Mezunu	1.18558*** (0.03073)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	1.25685*** (0.03009)
Medeni Durum (Referans Kategori= Bekar)	
Evli	0.21141*** (0.00824)
Eşi Ölmüş	-0.11150*** (0.04210)
Boşanmış	0.0262 (0.01631)
Gözlem Sayısı	41,787
R ²	0.4725
Ekstra Maliyet	1310 TL

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Eğitim seviyesi arttıkça yaşam standardının yükseldiği (maddi yoksunluğun azaldığı) tahmin edilmiştir. Üniversite ve üzeri eğitim düzeylerinde diploma sahibi olmanın diğer tüm kategorilerden daha yüksek yaşam standardı ya da daha az maddi yoksunluk getirdiği, her bir kategorinin kendinden bir önceki eğitim düzeyini gösteren kategorilerden daha yüksek sayısal değerde, pozitif ve anlamlı katsayılarla sahip olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesinin yaşam standardı ile pozitif ilişkisi ilgili literatür tarafından da desteklenmektedir. Örneğin Peet vd. (2015) gelişmekte olan ülkelerde her bir yıl fazladan edinilen eğitimin ücretlerde %7.6 artış getirdiğini ve yaşam standardını artırdığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde pek çok çalışma (Ashenfelter vd., 1999; Card, 1999) tarafından farklı gelişmiş ülkelerde de eğitimin parasal getirisinin %5.2 ile %8.5 arasında değiştiği bulunmuştur.

Medeni hal değişkeni incelendiğinde, eşi ölmüş bireylerin bekarlara göre yaşam standardının daha düşük olduğu tersine evlilerin yaşam standardının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşi ölmüş bireylerin, eğer yalnız değiller ise, çocuk bakımı gibi ekstra sorumluluk ve maddi götürü gençlere kıyasla yaşam standardında düşürücü etki yapmış olabilir. Yeniden evlenilmediği durumda eşini kaybetmenin yarattığı maddi ve manevi kaybın uzun süreli olduğu ortaya koyulmuştur (Bedard and Deschenes, 2005). Bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan Myers vd. (1987), ABD’de eşi ölmüş kadınların evlilere kıyasla yoksullukla mücadele ettiklerini belirtmiştir. Batı ülke örneklerinin yanı sıra, orta doğu ülkelerine yönelik yapılmış çalışmalar da özellikle kadınların eşlerini kaybettikleri durumda ekonomik olarak daha kırılgan olduklarını, Mısır’da hanehalkı reisinin kadın olduğu evlerin en az üçte birinin yoksullukla mücadele ettiğini göstermiştir (Assaad ve Rouchdy, 1999; Datt vd., 1998).

Tablo (4.5) “*ayda en az bir kere arkadaşlar/akrabalarla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde veya dışarıda bir araya gelinebilmesi*” değişkeninin bağımlı değişken olduğu durumda işsizliğin ekstra maliyetini ve işsizlik ile diğer bağımsız değişkenlerin etkilerini göstermektedir.

İşsiz bireylerin çalışanlara kıyasla katlandıkları ekstra maliyet 1701 TL olarak hesaplanmıştır. İşsizlerin sosyalleşme olasılığının maddi imkanlarının el vermemesinden dolayı çalışanlara kıyasla az olduğu, eğitimin sosyalleşme ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. İlkokul mezunu olmaktan yüksek okul mezunu olmaya kadar her bir kategoriye ait katsayı giderek artan şiddetlerde pozitif değer almaktadır. Gelir değişkeni modelde kontrol edildiğinden, eğitilmiş bireylerin maddi anlamda durumlarının daha iyi olması sayesinde bu sonucun elde edilmiş olabileceği söylenemez. Ancak kontrol edemediğimiz kültürel alışkanlıklar eğitilmiş bireyler arasında sosyalleşme olasılığının yüksek olmasına sebep olmuş olabilir.

Tablo 4.5. İşsizliğin Sosyalleşme Üzerine Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Ayda en az bir kere arkadaşlar/akrabalarla yemek yemek veya bir şeyler içmek için evde/dışarıda bir araya gelinebilmesi
Yaş	-0.00672*** (0.00069)
Yaş Kare	0.00007*** (0.000008)
Log-Gelir	0.05396*** (0.00473)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.04813*** (0.00264)
İşsiz (Referans Kategori= Çalışan)	-0.04953*** (0.00466)
Eğitim (Referans Kategori= Okur Yazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.04558*** (0.01176)
İlkokul Mezunu	0.10637*** (0.01027)
Ortaokul Mezunu	0.14842*** (0.01061)
Genel Lise Mezunu	0.18852*** (0.01070)
Meslek Lisesi Mezunu	0.21029*** (0.01072)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	0.26404*** (0.01041)
Medeni Durum (Referans Kategori= Bekar)	
Evli	0.04553*** (0.00322)
Eşi Ölmüş	-0.05907*** (0.01162)
Boşanmış	-0.01943*** (0.00660)
Gözlem Sayısı	103,036
Wald Chi-2	12308.24
Ekstra Maliyet	1701 TL

Not: *, **, *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Diğer bağımsız değişkenlerden gelir ve yaşlanma ile birlikte sosyalleşme olasılığının arttığı, görülmektedir. Özellikle iki bireyin çalıştığı hanelerde gençlerin daha izole bir yaşantı sürdürmeleri, iş ve ev arasında belki haftasonları sadece çocukları ile zaman geçirmeye vakit bulmalarından dolayı, yaşlıların ise hala komşuluk, arkadaşlık ve akraba ziyaretleri gibi aktif geleneksel yaşam biçimini sürdürdüğü toplumumuzda yaş arttıkça sosyalleşmenin artması doğru bir bulgu olabilir. Özellikle belli bir yaştan sonra bireylerin kahvehaneler ya da ev gezmelerinde bir araya gelme alışkanlıkları buna örnektir.

Evli bireylerin bekarlara kıyasla %4.5 daha fazla, eşi ölmüş bireylerin ise %5.9 daha az olasılıkla aile/arkadaş ve akrabalarla bir araya geldiği görülmektedir. Daha önce belirtildiği

gibi Türkiye gibi geleneksel toplumlarda, aile toplantıları ve evlilikten kaynaklı akraba sayısındaki artış nedeniyle bekarlara kıyasla daha fazla sosyal bir ağ içinde olmaları normaldir. Evli bireylerin çocuklarından da kaynaklı olarak daha sosyal, bekarların ise daha izole bir hayat yaşadıkları, evliliğin akrabalık ilişkileri ile sosyal entegrasyonu artırdığı literatürdeki bulgular arasındadır (Waite and Gallagher, 2000; Webster vd, 1994; Acock and Hurlbert , 1990). Boşanma ile birlikte akrabalık ilişkilerinin sonlanacağı düşünülse de, Türkiye gibi geleneksel toplumlarda boşanmış bireylerin de çocuklarından dolayı bir sosyal destek gördükleri ve eski eşlerinin akrabaları ya da ebeveynleri ile de ilişkilerini sürdürdükleri düşünülebilir. Örneğin çok da geleneksel olarak göz önünde bulundurulmayacak bir ülke olan Kanada’da Starin ve Payne (1992) tarafından yapılan bir çalışma bile bekarların, boşanmış bireylere kıyasla aile ve akrabalık ağlarının küçük olduğunu bulmuşlardır. Ancak bizim bulduğumuz analiz sonuçları boşanmış bireylere ait katsayının negatif olması bu bilgiyi desteklememektedir. Sonuçlar, hem eşi ölmüş hem de boşanmış bireylerin bekarlara kıyasla arkadaş ve akrabalarla daha az bir araya geldiklerini göstermektedir. Kullandığımız veri setinde özellikle eşini kaybetmiş bireylerin çoğunlukla yaşlı bireylerden oluşması bu duruma neden olarak gösterilebilir.

Tablo (4.6) ise “*Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılır mısınız?*” sorusuna verilen cevabın 0 ile 1 arasında değişmesi nedeniyle bir kukla değişkeni olan bağımlı değişkeni etkileyen faktörlere ilişkin tahminleri göstermektedir.

İşsizlerin çalışanlara kıyasla yine daha az olasılıkla bu etkinliklere katıldıkları görülmektedir ve bu aktivitelere gerçekleştirmek için çalışanlara kıyasla ayda 976 TL daha fazla gelire ihtiyaç duydukları ortaya koyulmuştur. Gelir değişkeninin katsayısının pozitif olması bu bulguyu destekler niteliktedir. Önceki sonuçlara benzer şekilde eğitim ile birlikte sportif ve sosyal faaliyetlere katılımın arttığı görülmektedir. Her bir üst eğitim kategorisinin katsayısı daha büyük, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4.6. İşsizliğin Sosyal ve Sportif Faaliyetlere (Ücret Ödeyerek) Katılma Durumuna Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine (ücret ödeyerek) düzenli olarak katılınması
Yaş	-0.01059*** (0.00123)
Yaş Kare	0.00009*** (0.000008)
Log-Gelir	0.12309*** (0.00265)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.08091*** (0.00446)
İşsiz (Referans Kategori= Çalışan)	-0.06484*** (0.00743)
Eğitim (Referans Kategori= Okur Yazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.09741*** (0.02686)
İlkokul Mezunlu	0.20730*** (0.02414)
Ortaokul Mezunlu	0.34186*** (0.02436)
Genel Lise Mezunlu	0.46545*** (0.02454)
Meslek Lisesi Mezunlu	0.52627*** (0.02456)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunlu	0.65646*** (0.02433)
Medeni Durum (Referans Kategori= Bekar)	
Evli	0.16713*** (0.00546)
Eşi Ölmüş	-0.07552*** (0.02227)
Boşanmış	0.03551*** (0.00968)
Gözlem Sayısı	48,345
Wald Chi-2	12461.10
Ekstra Maliyet	976 TL

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Yaşla birlikte bu faaliyetlere katılımın arttığı görülmektedir. Genç yaşlarda daha az olduğu sonucu ilginç ama bir o kadar da teknoloji ile gelen toplumsal değişimi açıklar niteliktedir. Teknolojik gelişme ile birlikte televizyon, bilgisayar ve tablet gibi ürünlerin karşısında geçirilen zaman yüzünden bedensel olarak daha az aktif bir neslin ortaya çıktığı ilgili literatürde vurgulanmaktadır (Ogunleye vd., 2012; Vandewater vd., 2004; Marshall vd., 2004). Bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi teknoloji kullanımı yaygın olmak ile birlikte, kullanımları özellikle genç nüfusta daha az spor yapma eğilimine neden olmaktadır. “Ekran Karşısında Tembellik” (*Couch Potato*) olarak adlandırılan hipotezi ergen ve çocuklarda test eden çalışmalar, ekran karşısında geçirilen süre arttıkça fiziksel aktivitenin azaldığı ve obezite

gibi sağlık problemlerinin yaygınlaştığı ortaya koyulmuştur (ilgili literatür için; Vandewater vd., 2004). Benzer şekilde Epstein vd. (2008) yürüttükleri rassal bir deneyle televizyon izleme ve bilgisayar kullanımındaki sıklığın azalmasının çocuklarda görölen obezite problemini önlediğini ortaya koymuştur.

Medeni durum değişkenine ait kategoriler de ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Analiz sonuçlarına göre evli ve boşanmış bireylerin bekarlara nazaran daha yüksek olasılıkla spor, sinema, konser gibi boş zaman faaliyetlerine katıldıkları görünürken, eşi ölmüş bireylerin daha az olasılıkla bu aktivitelere katıldığı görölmektedir. Daha önce belirtildiği gibi örnekleme, eşi ölmüş bireylerin genelde yaşı büyük olanları barındırdığından bu sonucun elde edilmesi normaldir. Örneğin Pettee vd. (2006) özellikle eşini kaybetmiş kadın bireylerin fiziksel aktivitelere katılma olasılıklarının diğer tüm medeni hal gruplarına kıyasla az olduğunu ortaya koymuşlardır. Analizde kullandığımız örneklemede eşi ölmüş bireyler genelde yaşlı bireylerden oluşmakla birlikte, kadınların erkeklere kıyasla daha uzun ömre sahip olmasından kaynaklı bu bireylerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Yani bulgumuz diğer ölke çalışmalarından elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Diğer yandan evli bireylerin bekarlara kıyasla daha çok boş zaman aktivitesi geçirmesi, çocuklarını eğlendirme amaçlı ya da daha önce belirtildiği gibi akraba/arkadaş ağının içerisinde yer alarak daha sosyal olmalarından kaynaklı olabilir.

Tablo (4.7) ise “*Çoğu hafta küçük bir miktar parayı kendinizi iyi hissetmek için (kendiniz için bir şey almak/yapmak gibi) harcar mısınız?*” sorusunun bağımlı değişken olduğu analiz sonuçlarını göstermektedir. Soruya verilen ‘evet’ cevabı 1, diğer sorularda olduğu ‘maddi nedenlerle hayır’ cevabı 0 değerini aldığından bağımlı değişken yine kukla değişkenidir. Analiz bulguları, beklendiği gibi işsizlerin daha düşük olasılıkla bu soruya evet dediklerini ve çalışan bireylere kıyasla aynı düzeyde para harcayabilmesi için ekstra maliyete katlandığını ortaya koymaktadır. İşsiz olup olmamayı gösteren kukla değişkeninin katsayısına bakıldığında, işsizlerin %6.9 daha az olasılıkla kendileri için harcama yapabildikleri görölmektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla olasılıkla kendileri için harcama yaptıkları analizin bir diğer önemli bulgusudur.

Gelir arttıka bireylerin kendileri için harcama yapma yeterliliklerinin arttığı, genç yaşlarda bu olasılığın az olduğu ancak belli bir yaştan sonra artmaya başladığı elde edilen diğer bulgular arasındadır. Bireylerin deneyimleriyle doğru orantılı olarak çalışma

hayatlarının ilk yıllarında az ücret elde etmeleri ve kendileri için harçayabildikleri paranın az olması beklenen bir durumdur.

Tablo 4.7. İşsizliğin Bireylerin Kendileri İçin Belli Bir Miktar Para Harçayabilme Özgürlükleri Üzerine Etkisi (Logit Model/Marjinal Etkiler)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Çoğu hafta küçük bir miktar paranın bireyin kendisi için bir şey almak/yapmak için harcaması
Yaş	-0.00220*** (0.00123)
Yaş Kare	0.00003*** (0.000000)
Log-Gelir	0.04125*** (0.00106)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.00860*** (0.00240)
İşsiz (Referans Kategori= Çalışan)	-0.06996*** (0.00743)
Eğitim (Referans Kategori= Okur Yazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.05257*** (0.01032)
İlkokul Mezunu	0.09480*** (0.00918)
Ortaokul Mezunu	0.12118*** (0.00948)
Genel Lise Mezunu	0.14604*** (0.00958)
Meslek Lisesi Mezunu	0.16665*** (0.00957)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	0.19931*** (0.00932)
Medeni Durum (Referans Kategori= Bekar)	
Evli	0.03424*** (0.00269)
Eşi Ölmüş	-0.07552 (0.00886)
Boşanmış	0.03551 (0.00529)
Gözlem Sayısı	109,375
Wald Chi-2	10381.19
Ekstra Maliyet	3145 TL

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Eğitim düzeylerini gösteren kategorilere ilişkin elde edilen sonuçlar da beklenildiği gibidir. Eğitim arttıkça bireylerin kendileri için harcama yapma imkanlarının arttığı, okur yazar olmayan bireylere göre; okur yazar olan ama bir diploma sahibi olmayanların %5.2, ilkokul mezunlarının %9.4, ortaokul mezunlarının %12.1, lise mezunlarının %14-%16 arası ve fakülte mezunlarının %20 olasılıkla daha çok harcama yapabildikleri ortaya koyulmuştur. Daha önceki sonuçlarda tartışıldığı gibi eğitimle gelen ücret artışının harcamalara da yansıdığı söylenebilir. Ayrıca literatürde, eğitilmiş olmanın yaşam boyu alınacak tasarruf ve finansal

güvenlik kararlarında çok önemli olduğu, düşük eğitim düzeylerine sahip bireylerin finansal okur-yazarlık anlamında da yetkinliğinin az olmasından, daha plansız ve az tasarruf ettikleri ortaya koyulmuştur (Lusardi, 2008; Sherraden vd., 2010). Yani regresyonda gelir zaten kontrol edildiğinden, belli miktar harcama yapamama durumu, para yönetiminin doğru yapılamamasından kaynaklı da olabilir. Diğer bir kontrol değişkeni olan medeni haldeki kategorilere bakıldığında sadece evli olmanın katsayısının anlamlı olduğu, evli olanların bekarlara kıyasla daha fazla olasılıkla bir miktar parayı kendilerine ayırabildikleri bulunmuştur. Bu bulgu literatürde farklı ülke örnekleri için yapılan çalışmalarda (Heckman and Hanna, 2015; Yuh and Hanna, 2010) elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir.

Buraya kadar incelenen gerek yaşam standardı endeksinin bağımlı değişken olduğu ilk analizde, gerekse bu endeksi oluşturan değişkenlerin bazılarının bağımlı değişken olduğu diğer üç regresyon analizinde işsiz bireylerin çalışanlara kıyasla maddi anlamda yoksunluk çektikleri, daha az olasılıkla sosyalleşme ve boş zaman aktiviteleri için ödenek ayırma ya da belli bir miktar parayı kendileri için harcama imkanlarının olduğu ortaya koyulmuştur. İşsiz bireylerin işsiz kaldığı dönemde çalışanlarla aynı yaşam standardını sürdürmek için katlanmak zorunda oldukları ilave maliyetlerin olması akıllara işsizlik sigortası gibi yardım ve ödeneklerin, bireylerin yaşam standardını iyileştirmede ya da maddi yoksunluğunu azaltmada etkin olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Bu bağlamda, ele alınan çalışma aynı zaman da işsizlik yardım ve ödeneklerinin elde edilen yaşam standardı endeksi üzerine de etkisini analiz etmiştir.

Tablo (4.8) bu analiz sonuçlarını göstermektedir. Sadece işsizlik yardım ve ödeneği alan bireylerin yer aldığı örnekleme yapılan bu analiz de bireyin birlikte yaşadığı hanehalkının toplam geliri de içerisinde bireye ait işsizlik yardım ve ödenekleri çıkarıldıktan sonra regresyon da kontrol edilmiştir. Regresyonda kontrol edilen diğer değişkenler yaşam standardını etkileyecek eğitim, cinsiyet, medeni hal, yaş gibi sosyo-ekonomik göstergelerdir. Diğer analizler de olduğu gibi değişen varyans probleminin yaratabileceği yanlı ve tutarsız tahminci problemi STATA’da “robust” komutu ile elde edilen dirençli standart hatalar ile engellenmiştir. Sonuçlar işsizlik yardım ve ödeneklerinin işsiz bireylerin yaşam standardını artırmada ya da maddi yoksunluğunu azaltmada etkin olduğunu ancak bu etkinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgudan mevcut yardım ve ödeneklerin sayısal anlamda iyileştirilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir. Diğer analizler ile benzer şekilde eğitim düzeyi arttıkça bireylerin yaşam standardının yükseldiği, literatürdeki diğer bulguları destekler

nitelikte evli bireylerin bekarlara kıyasla yaşam standardının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. İşsizlik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Yaşam Standardı Endeksi
Yaş	0.03179 (0.02413)
Yaş Kare	-0.00049 (0.00033)
Log-Gelir (İşsizlik Yardım ve Ödenekleri Dışındaki)	0.33898*** (0.02992)
Log-İşsizlik Yardımı ve Ödenekleri	6.36e-06** (2.79e-06)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.05255 (0.04290)
Eğitim (Referans Kategori= Okur Yazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.51042 (0.34561)
İlkokul Mezunu	0.26028 (0.30157)
Ortaokul Mezunu	0.64220** (0.30316)
Genel Lise Mezunu	0.79685*** (0.30388)
Meslek Lisesi Mezunu	0.86892*** (0.30413)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora Mezunu	0.87559*** (0.30376)
Medeni Durum (Referans Kategori= Bekar)	
Evli	0.16527*** (0.04408)
Eşi Ölmüş	-0.09423 (0.36678)
Boşanmış	0.14695 (0.10038)
Gözlem Sayısı	1277
R ²	0.4454

Not: *, **, *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Tablo 4.9 ise engelliliğin maddi yoksunluk üzerine etkisi yani engellilerin, engelli olmayan bireyler ile aynı yaşam standardına sahip olabilmek için katlanması gereken ekstra maliyeti göstermektedir.

Engelli bireylerin engelli olmayan bireylere kıyasla yaşam standardının daha düşük olduğu yani maddi anlamda daha yoksun oldukları analiz sonuçlarından görülmektedir. Engelliler, engelli olmayanlara göre %2.3 daha az olasılıkla iyi bir yaşam standardına sahiptir. Yapılan analiz sonuçlarına göre engelli bireyler engelli olmayanlarla aynı standartlarda yaşamak için aylık ekstra 2323TL maliyete katlanmak zorundadırlar.

Tablo 4.9. Engelliliğin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY)

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Yaşam Standardı Endeksi
Yaş	-0.00628*** (0.00143)
Yaş Kare	0.00002 (0.00001)
Log-Gelir	0.18537*** (0.00406)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	0.12832*** (0.00614)
Engelli (Referans Kategori=Engelli Olmayan)	-0.02301*** (0.00948)
İşsiz (Referans Kategori=Çalışan)	-0.16833*** (0.01387)
Öğrenci	0.282416*** (0.01588)
Emekli	0.070768*** (0.01346)
Yaşlı/Çalışamaz Halde	-0.170785*** (0.02720)
Ev Hanımı	0.023686 (0.01615)
Medeni Durum (Referans Kategori=Bekar)	
Evli	0.177062*** (0.00781)
Eşi Ölmüş	0.015460 (0.02253)
Boşanmış	0.023456 (0.01439)
Eğitim (Referans Kategori=Okuryazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.170935*** (0.02507)
İlkokul Mezunu	0.420633*** (0.02115)
Ortaokul Mezunu	0.795540*** (0.02223)
Genel Lise Mezunu	1.024807*** (0.02249)
Meslek Lisesi Mezunu	1.115548*** (0.02243)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora	1.197646*** (0.02170)
Gözlem Sayısı	52,442
R ²	0.4976
Ekstra Maliyet	2323TL

Not: *,**,*** sırasıyla % 10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

Kontrol değişkenleri incelendiğinde genç yaşların yaşandığı dönemde yaş arttıkça yaşam standardının düştüğü ama ilerleyen yaşlarda alına her bir yaş ile yaşam standardının arttığı görülmüştür. Gelir değişkeni engellilik yardımları dışında bireylerin gelirini ifade etmektedir. Türkiye’de aile bağlarının güçlü olduğu ve eş-dost veya akraba yardımlarının olduğu bilinmektedir. Yapılan bu aile yardımlarından elde edilen gelirin yaşam standardını

artırdığı ve maddi yoksunluğu azalttığı düşünülebilir. Diğer yandan “Gelir” değişkeni engellilik yardımı dışında elde edilebilecek diğer her türlü geliri içerdiğinden artan gelir ile birlikte yaşam standardının artıyor olması beklenen bir bulgudur.

Cinsiyet değişkeni Türkiye’de kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek yaşam standardına sahip olduğunu göstermekte olup Tablo 4.4.’de elde edilen sonuç ile aynı olduğundan orada yapılan yorumların burada da geçerli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Engelli bireylerin yatağa mahkum olmaları, işitememeleri, konuşamamaları gibi birçok fiziksel veya mental kısıtları olması dolayısıyla engelli olmayan bireylere göre yaşam standardının daha düşük olduğunu bulmak şaşırtıcı değildir. Modelde kontrol edilen diğer bağımsız değişkenlerden olan bireyin çalışma statüsü incelendiğinde, işsiz bireyler ile yaşlı ve çalışamaz halde olan bireylerin çalışanlara kıyasla daha çok maddi yoksunluk çektikleri görülmektedir. Düzenli bir işte çalışarak, ekonomik yönden bağımsız olamama belirli bir yaşam standardına erişememe ve maddi yoksunluk problemlerini beraberinde getirmektedir.

Medeni durum kategorisi incelendiğinde ise evli bireylerin bekarlara kıyasla yaşam standartlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Eğitim kategorisinde okur-yazar olmayan bireylere kıyasla eğitim seviyeleri arttıkça yaşam standartlarının da arttığı gözlemlenmiştir. Hiç okur yazar olmayan bireylere göre ilkokul mezunlarının %42, ortaokul mezunlarının %79, genel lise mezunlarının %102, meslek lisesi mezunlarının %111, fakülte ve üzeri diploma sahiplerinin %119 daha yüksek olasılıkla iyi bir yaşam standardına sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 4.10 ise engelli bireylere yapılan maddi yardımların, bireylerin yaşam standardı üzerindeki etkisini göstermektedir. Sadece engellilik yardımlarını alan bireyleri içeren bu örnekleme yapılan analizde, bireylerin toplam geliri içerisinde bireye ait engellilik yardımı çıkartıldıktan sonra regresyonda kontrol edilmiştir. Regresyonda kontrol edilen diğer değişkenler medeni durum, cinsiyet, yaş, eğitim, çalışma statüsü gibi sosyal ekonomik göstergelerdir. Analizin sonuçları yapılan sosyal yardımların bireylerin yaşam standardı üzerinde bir etkisinin olmadığını sayısal olarak ortaya koymaktadır. Çünkü ilgili değişkenin katsayısı anlamsız çıkmıştır. Engellilik ödeneklerinin maddi yoksunluk üzerine etkisinin analizde anlamsız sonuç vermesi, engelli bireylerin de engelsiz bireyler gibi ihtiyaç duydukları yiyecek, barınma ve ısınma giderleri ile ayrıca tedavileri için kullandıkları ilaç, medikal cihaz, hijyen malzemelerinden kaynaklı ek masrafları gidermede yapılan maddi

yardımların yeterli gelmediğini ortaya koymaktadır. Diğer kontrol değişkenlerine de bakıldığında, önceki sonuçlar ile benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4.10. Engellilik Ödeneklerinin Maddi Yoksunluk Üzerine Etkisi (EKKY)

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Yaşam Standardı Endeksi
Yaş	0.00510*** (0.00112)
Yaş Kare	-0.00011*** (0.00001)
Log-Gelir (Engellilik Yardım ve Ödenekleri Dışındaki)	0.43375*** (0.00385)
Log-Engellilik Yardımı ve Ödenekleri	-3.02e-07 (3.89e-06)
Kadın (Referans Kategori=Erkek)	-0.03795*** (0.00518)
İşsiz (Referans Kategori=Çalışan)	-0.17004*** (0.01037)
Öğrenci	0.13559*** (0.00879)
Emekli	0.00618 (0.01214)
Yaşlı/Çalışamaz Halde	-0.25480*** (0.02090)
Ev Hanımı	-0.02905*** (0.00789)
Medeni Durum (Referans Kategori=Bekar)	
Evli	0.06923*** (0.00708)
Eşi Ölmüş	0.14327*** (0.01909)
Boşanmış	0.06416*** (0.01330)
Eğitim (Referans Kategori=Okuryazar Olmayan)	
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	0.16295*** (0.01607)
İlkokul Mezunu	0.39159*** (0.01333)
Ortaokul Mezunu	0.67811*** (0.01436)
Genel Lise Mezunu	0.92909*** (0.014542)
Meslek Lisesi Mezunu	0.98954*** (0.01466)
Fakülte/Yüksek Lisans/Doktora	1.02228*** (0.01408)
Gözlem Sayısı	83,732
R ²	0.5274

Not: *,**,*** sırasıyla % 10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. Katsayı tahminlerinin altında parantez içinde gösterilen değerler robust (dirençli) standart hatalardır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler farketmeksizin hangi toplumdan olursa olsun maddi yoksunluk, bireylerin yaşam standardını olumsuz yönde etkilemektedir. Maddi yoksunluk tek başına yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkilere sahipken toplumlarda dezavantajlı bireyler olan engelli ve işsiz bireyleri daha da çok etkilemektedir. Akraba evlilikleri, doğumsal sorunlar, kaza gibi nedenlerle toplumda her geçen gün sayısı artan engelli bireyler, engelleri dolayısıyla erişim, toplumdan dışlanma ve çalışamama gibi sorunlarla mücadele verirken tüm bu koşullar onların maddi yoksunluk düzeylerini artırmakta, engelli olmayan bireylerle benzer yaşam standartlarına sahip olabilmeleri için katlanmaları gereken ek maliyetler getirmektedir. Aynı açıdan bakıldığında işsiz bireyler de işlerinden edildiğinde ya da hiç iş bulamadıklarında, işe gidememe ve belli bir düzeyde gelir elde edememe yüzünden psikolojik ve maddi sıkıntılar çekmekte, işsiz olmayan bireylerle aynı yaşam standardına sahip olabilmeleri için ek ödeneklere ihtiyaç duymaktadır.

İşsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan bireyler, yeterli çalışma ve sigortalı gün sayısına bağlı olarak işsizlik sigortasından belirli süre boyunca aylık nakdi yardım alarak geçici bir süreliğine maddi yoksunluğunu hafifletebilmektedir. Engelli bireylere de devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar bulunmaktadır ve bu nakdi yardımlar engelli bireylerin, tedavi masrafları başta olmak üzere, çalışamadıklarından dolayı asgari geçimini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda tez çalışması ilk olarak bu dezavantajlı bireylerle dezavantajlı olmayan bireylerin benzer yaşam standartlarına sahip olabilmeleri için gerek duydukları ek ödenekleri hesaplamış ve işsiz ve engelli bireylere yapılan kamusal nakdi yardımların bireylerin maddi yoksunluklarına olan etkisi ölçülmüştür.

İhtiyaç duyulan ekstra ödeneklere veya katlanılmak zorunda kalınan ilave maliyetlere ilişkin elde edilen bulgular, işsiz bireylerin çalışan bireylere göre daha fazla maddi yoksunluk yaşadıklarını ve çalışanlarla aynı yaşam standardına sahip olabilmeleri için aylık ekstra 1310 TL'ye daha ihtiyaçları olduğunu ortaya koymuştur. Analiz sonuçları ayrıca engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre %2,3 daha çok olasılıkla maddi yoksunluk çektiğini, engelli olmayan bireylerle aynı yaşam standardına sahip olmaları için 2323 TL ek ödeneye ihtiyaç duyduklarını göstermiştir.

Bu bulgular neticesinde işsizlere verilen işsizlik ödenekleri ve engellilere sağlanan engellilik, hastalık ve malüllük gibi kamusal nakdi yardımların söz konusu bireylerin maddi

yoksunluklarını azaltmada ne derece etkin olduğu da tez çalışmasında araştırılmış, işsizlik ödeneklerinin bireylerin maddi yoksunluğunu azaltmakta ve yaşam standartlarını olumlu etkilemekte olduğu ancak bu etkinin dūřuk olduğu bulunmuştur. Engelli bireylere yapılan sosyal yardımların ise maddi yoksunluklarını azaltmada etkin olmadığı ortaya koyulmuştur.

Bu kanıtlar ışığında, işsizlik ödenekleriyle ilgili, ödenme koşulları ve ödenme sūresi gibi faktörlerin iyileştirilmesi başta olmak ũzere, ödenen miktarlar ũzerinde arttırma yapılması, engelli bireyler için yapılan sosyal yardımların ise bireylerin yaşadığı coğrafya, hanehalkının maddi yoksunluğu ve bakıma muhtaç olması gibi etmenler göz ũnünde bulundurularak yūkseltilmesi tez çalışması tarafından önerilmektedir.

6. KAYNAKLAR

- Acock, A. C., & Hurlbert, J. S. (1990). Social Network Analysis: A Structural Perspective for Family Studies. *Journal Of Social And Personal Relationships*, 7(2), 245-264.
- Acs, G., & Dahl, M. (2010). Unemployment Insurance Benefits and Family Income of the Unemployed. *Report to the Honorable Jim McDermott by the Congressional Budget Office (CBO)*.
- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *ec. europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf*.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler (2020). Sosyal Yardım Programları. 12 Mart 2020 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden alınmıştır.
- Aliber, M. A. (2001). Study of The Incidence and Nature of Chronic Poverty and Development Policy in South Africa: An Overview. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, (3).
- Apaydın, F. (2018). Türkiye’de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30(1).
- Arthur, S., & Zarb, G. (1997). Evaluation of the 1995 Changes to Disability Working Allowance (Vol. 25). *Great Britain, Department of Social Security, Social Research Branch*.
- Ashenfelter, O., & Harmon, C., & Oosterbeek, H. (1999). A Review of Estimates of the Schooling/Earnings Relationship, with Tests for Publication Bias. *Labour economics*, 6(4), 453-470.
- Assaad, D. R., & Rouchdy, M. (1999). *Poverty and Poverty Alleviation Strategies in Egypt, Cairo: American University in Cairo Press*.
- Autor, D. H., & Duggan, M. G. (2003). The Rise in the Disability Rolls and the Decline in Unemployment. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 157-206
- Avrupa Birliği Sosyal Fonları. Polonya’ya Yapılan Sosyal Yardımlar. 20 Nisan 2020 tarihinde <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=393&langId=en> adresinden alınmıştır.
- Avrupa Sosyal Fonu (2020). Polonya’ya Yapılan Sosyal Fon Desteği. 12 Haziran 2020 tarihinde <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=393&langId=en> adresinden alınmıştır.
- Avşaroğlu, N. (2007). İşsizlik ve Maden Mühendisliği Alanındaki İşsizliğe Kısa Bir Bakış, Araştırma Raporu. *Maden Mühendisleri Odası, Ankara*.
- Bambra, C., & Whitehead, M., & Hamilton, V. (2005). Does ‘Welfare-to-Work’ Work? A Systematic Review of the Effectiveness of the UK's Welfare-to-Work Programmes for

- People with a Disability or Chronic Illness. *Social Science & Medicine*, 60(9), 1905-1918.
- Bardak, U., Huitfeldt, H., & Wahba, J. (2006). Employment Policy Reforms in the Middle East and North Africa. *Luxembourg: European Training Foundation*.
- Barr, B., & Clayton, S., & Whitehead, M., & Thielen, K., & Burström, B., & Nylén, L., & Dahl, E. (2010). To What Extent have Relaxed Eligibility Requirements and Increased Generosity of Disability Benefits Acted as Disincentives for Employment? A Systematic Review of Evidence from Countries with Well-Developed Welfare Systems. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 64(12), 1106-1114.
- Barrientos, A. (2010). Protecting Capability, Eradicating Extreme Poverty: Chile Solidario and the Future of Social Protection. *Journal of Human Development and Capabilities*, 11(4), 579-597.
- Barrientos, A., & Hulme, D. (2009). Social Protection for the Poor and Poorest in Developing Countries: Reflections on a Quiet Revolution: Commentary. *Oxford Development Studies*, 37(4), 439-456.
- Bedard, K., & Deschenes, O. (2005). Sex Preferences, Marital Dissolution, and the Economic Status of Women. *Journal of Human Resources*, 40(2), 411-434.
- Bentolila, S., & Ichino, A. (2008). Unemployment and Consumption Near and Far Away from the Mediterranean. *Journal of Population Economics*, 21(2), 255-280.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi. *TBB Dergisi*, 83, 353-374.
- Bjorklund, A. (1985). Unemployment and Mental Health : Some Evidence from Panel Data. *Journal of Human Resources*, 469-483.
- Booyesen, F., & Van der Berg, S. (2005). The Role of Social Grants in Mitigating the Socio-Economic Impact of HIV/AIDS in Two Free State 1. *South African Journal of Economics*, 73, 545-563.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. U. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 45-65.
- Bradbury, B. (1993). Family Assistance and the Incomes of Low-Wage Families over the 1980s. *Social Policy Research Centre, University of New South Wales*.
- Braithwaite, J., & Mont, D. (2009). Disability and Poverty: A Survey of World Bank Poverty Assessments and Implications. *Alter*, 3(3), 219-232.
- Brand, J. E. (2015). The Far –Reaching Impact of Job Loss and Unemployment. *Annual Review of Sociology*, 41.
- Broman, C. L., & Hamilton, V. L., & Hoffman W. S. (1990). Unemployment and Its Effect on Families : Evidence from a Plant Closing Study. *American Journal of Community Psychology*, 18(5), 643-659.

- Browning, M., & Crossley, T. F. (2000). Luxuries are Easier to Postpone : A Proof. *Journal of Political Economy*, 108(5), 1022-1026.
- Browning, M., & Crossley, T. F. (2001). Unemployment Insurance Benefit Levels and Consumption Changes. *Journal of Public Economics*, 80(1), 1-23.
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi*, 1, 18.
- Buluş, A., & Kabaklı, E. (2010). 1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 1-22.
- Bulut, V. (2011). Türkiye’de İşsizlik Süresini etkileyen Faktörlerin Yaşam Çözümlemesi ile İncelenmesi. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*.
- Burchardt, T., & Zaidi, A. (2003). Comparing Incomes when Needs Differ: Equivalisation for the Extra Costs of Disability in the UK. CASE Paper 64.
- Burgard, S. A., & Brand, J. E., & House, J. S. (2007). Toward a Better Estimation of the Effect of Job Loss on Health. *Journal of Health and Social Behavior*, 48(4), 369-384.
- Campolieti, M. (2001). Disability Insurance and the Labour Force Participation of Older Men and Women in Canada. *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 179-194.
- Campolieti, M. (2004). Disability Insurance Benefits and Labor Supply: Some Additional Evidence. *Journal of Labor Economics*, 22(4), 863-889.
- Card, D. (1999). The Causal Effect of Education on Earnings. *In Handbook of Labor Economics Vol. 3, pp. 1801-1863*.
- Carroll, N. (2007). Unemployment and Psychological Well-Being. *Economic Record*, 83(262), 287-302.
- Catalano, R., et al (2011), “The Health Effects of Economic Decline”, *Annual Review of Public Health*, 32, 431-450.
- Cha, Y., & Morgan, S. L. (2010). Structural Earnings Losses and Between-Industry Mobility of Displaced Workers. *Social Science Research*, 39(6), 1137-1152.
- Couch, K. A. (1998). Late Life Job Displacement. *The Gerontologist*, 38(1), 7-17.
- Couch, K. A., & Jolly, N. A., & Placzek, D. W. (2010). Earning Losses of Displaced Workers Revisited. *American Economic Review*, 100(1), 572-89.
- Cullinan, J., & Gannon, B., & Lyons, S. (2008). Estimating the Economic Cost of Disability in Ireland (No. 230). *ESRI Working Paper*.
- Cullinan, J., & Gannon, B., & Lyons, S. (2011). Estimating the Extra Cost Living for People with Disabilities. *Health Economics*, 20(5), 582-599.
- Çağlayan, D. (2006). Özürlü Haklarının Gelişimi: Merhametten Hakka. *Ankara: TODAİE Yayınları*.

- Çetin, B.I. (2016). Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167-184.
- Çizel, R. B., Güzeller, C. O., & Mütevellioğlu, N. (2011). İşsizliğin Psikolojik Sonuçları: Antalya Örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 26-41.
- Datt, G., & Jolliffe, D., & Sharma, M. P. (1998). A Profile of Poverty in Egypt: 1997. *No. 583-2016-39599*, pp. 1-110.
- Datt, G., & Ravallion, M. (1994). Transfer Benefits from Public-Works Employment: Evidence for Rural India. *The Economic Journal*, 104(427), 1346-1369.
- Deaton, A., & Paxson, C. (1998). Economies of Scale, Household Size, and the Demand for Food. *Journal of Political Economy*, 106(5), 897-930.
- Dooley, D., & Fielding J., & Levi, L. (1996). Health and Unemployment. *Annual Review of Public Health*, 17(1), 449-465
- DPT (1962). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- DPT (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- DPT (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- DPT (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayın No: 1664.
- DPT (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayın No: 1974, Başbakanlık Basımevi.
- DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayın No: 2174.
- DPT (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara.
- DPT (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara.
- DPT (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara.
- DPT (2013). *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara.
- Duruel, M. (2011). Avrupa Birliği'nde Uzun Dönemli İşsizliğe Karşı Uygulanan İstihdam Politikaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53).
- Eliöz, M., & Tekin, A., & Çebi, M., & Akbuğa, E. (2017). Engelli Bireylerin Yoksulluk ile Mücadelesinde Girişimcilik ve Girişimciliğin Önündeki Engeller. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(10), 570-585.
- Elwan, A. (1999). Poverty and Disability: A Survey of the Literature (Vol. 9932). *Washington, DC: Social Protection Advisory Service*.
- Epstein, L.H., & Roemmich, J. N., & Robinson, J. L., & Paluch, R. A., & Winiewicz, D. D., & Fuerch, J. H., & Robinson, T. N. (2008). A Randomized Trial of the Effects of Reducing Television Viewing and Computer Use on Body Mass Index in Young Children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 162(3), 239-245.

- Erb, S., & Harris-White, B. (2001). The Economic Impact and Developmental Implications of Disability and Incapacity in Adulthood in a Village Study from S. India. *Cambridge: Downing College. Development, 21*, 685-698.
- Esping-Andersen, G., & Korpi, W. (1986). From Poor Relief to Institutional Welfare States: the Development of Scandinavian Social Policy. *International Journal of Sociology, 16*(3-4), 39-74.
- Ferrie, J. E., & Shipley, M. J., & Marmot, M. G., & Stansfeld, S. A., & Smith, G. D. (1998). An Uncertain Future : The Health Effect of Threats to Employment Security and White-Collar Men and Woman. *American Journal of Public Health, 88*(7), 1030-1036.
- Gagan, D., & Gagan, R. (1990). Working-Class Standards of Living in Late-Victorian Urban Ontario : A Review of the Miscellaneous Evidence on the Quality of Material Life. *Journal of the Canadian Historical Association/Revue de La Societe Historique du Canada, 1*(1), 171-193.
- Gallo, W. T., & Bradley, E., & Dubin, J., & Jones, R., & Flaba, T., & Teng, H.M., & Kasl, S.V. (2006). The Persistence of Depressive Symptoms in Older Workers who Experience Involuntary Job Loss: Results from the Health and Retirement Survey. *Journal of Gerontology, Social Sciences. 55B*:S131–S140.
- Gallo, W. T., Bradley, E. H., Falba, T. A., Dubin, J. A., Cramer, L. D., Bogardus Jr, S. T., & Kasl, S. V. (2004). Involuntary Job Loss as a Risk Factor for Subsequent Myocardial Infarction and Stroke: Findings from the Health and Retirement Survey. *American journal of Industrial Medicine, 45*(5), 408-416.
- Gooding, K., & Marriot, A. (2009). Including Persons with Disabilities in Social Cash Transfer Programmes in Developing Countries. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association, 21*(5), 685-698.
- Gökmen, F. (2007). Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi. *Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, ÖZ-VERİ Dergisi, (2)*.
- Gruber, J. (2000). Disability Insurance Benefits and Labor supply. *Journal of Political Economy, 108*(6), 1162-1183.
- Gruber, J. 1997a. “The Consumption Smoothing Benefits of Unemployment Insurance.” *American Economic Review, 87* (1): 192–205.
- Günay, R., & Görür, H. İ. (2013). Osmanlı Devleti’nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 32*(53), 55-76.
- Güney, A. (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *Kamu-İş Dergisi, 10*(4), 135-159.
- Hamermesh, D. S., & Slesnick, D. T. (1995). *Unemployment insurance and household welfare: microeconomic evidence 1980-93* (No. w5315). National Bureau of Economic Research.

- Hammer, T. (1999). The Influence of Different Compensation Levels of Unemployment Benefits on Job Chances among Unemployed Youth: A Comparative Study of the Nordic Countries. *Acta Sociologica*, 42(2), 123-134.
- Harkness, J. (1993). Labour Force Participation by Disabled Males in Canada. *Canadian Journal of Economics*, 878-889.
- Harriss-White, B. (1999). On to a Loser: Disability in India. *B. Harriss-White and S. Subramaniam (eds)*, 135-59.
- Heck, K. E., & Makuc, D. M. (2000). Parental Employment and Health Insurance Coverage among School-Aged Children with Special Health Care Needs. *American Journal of Public Health*, 90(12), 1856.
- Heckman, S. J., & Hanna, S. D. (2015). Individual and Institutional Factors Related to Low-Income Household Saving Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 26(2), 187-199.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.
- Hesselius, P., & Persson, M. (2007). *Incentive and Spill-Over Effects of Supplementary Sickness Compensation* (No. 2007: 16). Working Paper.
- Hoogeveen, J. G. (2005). Measuring Welfare for Small but Vulnerable Groups: Poverty and Disability in Uganda. *Journal of African Economies*, 14(4), 603-631.
- Hsu, J. W., Matsa, D. A., & Melzer, B. T. (2018). Unemployment Insurance as a Housing Market Stabilizer. *American Economic Review*, 108(1), 49-81.
- Hurlbert, J. S., & Alan C.A. (1990). The Effects of Marital Status on the Form and Composition of Social Networks. *Social Science Quarterly* 71, no. 1:163.
- ILO, 2004. "Successful Employment and Labour Market Policies in Europe and Asia and Pasific". Geneva, Switzerland: ILO.
- ILO, 2008. "Is Asia adopting Flexicurity?. A Survey of Employment Policies in Six Contries". Geneva, Switzerland: ILO.
- ILO, 2012. "Social Security for All Building Social Protection Floors and Comprehensive Social Security Systems." Geneva, Switzerland: ILO.
- ILO, 2017 "Towards Evidence-Based Active Labour Market Programmes in Egypt". Geneva, Switzerland: ILO.
- Indecon, (2004). Cost of Disability Research Report. *National Disability Authority: Dublin*.
- Işığıçok, Ö. (2011). *İstihdam ve işsizlik*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Jacobi, L., & Kluve, J. (2006). Before and After the Hartz Reforms: The Performance of Active Labour Market Policy in Germany.

- Jacobson, T., & Vredin A., & Warne, A. (1993). *Are Real Wages and Unemployment Related?*. IIES.
- KAMU-SEN, (2004). İstihdam, İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları. *Türkiye Kamu Sen Ar-ge Yayınları, Yayın No: 10, Ank., s. 22*
- Karademir, Ş. (2008). *Özürlülük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma* (Doctoral dissertation, Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi).
- Karlström, A., & Palme, M., & Svensson, I. (2008). The Employment Effect of Stricter Rules for Eligibility for DI: Evidence from a Natural Experiment in Sweden. *Journal of Public Economics*, 92(10-11), 2071-2082.
- Kemaloğlu, M. (2014). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Darüşşifalar/The Cottage Houses In The Seljuk Empire Between XI.-XIII. Centuries. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(13), 289-301.
- Kesgin, B. (2014). Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), 1-15.
- Kletzer, L. G. (1998). Job Displacement. *Journal of Economic Perspectives*, 12(1), 115-136.
- Kugler, A. D. (2002). From Severance Pay to Self-Insurance: Effects of Severance Payments Savings Accounts in Colombia.
- Kuhlthau, K. A., & Perrin, J. M. (2001). Child Health Status and Parental Employment. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 155(12), 1346-1350.
- Kurtulmuş, S. (1998). Avrupa Birliği'nde İşsizlik ve İşsizliği Önleme Politikaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 159-180.
- Kutal, M. (2003). Türk İşsizlik Sigortasında Sigortalılara Sağlanan Yardımlar ve Bunları Yapmakla Görevli Resmi Kurumlar. *İşsizliğin İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Semineri, Kamu-İş yayınları, Ankara.*
- Küçükali, A. (2015). Engellilere uygulanan sosyal yardımlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(35), 96-111.
- Le, B. D., & Khuat, H. T., & Nguyen, D. V. (2008). People with Disabilities in Vietnam: Findings from a Social Survey at Thai Binh, Quang Nam, Da Nang and Dong Nai. Hanoi. *The Institute for Development Studies.*
- Lee, J., & Jeon, H. (2009). South Korea Public Policy. *Global Policy Brief*, (6), 2.
- Loeb, M., & Eide, A. H., & Jelsma, J., & Toni, M. K., & Maart, S. (2008). Poverty and Disability in Eastern and Western Cape Provinces, South Africa. *Disability & Society*, 23(4), 311-321.
- Lukemeyer, A., & Meyers, M. K., & Smeeding, T. (2000). Expensive Children in Poor Families: Out-of-Pocket Expenditures for the Care of Disabled and Chronically Ill Children in Welfare Families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 399-415.

- Lusardi, A. (2008). Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs. *No. w13824 National Bureau of Economic Research*.
- Lwanga Ntale, C., Ndaziboneye, B., & Nalugo, J.(2002).Chronic Poverty and Disability in Uganda. Mimeo at CPRC. Manchester: IDPM, University of Manchester
- MacDonald, M., Neis, B., & Murray, G. (2008). State Policy, Livelihood Protection and Gender on Canada's East Coast. *International Journal of Canadian Studies/Revue Internationale D'études Canadiennes*, (38), 149-180.
- MacIsaac, D., & Rama, M. (2000). Mandatory Severance Pay in Peru: An Assessment of Its Coverage and Effects Using Panel Data. *Washington, DC, United States: World Bank. Mimeographed Document*.
- Maki, D. R. (1993). The economic implications of disability insurance in Canada. *Journal of Labor Economics*, 11(1, Part 2), S148-S169.
- Marshall, S. J., & Biddle, S. J., & Gorely, T., & Cameron, N., & Murdey, I. (2004). Relationships between Media Use, Body Fatness and Physical Activity in Children and Youth: A Meta-Analysis. *International Journal of Obesity*, 28(10), 1238-1246.
- Minh, H. V., & Giang, K. B., & Liem, N. T., & Palmer, M., & Thao, N. P., & Duong, L. B. (2015). Estimating the Extra cost of Living with Disability in Vietnam. *Global Public Health*, 10(sup1), S70-S79.
- Mitra, S. (2005). Disability and Social Safety Nets in Developing Countries. *World Bank Social Protection Working Paper*, (509).
- Mitra, S. (2010). Disability Cash Transfers in the Context of Poverty and Unemployment: The Case of South Africa. *World Development*, 38(12), 1692-1709.
- Moore, R., & Mao, Y., & Zhang, J., & Clarke, K. (1997). Economic Burden of Illness in Canada, 1993. *Chronic Diseases and Injuries in Canada*, 18(2), 1F.
- Morciano, M., & Hancock, R. M., & Pudney, S. E. (2015). Birth-Cohort Trends in Older-Age Functional Disability and Their Relationship with Socio-Economic Status : Evidence from a Pooling of Repeated Cross-Sectional Population-Based Studies for the UK. *Social Science & Medicine*, 136, 1-9.
- Myers, D. A., Burkhauser, R. V., & Holden, K. C. (1987). The Transition from Wife to Widow: The Importance of Survivor Benefits to Widows. *Journal of Risk and Insurance*, 752-759.
- Nihat, I. & Duman, E. (2012). Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 239-260.
- O'Campo, P., Molnar, A., Ng, E., Renahy, E., Mitchell, C., Shankardass, K., ... & Muntaner, C. (2015). Social Welfare Matters: A Realist Review of When, How, and Why Unemployment Insurance Impacts Poverty and Health. *Social Science & Medicine*, 132, 88-94.

- OECD Ülkelerinde İşsizlik Ödeneklerinin Kamu Harcamaları İçinde GSYH'ya Oranları. 12 Haziran 2020 tarihinde <https://data.oecd.org/socialexp/public-unemployment-spending.htm#indicator-chart> adresinden alınmıştır.
- Ogunleye, A. A., & Voss, C., & Sandercock, G. R. (2012). Prevalence of High Screen Time in English Youth: Association with Deprivation and Physical Activity. *Journal of Public Health, 34(1)*, 46-53.
- Ozdamar, 2019 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3574286
- Ozdamar, O., & Giovanis, E. (2016). The Link between Health Condition Costs and Standard of Living Through Out-of-Pocket Health Expenditures and Labour Market Outcomes in Turkey: A Structural Equation Modelling. *Available at SSRN 2784949*.
- Özer, S. (2015). İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı. *Bilimname, 28(1)*.
- Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi*/An Assessment of The Turkish Disability Act in View of Social Model. *Business and Economics Research Journal, 1(1)*, 33.
- Özmen, D., & Çetinkaya, A. (2012). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 28(3)*, 35-49.
- Özsağır, A. (2000). Küresel İşsizlik Krizi ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (43-44)*.
- Öztürk, S., & SAYGIN, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12)*.
- Palmer, M. (2013). Social Protection and Disability: A Call for Action. *Oxford Development Studies, 41(2)*, 139-154.
- Parsons, D. O. (1980). The Decline in Male Labor Force Participation. *Journal of Political Economy, 88(1)*, 117-134.
- Paul, K. I., & Moser, K. (2009). Unemployment Impairs Mental Health : Meta-Analyses. *Journal of Vocational Behavior, 74(3)*, 264-282
- Peet, E. D., Fink, G., & Fawzi, W. (2015). Returns to Education in Developing Countries: Evidence from the Living Standards and Measurement Study Surveys. *Economics of Education Review, 49*, 69-90.
- Pette K. K., Jennifer S. B., Andrea M. K., Robert B., Caroline R. R., Lisa H. C., Suzanne S. et al. (2006), "Influence of Marital Status on Physical Activity Levels among Older Adults", *Medicine & Science in Sports & Exercise 38, no. 3: 541-546*.
- Pignatti, C., & Van Belle, E. (2018). *Better Together: Active and Passive Labour Market Policies in Developed and Developing Economies* (No. 995019192402676). International Labour Organization.

- Pissarides, C. A. (1998). The Impact of Employment Tax Cuts on Unemployment and Wages: The Role of Unemployment Benefits and Tax Structure. *European Economic Review*, 42(1), 155-183.
- Podgursky, M., & Swaim, P. (1987). Job Displacement and Earnings Loss: Evidence from the Displaced Worker Survey. *ILR Review*, 41(1), 17-29.
- Raporu, D. E. (2011). World Health Organisation, World Bank. World Report on Disability. Geneva: WHO; 2011.
- Ravallion, M., & Lokshin, M. (2001). Identifying Welfare Effects from Subjective Questions. *Economica*, 68(271), 335-357.
- Rawlings, L. B., & Rubio, G. M. (2005). Evaluating the Impact of Conditional Cash Transfer Programs. *The World Bank Research Observer*, 20(1), 29-55.
- Rowlingson, K., & Berthoud, R. (1996). Disability, Benefits and Employment (No. 54). London: DSS.
- Ruhm, C. J. (1991). Are Workers Permanently Scarred by Job Displacement. *The American Economic Review*, 81(1), 319-324.
- Sager, E. W., & Baskerville, P. (1997). Unemployment, Living Standards, and the Working-Class Family in Urban Canada in 1901. *The History of the Family*, 2(3), 229-254.
- Saunders, P. (2006). The Costs of Disability and the Incidence of Poverty. *Social Policy Research Centre*.
- Scruggs, L., & Allan, J. P. (2006). The Material Consequences of Welfare States: Benefit Generosity and Absolute Poverty in 16 OECD countries. *Comparative Political Studies*, 39(7), 880-904.
- Sema, A. Y. (2012). Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 321-341.
- Sen, A. (1984). The Living Standard. *Oxford Economic Papers*, 36, 74-90.
- Sen, A. (1985). Commodities and Capabilities. *Amsterdam: North-Holland*.
- Sen, A. (1993). Capability and Well-Being⁷³. *The Quality of Life*, 30.
- Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press and Sen, Amartya. *Work and rights. International Labour review*, 139(2), 119-128.
- Seyyar, A. (2008). Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürlüler Politikası. *Yerel Siyaset Dergisi*, 27, 80-85.
- Sezer, E., & Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32.

- She, P., & Livermore, G. A. (2007). Material Hardship, Poverty, and Disability among Working-Age Adults. *Social Science Quarterly*, 88(4), 970-989.
- Sherraden, M. S., & McBride, A. M. (2010). *Striving to Save: Creating Policies for Financial Security of Low-Income Families*. University of Michigan Press.
- Smeeding, T. M. (2005). Public Policy, Economic Inequality, and Poverty: The United States in Comparative Perspective. *Social Science Quarterly*, 86, 955-983.
- Smith, M. R., & Zhang, H. (2011). On the Use of Indicators of the Generosity of Unemployment Compensation in Quantitative Cross-National Research. *International Journal of Comparative Sociology*, 52(5), 413-430.
- Strain, L. A., & Payne, B. J. (1992). Social Networks and Patterns of Social Interaction among Ever-Single and Separated/Divorced Elderly Canadians. *Canadian Journal on Aging/La Revue Canadienne du Vieillissement*, 11(1), 31-53.
- Strully, K.W. (2009). Job Loss and Health in the US Labor Market. *Demography*, 46(2), 221-246.
- Subbarao, K., Bonnerjee, A., Braithwaite, J., Carvalho, S., Ezemenari, K., Graham, C., & Thompson, A. (1997). *Safety Net Programs and Poverty Reduction: Lessons from Cross-Country experience*. The World Bank.
- Şenses, F. (2017). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk (8. Baskı). *İstanbul: İletişim Yayınları*.
- Şişman, Y. (2011). Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal düzenlemeler. In *Conference Journal of Social Policy/Sosyal Siyaset Konferanslar Dergisi* (No. 60).
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85.
- Taş, H. Y. (2016). Avrupa Birliği ve Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Sosyo-Ekonomik Açından Karşılaştırılması. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5.
- Thornton, P., & Corden, A. (2002). Evaluating the Impact of Access to Work: A Case Study Approach.
- Tibble, M. (2005). Review of Existing Research on the Extra Costs of Disability Leeds UK. *Corporate Document Services*.
- Topbaş, F. (2007). İşsizlik ve İntihar İlişkisi: 1975-2005 VAR Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 161-172.
- Topel, R. (1990). Specific Capital and Unemployment: Measuring the Costs and Consequences of Job Loss. In *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy Vol. 33, pp. 181-214, North-Holland*.
- Turner, J. B. (1995). Economic Context and the Health Effect of Unemployment. *Journal of Health and Social Behavior*, 213-229.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1949, Mayıs). Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun. 10 Şubat 2020 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105387.pdf adresinden alınmıştır.
- Ulusoy, H. Ö. (2019). Yerel Basında Çocuk Odaklı Habercilik: Akdeniz Gerçek ve Antalya Gündem Gazeteleri Üzerine Bir Araştırma. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 9(18).
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 209-224.
- Vandewater, E. A., & Shim, M. S., & Caplovitz, A.G. (2004). Linking Obesity and Activity Level with Children's Television and Video Game Use. *Journal of Adolescence*, 27(1), 71-85.
- Vodopivec, M. (2009). *Introducing Unemployment Insurance to Developing Countries* (No. 6). IZA Policy Paper.
- Vodopivec, M., Wörgötter, A., & Raju, D. (2005). Unemployment Benefit Systems in Central and Eastern Europe: A Review of the 1990s. *Comparative Economic Studies*, 47(4), 615-651.
- Vroman, W. (2010). *Role of Unemployment Insurance as an Automatic Stabilizer During a Recession*. DIANE Publishing.
- Waite, L., & Gallagher, M. (2000). *The Case for Marriage*. New York, Random House.
- Webster, S. W., & Benson, D. E., & Spray, S. L. (1994). Gender, Marital Status and Social Support. *Sociological Focus*, 27(2), 131-146.
- World Health Organization. (2011). *World report on disability 2011*.
- Yanbaşı, E. (2014). *Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi* (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yeo, R. (2001). Chronic Poverty and Disability. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, (4).
- Yeo, R., & Moore, K. (2003). Including Disabled People in Poverty Reduction work: "Nothing about us, without us". *World Development*, 31(3), 571-590.
- Yuh, Y., & Hanna, S. D. (2010). Which Households Think They Save?. *Journal of Consumer Affairs*, 44(1), 70-97.
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 255-274.
- Zaidi, A., & Burchardt, T. (2005). Comparing Incomes When Needs Differ : Equivalization for the Extra Costs of Disability in the UK. *Review of Income and Wealth*, 51(1), 89-114.

Zengin, Ő. (2000). Türkiye'de İŞsizlik Sigortasının Uygulanabilirliği.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Zeliha Semra KILINÇ

Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın / 15.10.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İşletme

Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Ekonomi ve Finans / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Tıbbi Mümessillik ve Bölge Yöneticiliği (2008 – 2018) Yılları Arasında Yerli ve Yabancı İlaç Firmalarında

Yayın

Bildiri Kılinc Z.S., Ozdamar O. “Extra Cost of Material Deprivation for the Unemployed Population in Turkey”, EUREFE’19, International Conference on European Union Relationships, Economics, Finance and Econometrics, Adnan Menderes University, Aydın/Turkey, 1-3 November 2019

İletişim 05306120376

E-posta Adresi : zeliha.semra@gmail.com, z.kilinc@adu.edu.tr

Tarih : 18.06.2020